

ЦИВИЛНО-ВОЈНА САРАДЊА –
НОВА ФУНКЦИЈА ВОЈСКЕ

Др Зоран Јефтић*

На основу упоредне анализе појмова цивилно-војне сарадње са сродним појмовима дат је приказ цивилно-војне сарадње ради појашњења и избегавања замене при коришћењу и развој цивилно-војне сарадње као појаве и институционализоване активности кроз време те кратак осврт на структуру цивилно-војне сарадње у НАТО алијанси, појединим земљама и у Војсци Србије. Такође, показано је коју корист Војска Србије и Република Србија у целини могу да имају правилном применом функције цивилно-војне сарадње. Рад је настао на основу досадашњег искуства у раду органа цивилно-војне сарадње и прикупљеног знања на досадашњим усавршавањима, семинарима и саветовањима припадника организације цивилно-војне сарадње Војске Србије у иностранству и у Републици Србији.

Кључне речи: *цивилно-војна сарадња (ЦВС), функције војске, Војска Србије.*

Увод

Цивилно-војна сарадња (ЦВС), обухвата све активности координације и сарадње Војске и цивила на терену ради пружања подршке мисији и задацима које извршава војна јединица. У том случају цивили су: цивилно становништво, локални надлежни органи власти, домаће владине и невладине организације и међународне, те агенције које се налазе у зони одговорности војне јединице. Из наведеног може да се закључи да је смисао цивилно-војне сарадње (енгл. CIMIC, *Civil-Military Cooperation*), у успостављању веза војних и цивилних представника, на одређеном нивоу и простору, како би се обострано подржаним активностима допринело достизању пре свега војних, али заједничких интереса. Крајњи циљ јесте – постизање реалних и употребних предности за јединицу, повећање безбедности сопствених снага и успостављање поверења између Војске и цивила.

* Аутор је државни секретар у Министарству одбране Републике Србије.

Цивилно-војна сарадња је садржај који прати војно организовање друштва, од њеног постанка до данас. Међусобна интеракција цивилних и војних учесника била је условљена карактером конфликта, без обзира на то да ли се односила на: насилно регрутовање борбено способног становништва и употребу цивилних материјалних ресурса за властито снабдевање, суживот – где војне јединице потпуно независно од цивилног окружења реализују своје активности и сарадњу коју плански и организовано користе цивилни и војни капацитети за остварење циљева.

Институционализоване облике цивилно-војне сарадње препознајемо у Другом светском рату. Дотадашње активности ЦВС сводиле су се углавном на „гашење пожара“, односно на покушаје одговора на тренутне проблеме. Током Другог светског рата, поготово крајем рата са напредовањем савезника преко Француске и Немачке проблеми цивилног окружења, које је требало решити да би елементи војне организације могли правилно функционисати нарасли су до те мере да је постала неопходна координисана и организована цивилно-војна сарадња.

Генерал Двајт Ајзенхауер (*Dwight D. Eisenhower*) у својој књизи *Крсташки поход у Европи (Crusade in Europe)* јасно је изнео комплексност питања обима употребе војске које намеће цивилно окружење.

„Што се пре будем могао отарасити питања која се не тичу војске, то ћу пре бити задовољан. Понекад ми се чини да за једну седмицу проживим десет година од којих девет потрошим на политичке и економске ствари. А колико сам тек проблема ту нашао [...] нема воде, нема струје, нема хране, горива, а лешеви разасути свуда по граду“.

Током Хладног рата цивилно војни-односи нису били постављени у жижу војне теорије и праксе. Основне карактеристике сукоба у свету и модуса њиховог решавања током Хладног рата били су профилисани у оквиру међудржавних конфликта ангажовањем влада у сукобу и учешћем полицијских и војних снага. Последице оваквих карактеристика сукоба у свету јесу традиционалне мировне операције с малим бројем цивилних компоненти у зони операција.

Након завршетка Хладног рата, повећањем броја, интензитета и карактера сукоба у свету цивилно-војна сарадња је добила на важности као феномен и институционализована активност. Глобализација као свеобухватни процес имала је утицај на повећање броја цивилних учесника у савременим сукобима и значајно је усложнила цивилно-војну сарадњу.¹ Традиционалне мировне операције с малим бројем цивилних учесника замењене су с модерним мултинационалним операцијама с повећаним бројем цивилних компоненти у зони операције: цивилна полиција и хуманитарне агенције.

¹ Број невладиних организација у конститутивном статусу при УН повећао се с четрдесет организација (1948) на 2.719 организација у 2005. године.

Потреба за подизањем нивоа цивилно-војне сарадње обухвата унутар-државне сукобе који се најчешће јављају с нејасним политичким структурама, нерегуларним војним снагама, етничким и религијским карактером, недостатком компромиса и веома сложеним проблемима који се не могу решавати само применом силе.

Иако се цивилно-војна сарадња (у највећем броју развијених земаља) везује за мировне мисије она се све више намеће као неопходна функција и на сопственој територији повезивањем, одржавањем контаката као и подршком цивилном окружењу у периоду мира и мирнодопских ризика.²

На основу разумевања и поштовања принципа цивилно-војне сарадње непосредно се утиче на утрошак људских и материјалних ресурса Војске и спречава решавање проблема становништва непосредним војним ангажовањем и трошењем постојећих ресурса.

Узрок могућег неразумевања стварног садржаја рада функције *цивилно-војна сарадња* може да буде и терминолошко одређење, односно погрешно тумачење израза (сложеног придева) *цивилно-војна*, при чему (именица) *сарадња* објашњава суштину рада и у потпуности је одређује. *Сарадња* се односи на појам заједничког рада Војске са структурама које нису под њеном непосредном командом и при чему се утврђује другачији начин комуникације у односу на појам *однос*. *Однос* је шири појам јер подразумева (пored војске и цивила) и „трећу страну“ – политичку елиту – коју чине најутицајнији представници друштвених структура (влада, парламент, политичке партије и остале важне друштвене политичке и ванполитичке организације). Те структуре имају директан утицај на величину, састав и намену оружаних снага (ОС) што чини непосредну, односно, цивилну контролу војске. У вези с тим, однос подразумева и делатност која је у вези с јавношћу, што потврђују у Министарству одбране – Односи с јавношћу, као посебни садржај који је усмерен на креирање утиска о војној организацији, што функцији ЦВС у Војсци није примарни циљ.

Иако је функција ЦВС у Војсци Србије новијег датума, примећено је да се веома често појам ЦВС замењује с појмом цивилно-војних односа или се поистовећује с њиме. Цивилно-војни односи дефинишу или описују друштвену улогу и положај ОС, тачније, официрског кора унутар одређеног друштва. Улога и положај ОС произлазе из традиције, институционалног менталитета и општих услова који утичу на одређено друштво у целини. Цивилно-војни односи су такође један вид политике националне безбедности – њена главна институционална компонента. Циљ ове политике јесте да на институционалном нивоу развије систем цивилно-војних односа који ће

² Под цивилним окружењем подразумевамо становништво, власт на одређеној територији, организације и агенције чији је оснивач власт (влада), привредне, непрофитне, приватне и невладине организације.

увећати националну безбедност уз најмању жртву других друштвених вредности. Државе које не успеју да развију уравнотежене обрасце цивилно-војних односа расипају своја средства и улазе у непрорачунате ризике.³ У пракси се цивилно-војни односи често посматрају преко расподеле моћи председника, премијера и министра одбране, односно начелника генералштаба у оквиру тога троугла.

У вези с тим, цивилно-војна сарадња је комплементарно ангажовање цивилних и војних капацитета у остварењу конкретног циља, који поставља војна организација. У одређеном друштву директну везу између обима и карактера ЦВС и природе ЦВО тешко би било дефинисати, али пракса показује да у оним друштвима где су цивилно-војни односи уравнотежени и где оружане снаге заузимају правилно место у друштвеној организацији и цивилно-војна сарадња има веће шансе за успех.

Цивилни послови (одређени број развијених земаља света назива их ЦВС), имају за циљ да на посебан начин искористе сарадњу између војних снага и цивилних власти да би се, пре свега, олакшало извођење војне операције при чему је интерес усмерен само на остварење војних циљева.

У развијеним војскама света цивилно-војна сарадња, као засебна функција команди и штабова није уведена тако давно. Сходно операцијама које се у свету реализују, уочен је раст проблема с којима се сусрећу команданти јединица на терену, а који се непосредно тичу цивила. Тако се указала потреба за јасним уређењем односа између система командовања и затеченог система цивилних организација у зони операције.

На основу анализе оружаних сукоба који се дешавају у свету као и изазова који условљавају оцену за потпуни успех ратних планова, намеће се закључак да ће оружани снаге и убудуће изводити војне операције како у условима директних оружаних сукоба, тако и у условима који непосредно не представљају војну (оружану) претњу по војну јединицу, али су веома сложени и могу да утичу на извођење саме операције јединице. Данашње мировне операције носе са собом велики број проблема који се односе на цивиле и обухватају:

- појаву интерно расељених лица и проблем њиховог збрињавања;
- оштећену инфраструктуру (електропостројења, водовод, комуникацијски центри...);
- непостојање основних функција локалне самоуправе (функционисање јавног реда и мира, систем снабдевања – храном, горивом, систем јавног превоза, школства, здравства ...);
- присуство великог броја различитих владиних и невладиних организација с различитим наменама и начином рада и
- непоштовање система правних норми и закона.

³ Huntington, Samuel P.: *Војник и држава*, Центар за студије југоисточне Европе, Београд, 2004.

Међутим, ЦВС у земљама НАТО шири се и излази из оквира мултинационалних операција што потврђује и пример ОС САД који своје снаге за цивилно-војну сарадњу називају „*Civil affairs*“. Један од њихових задатака је сте веза Војске и организације FEMA (енгл. *Federal Emergency Management Agency*), која је на највишем државном нивоу надлежна за организацију заштите и спасавања становништва у случајевима елементарних непогода, епидемија и техничко-технолошких катастрофа и других несрећа.

У вези с тим, рад цивилно-војне сарадње и реализација пројеката одређују финансијски услови. Постојеће стање финансијског дефинисања цивилно-војне сарадње у Војсци Србије не даје услов за напредак што ће да се разматра на највишем војном и политичком нивоу одлучивања при чему ће цивилно-војна сарадња бити препозната као начин сарадње и евентуалног удруживања с партнерима широм света. Доношење ове одлуке и дефинисање правних регулатива у области финансирања функције цивилно-војна сарадња биће следећи корак у подршци визије развоја Војске и државе у целини.

Цивилно-војна сарадња у НАТО

Операције ОС, пре свега НАТО земаља које део свог стратегијског концепта заснивају на извођењу операција на територији противника, повод су за интензивнији развој функције *цивилно-војне сарадње* која је имала велики значај у последњој декади двадесетог века, а посебно доласком КФОР-а на Косово и Метохију (КиМ). Потписивањем Кумановског споразума и премештањем Војске Србије на територију уже Србије, КФОР се суочио с масовним доласком албанског становништва на КиМ и одласком неалбанског са КиМ. Дислокација војних и цивилних структура праћена је многобројним проблемима у области: инфраструктуре (електропостројења, водовод, комуникациони центри...), функција локалне управе (функционисање јавног реда и мира, систем снабдевања храном и горивом, систем јавног превоза, школства, здравства...), присуства и рада великог броја различитих владиних и невладиних организација (с различитим наменама и делокругом рада, на основу изражене намере да искључиво оне дистрибуирају помоћ „угроженом становништву“), непоштовање система правних норми и закона, појава интерно расељених лица и проблем њиховог збрињавања.

Суочен с великим бројем проблема које је требало решавати у релативно кратком року, главнокомандујући снага КФОР-а био је принуђен да за њихово решавање одваја знатан део ресурса, уз констатацију да су штабови и јединице били потпуно необучени у суочавању с таквом врстом проблема.

Као најбоље решење у датом скупу ограничења, ови проблеми су додељивани за решавање елементима система логистичке подршке који није

имао адекватне одговоре на низ проблема јер су превазилазили организа- цијске и стручне капацитете, а делом и материјалне. Доделом ових задата- ка штабовима J-4 (енгл. *Logistic*) појавили су се следећи проблеми:

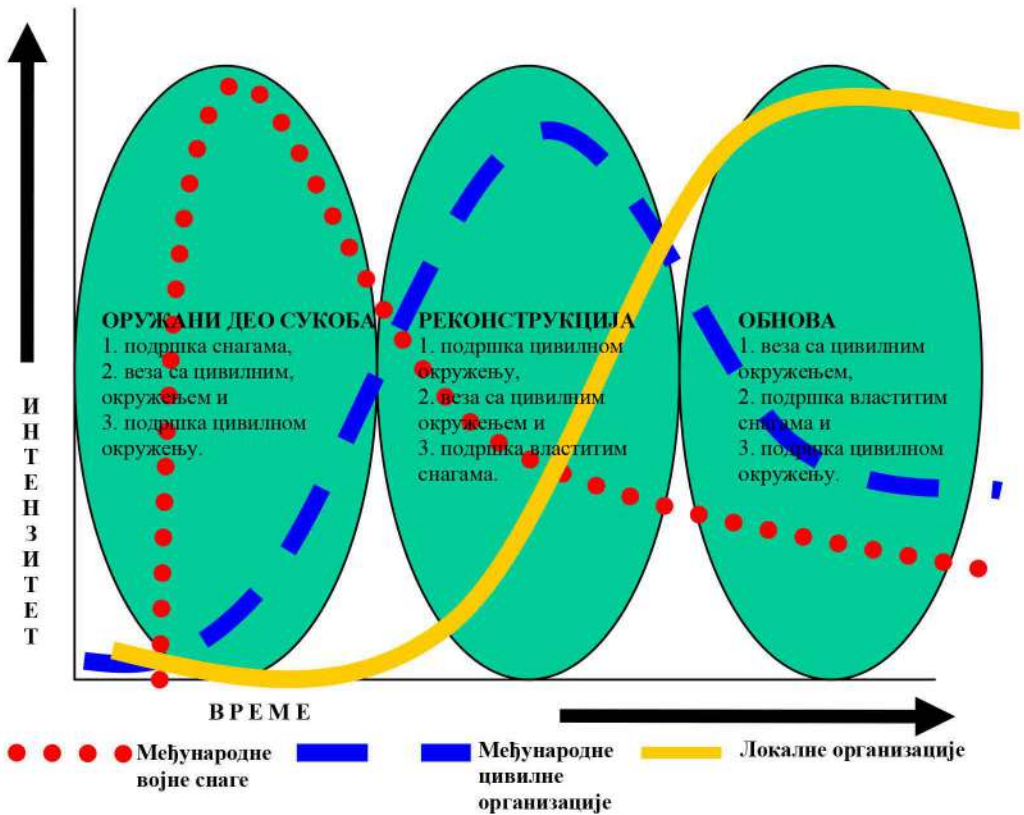
1. ангажовање и трошење војних ресурса на допунским задацима;
2. преклапање надлежности између органа здруженог штаба;
3. необученост официрског кадра за деловање у широком спектру про- блема „цивилног карактера“;
4. непостојање јасних и дефинисаних процедура за различите ситуације;
6. непознавање локалних обичаја становништва и елемената правног система;
7. присуство огромног броја различитих организација (владиних и невла- диних) чије је активности било неопходно координисати, на малом простору и у кратком времену и слично.

Да би се системски уредио приступ овом проблему и сличним проблеми- ма Команда НАТО за обуку и доктрину (*NATO-TRADOC*) израдила је доку- мент којим се теоријски и доктринарно одређује приступ решавању оваквих и сличних проблема, а чији је крајњи резултат објављен у форми доктрине *NATO Civil-Military Cooperation Doctrine*, 18. јуна 2001, под ознаком АЈР-9. У организационом смислу, употреба документа је омогућила успостављање нове штабне функције, која је добила бројну ознаку 9, где је преко *CIMIC* штабова, центара и група уврштена у постојећу организацију. Поред наве- деног документа, цивилно-војна сарадња у оквиру НАТО снага базира се на: Стратешкој визији обеју НАТО команди (*Bi-SC 86-3*); НАТО војној поли- тици (смернице) о цивилно-војној сарадњи (*MC 411/1: NATO Military Policy on Civil-Military Co-Operation*) и НАТО функционалном упутству за планира- ње ЦВС (*NATO Functional CIMIC Planning Guide-FPG*).

Према дефиницији НАТО, Цивилно-војна сарадња је: „Координација и сарадња, у сврху подршке мисији, између НАТО команданта и цивилних учесника, укључујући националну популацију и локалне власти, као и међу- народне, националне и невладине организације и агенције ради постизања њихових циљева“.⁴

Цивилно-војна сарадња има веома важну улогу која сваким даном доби- ја на још већем значају. У вези с тим, НАТО државе су креирале своју орга- низацију ЦВС претежно за употребу у мултинационалним операцијама ван своје територије. Поред тога, обука и едукација из области ЦВС је обавезна за скоро све профиле старешина у штабовима и за доносиоце одлука. Ка- пацитет ЦВС омогућава НАТО снагама извођење операције у којима војне снаге пружају подршку свим сегментима државе у којој се одвија операција (политичку, образовну, социјалну, здравствену и друго).

⁴ MC 411/1: Nato Military Policy on Civil-Military Co-Operation.

Слика 1 – Принципијелни опис ангажовања ЦВС с различитим редоследом приоритета током решавања сукоба

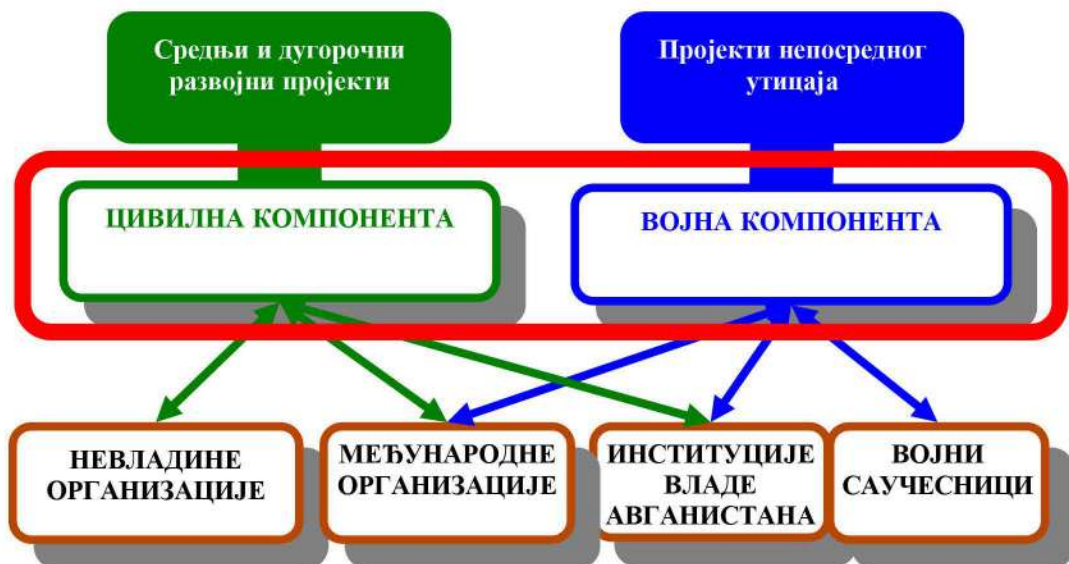
У операцијама НАТО снага, организација ЦВС као крајњи и најбитнији резултат даје препоруку команданту о њеним задацима. У току припрема за извођење операције припадници ЦВС спровode претходну процену зоне операција прикупљањем информација из доступних извора или/и директним претходним извиђањем (утврђивање чињеница – *fact finding*). Та процена садржи податке који обухватају све сегменте државе и друштва у којима ће се одвијати операција, од података о кључним животним питањима (доступност воде, хране, енергије) преко културолошких питања (обичаји, религија, незванично друштвено уређење и слично) до политичких и економских питања (значајне личности, правни систем, банкарски систем и друго). На основу почетне процене и у складу са задацима, односно мандатом операције, органи ЦВС израђују прилог оперативном наређењу за извођење операција (прилог „W“, по нашој методологији прилог „У“) о питању ЦВС где се дефинише структура и начин употребе органа ЦВС по фазама операције, одређује начин повезивања са цивилним учесницима у зони операција (матрица везе или *liai-*

son matrix). У току извођења операције органи ЦВС прате елементе цивилног окружења за које имају мандат или који могу утицати на ток операције и у редовном информисању излажу податке о стању у цивилном окружењу и саветују команданта о питањима из области ЦВС.

Елементи које органи ЦВС прате током операције садрже: кључна животна питања (енергија, вода, санитарни систем, храна, здравље), хуманитарна питања (смештај, мине, слобода кретања, заштита/безбедност, мањине и осетљиве групе, покрети расељених лица и избеглица и центри за помоћ и смештај), кључна инфраструктура (путна мрежа, железничка мрежа, инфраструктура у вези с цивилном авијацијом, средства јавног транспорта, унутрашњи пловни путеви и луке, локације од посебног значаја за ЦВС), цивилна администрација (ред и закон, полиција, казнено поправне установе, границе и царина, капацитети локалне администрације, банкарство и економија, телекомуникације и медији, хитне службе).

Зависно од задатака у операцији, структура снага ЦВС се протеже од нивоа батаљона (S-5) до главног штаба операције (J-9). Поред органа ЦВС у јединицама, цивилно-војна сарадња се одвија преко њених центара (мобилних и статичних), који се формирају ради обезбеђења цивилних учесника у физичком домену локације на којој се могу обратити војним снагама за помоћ.

Најсофистициранији и најзначајнији облик реализације ЦВС у мултинационалним операцијама представљају Провинцијски тимови за реконструкцију у операцији НАТО у Авганистану ISAF (*Provincial Reconstruction Teams – PRT*). Они имају задатак да помогну влади Авганистана да успостави своју власт ради обезбеђења услова за развој стабилног и безбедног окружења у својим административним територијалним јединицама и да војним присуством омогуће стабилно окружење за реконструкцију. Провинцијски тимови за реконструкцију нису искључиво у функцији команданта и војне структуре операције, већ садрже значајне цивилне компоненте. Носилац сваког појединачног тима је одређена нација која учествује у операцији и преко националног министарства (Министарства спољних послова), ангажују се невојни национални капацитети: просвета, здравство, специјализоване владине и невладине организације које у сарадњи с војним делом операције реализују пројекте који доприносе развоју додељене провинције. На тај начин нације које подржавају *PRT* спроводе спољнополитички утицај у Авганистану, ангажују своје капацитете чије ће се присуство наставити и након завршетка операције и тиме остварити повољна основа за развој билатералних односа с Авганистаном. Носиоци Провинцијских тимова за реконструкцију у Авганистану јесу: САД, Италија, Шпанија и Литванија. Овакав начин организовања ЦВС представља тенденцију у будућем развоју ЦВС као *напредне ЦВС* (енгл. *enhanced CIMIC*).

Слика 2 – Идејни приказ функционисања Провинцијског тима за реконструкцију

За подршку, односно за потребе ЦВС (обуку и образовање персонала) НАТО је развио два центра:

1. Центар ЦВС за обуку и образовање (*CIMIC Centre of Excellence*): прикупља знања и искуства и израђује системска документа НАТО ЦВС, реализује напредну обуку персонала ЦВС. Седиште му је у Краљевини Холандији, Еншеден (*Enschede*) и спонзорише га пет нација: Данска, Немачка, Летонија, Холандија и Пољска. Проистекла је из некадашње ЦВС Групе Север.

2. ЦВС Група Југ (*CIMIC Group South*): даје подршку структурама ЦВС НАТО у мултинационалним операцијама, организује вежбе и обуку припадника ЦВС и функционалних специјалиста. Седиште му је у Италији, у Мота ди Ливенци (*Motta di Livenza*). У раду ЦВС Групе Југ учествују стални представници Италије, Грчке, Португалије, Мађарске и Румуније, док САД имају представнике у улози посматрача.

Свака држава која је чланица НАТО има развијену ЦВС на националном нивоу. Њихова организација и задаци су у већој мери слични, односно с мањим разликама и специфичностима које проистичу из националних посебности, али се сигурно може рећи да су међусобно компатибилни и да се у потпуности концептуално ослањају на основни системски НАТО документ који дефинише *цивилно-војну сарадњу* – НАТО доктрина за ЦВС (енгл. *NATO Civil-military co-operation 'CIMIC' doctrine (AJP-9), June, 2003*).

Цивилно-војна сарадња у Уједињеним нацијама

Цивилно-војна координација (*енгл. CМCoord*) обухвата скуп активности које користе УН, а које одговарају појму цивилно-војне сарадње у НАТО и Војсци Србије. Цивилно војна координација представља систем интеракције, која укључује размену информација, преговарање, избегавање конфликта, међусобну подршку и планирање на свим нивоима (од војних елемената и хуманитарних организација до организација за развој и локалне популације ради спровођења постављених задатака).⁵

У документима УН среће се појам *координације* који се разликује од појма *сарадње*. У мултинационалним операцијама (у поглављима VI и VII, Повеље УН), где су снаге подређене Одељењу за мировне операције УН (*UNDPKO*), врховни ауторитет у мисији/операцији је специјални изасланик УН за мисију у целини и сви елементи мисије/операције су координисани. Разлику представљају операције (у поглављу VIII, Повеље УН) где су ангажоване регионалне безбедносне организације и где организација и структура мултинационалне операције зависи од правила дотичне организације. Међутим, ова терминолошка разлика не узрокује значајну разлику у деловању на терену. Већина држава које ангажују снаге у мултинационалним операцијама усвојило је цивилно-војну сарадњу у облику који се користи у снагама НАТО.

Цивилно-војна сарадња у оружаним снагама Мађарске

Функција ЦВС у ОС Републике Мађарске предвиђа ангажовање својих припадника у мултинационалним операцијама изградње и очувања мира у свету. На територији Републике Мађарске обухватају задатке пружања помоћи локалној власти у случајевима природних и техничко-технолошких катастрофа. Оружане снаге Републике Мађарске ограничено реализују задатке због веома добре организације (оспособљености и опремљености) цивилних структура за реаговање у наведеним ситуацијама. На нивоу округа (округ чини више општина) постоје јединице цивилне заштите. Јединице Војске Републике Мађарске ангажују се тек када јединице цивилне заштите и службе надлежне за спасавање становништва у кризним ситуацијама, својим капацитетом нису у могућности да адекватно одговоре на постојећу кризу.

Цивилно-војна сарадња у ОС Републике Мађарске (од 2000) добија све већи значај. За реализацију ЦВС активности/пројеката у мултинационалним

⁵ Уједињене нације под *СМCoord* подразумевају и цивилну полицију УН (*CIVPOL*) у „војном делу“.

мисијама постоје два извора финансирања: војни национални (један део средстава попуњава се из буџета Министарства одбране, а други део из буџета Министарства спољних послова) и цивилни национални (средства једним делом обезбеђује Министарство спољних послова, односно хуманитарне националне владине организације). Укупан буџет износи око милион евра за годину дана, уз могућност његовог повећавања.

Министарство одбране Републике Мађарске сарађује с Министарством спољних послова ради реализације активности цивилно-војне сарадње у мултинационалним операцијама. Поменуто министарства, уједно, имају и улогу главних финансијера активности и пројеката цивилно-војне сарадње. Министарство одбране такође обезбеђује потребне функционалне специјалисте (цивилна лица) из свог састава који се упућују у мултинационалне мировне снаге ОС Мађарске, а према предлогу органа ЦВС.

Оружане снаге Републике Мађарске у свом саставу имају: једну јединицу за цивилно-војну сарадњу која се налази на тактичком нивоу, Центар за ЦВС и психолошке операције с око осамдесет припадника – представља базу за обуку и упућивање припадника ЦВС у мировне операције. Штабни део органа ЦВС налази се, такође, у оквиру Центра и представља основу за кадар који учествује у процесу оперативног планирања о питањима ЦВС. На оперативном нивоу представник ЦВС јесте у саставу Здружене оперативне команде ОС Републике Мађарске и поред штабне улоге одговоран је и за праћење реализације активности ЦВС органа у мировним операцијама.

Центар ЦВС (од 2004) планира, организује и реализује психолошке операције, за које је он основни носилац обуке и усавршавања кадрова. Психолошке операције се изводе према доктрини за психолошке операције. Циљ извођења наведених операција је приказивање намера ОС Републике Мађарске у мултинационалним операцијама и њених могућности за превазилажење постојећих проблема у зони извођења.

Цивилно-војна сарадња у оружаним снагама Италије

Цивилно-војна сарадња у ОС Републике Италије се, у потпуности, ослања на доктрину и системска документа ЦВС у НАТО. Влада Републике Италије придаје велики значај цивилно-војној сарадњи, а доказ успеха је и висока позиција италијанског официра, начелника J-9 (бригадни генерал), у операцији *ISAF* (Авганистан). На основу упоредне анализе пројеката цивилно-војне сарадње које реализују снаге КФОР-а на КиМ уочава се да италијански контингент изводи највећи број активности и да, у односу на остале чланице КФОР-а, има највећи буџет.

Постоји заједнички став и сарадња више министарстава Републике Италије за реализацију активности ЦВС у мултинационалним операцијама. У операцији *ISAF* (реформа судског система и изградња школа) с пројектима учествују: Министарство спољних послова, Министарство просвете и Министарство правде. У пројектима дотура хуманитарне помоћи становништву Авганистана учествује велики број невладиних, владиних и приватних организација које достављају помоћ путем сарадње с органом ЦВС ОС Италије, односно Одељења за ЦВС (J-9) Генералштаба ОС Републике Италије.

Оружане снаге Републике Италије у мисији УН у Либану (*UNIFIL*) учествују с два припадника која реализују пројекте из области цивилно-војне сарадње. Један припадник се налази у саставу националног контингента (сектор „Запад“) а други је у саставу Команде снага УН.

Након разговора старешина ОС Републике Италије, које су надлежне за развој цивилно-војне сарадње с припадницима Војске Србије, начелник J-9 ОС Републике Италије израдио је предлог за нову организацију цивилно-војне сарадње у ОС Републике Италије јер сматра добрим решење Војске Србије да се органи ЦВС налазе у организацији Војске до нивоа бригаде и да се непосредно, уз јединицу, припремају за ангажовање у мултинационалним операцијама. Поред старешина, Генералштаб ОС Републике Италије за рад на задацима цивилно-војне сарадње ангажује и функционале специјалисте (око две стотине специјалиста) чије се ангажовање реализује посебним уговорима.

Цивилно-војна сарадња у оружаним снагама Турске

Оружане снаге Републике Турске реализују активности и пројекте ЦВС у мултинационалним операцијама подршке миру и имају два извора финансирања: национални извор финансирања и међународни, а укупни буџет износи око два милиона долара, за период од шест месеци, с могућношћу сталног повећања.

Постоји сарадња министарстава Владе Републике Турске у реализацији активности ЦВС у мултинационалним операцијама. Водећу улогу има Министарство спољних послова, јер оно утврђује визију деловања у реализацији пројеката и за то обезбеђује потребне функционалне специјалисте који се упућују у састав мировних контингената ОС Републике Турске, а на предлог органа за ЦВС из ОС.

Оружане снаге Републике Турске у свом саставу имају бригаду за ЦВС коју називају „хуманитарном“ и у којој се налазе два батаљона за ЦВС (око стотину четрдесет припадника). У Турској се, због посебног статуса војске у

друштву, у оквиру ЦВС спроводе мисије и ангажовања и на сопственој територији, посебно у случајевима природних и техничких катастрофа. Такав модел се разматра и у оквиру нове доктрине ЦВС у земљама НАТО.

Цивилно-војна сарадња у оружаним снагама Аустрије

Цивилно-војна сарадња у Републици Аустрији има високо место у приоритетима задатака које је поставила њена влада. Предузела је потребне мере законског регулисања обавеза свих организацијских делова друштва ради припреме за реаговање и планског решавања последица катастрофа изазваних елементарним непогодама и техничко-технолошким узроцима.

Организација ЦВС (термин се користи за активности у земљи, а *CIMIC* за активности у иностранству), развијена је на три нивоа (стратегијском, оперативном и тактичком) и разликује се од система који се користи у ВС у томе што на тактичком нивоу имају само *CIMIC* Центар.

Уставом и осталим подзаконским актима одређени су услови за „брзо“ ангажовање војске (Устав, члан 79, тачка 2.2, „Аустријске оружане снаге могу се ангажовати у случајевима катастрофа на задацима пружања помоћи када легалне цивилне власти више нису у могућности да самостално реше ситуацију и када је неопходна помоћ Војске“).

Захтев за хитним ангажовањем, који председник општине упућује војној јединици, може непосредно бити послат уз обавезу команде да се одазове позиву. Систем реаговања на ванредну ситуацију (Центри за обавештавање су повезани на свим нивоима) јесте у функцији и Војска, у случају потребе, реагује по позиву. Координацију спроводе органи ЦВС који се налазе у регионалним командама.

Цивилно-војна сарадња у Војсци Србије

Ради уочавања разлика између пређашње организације извршавања задатака из области цивилно-војне сарадње и садашње, важно је да се схвати начин организације наше војске из не тако давне прошлости. Наиме, према ранијем доктринарном документу *Стратегија оружане борбе*, у услови-ма рата и непосредне ратне опасности, све снаге одбране и сви ресурси претпочињавали су се надлежној војној јединици у зони операције и тада је, на основу капацитета којима је располагала, Војска требала да буде спо-

собна да не само прва притекне у помоћ, већ и да буде највећи носилац решења проблема у те две кризне ситуације. Војска је била и чувар основних друштвених вредности и њено ангажовање је сматрано потребом највишег приоритета. Из таквих околности, као природни след догађаја, стварао се однос у којем је у решавању кризне ситуације командант војне јединице постављао захтеве, а други учесници у решавању кризе су, према њима поступали. У кризним ситуацијама у миру (природне и техничко-технолошке катастрофе) када се очекује ангажовање Војске, и у ранијем и садашњем законодавству њена улога била је у форми подршке цивилним органима власти. Пракса често није потврђивала нормативне претпоставке те војска. Она је, било сопственом жељом или према захтеву локалних или државних власти, била нерационално употребљавана.

Промене које су уследиле утицале су да капацитети Војске нису могли да одговоре потребама друштва у мери у којој је то некада било могуће, већ да се одговор на кризу тражи у координацији и сарадњи Војске с цивилним учесницима и да њено ангажовање у миру буде дефинисано као последњи одговор, односно да се учешће Војске може очекивати тек по ангажовању свих осталих ресурса друштва. Стога, ради разумевања – шта ЦВС данас јесте, треба поћи од чињенице шта ЦВС није. У вези с тим, решавање проблема становништва непосредним ангажовањем ресурса Војске и трошењем сопствених људских, материјалних и техничких средстава – није начин рада ЦВС.

Цивилно-војна сарадња у Војсци Србије дефинисана је као: сарадња и координација цивилних и војних структура ради доприноса спровођењу војне мисије у миру, кризама и катастрофама. Под цивилним структурама подразумева се: локално становништво, органи и организације локалне власти, међународне организације, владине и невладине и агенције.⁶

Сам појам цивилно-војна сарадња, за који се уобичајено сматра да се примењује претежно у мултинационалним операцијама ван своје територије, у почетку је изгледао проблематичан зато што се употребљава у контексту Републике Србије и употребе Војске Србије. Полазећи од потребе Војске Србије за дневним контактима с цивилним учесницима, од дела одбрамбених припрема до помоћи цивилним органима власти у случајевима природних катастрофа и техничко-технолошких несрећа, као и нерационалности устројавања нове организационе структуре Војске само за потребе припрема за мировне мисије – ЦВС дефинисана је у три мисије Војске Србије и представља веома рационално решење.⁷

⁶ Нацрт Доктрине цивилно-војне сарадње Војске Србије.

⁷ Тенденције развоја ЦВС у НАТО државама у будућности предвиђају интензивнију употребу организације ЦВС и на својој територији и у свим мисијама својих ОС успостављањем сталне структуре организације ЦВС до нивоа бригаде (на пример, Италија).

Има више разлога за наведени приступ ЦВС, а најважнији јесте да се у неким деловима наше државе повремено и циклично дешавају одређене природне непогоде и да постоје реалне процене о могућим техничко-технолошким несрећама, које захтевају планско ангажовање Војске. Такође, у неким регионима наше земље општи услови за боравак војних јединица нису на оптималном нивоу, стога је веома важно што се на сва три нивоа, а посебно на тактичком нивоу организације наше војске, налази орган за ЦВС који ће непосредно да допринесе успеху мисије:

1. саветовањем команданта о његовим обавезама у погледу утицаја војних операција на цивилну популацију (економија, заштита околине, здравство) краткорочно и дугорочно;

2. саветовањем команданта о правилима ангажовања према цивилима у подручју операција;

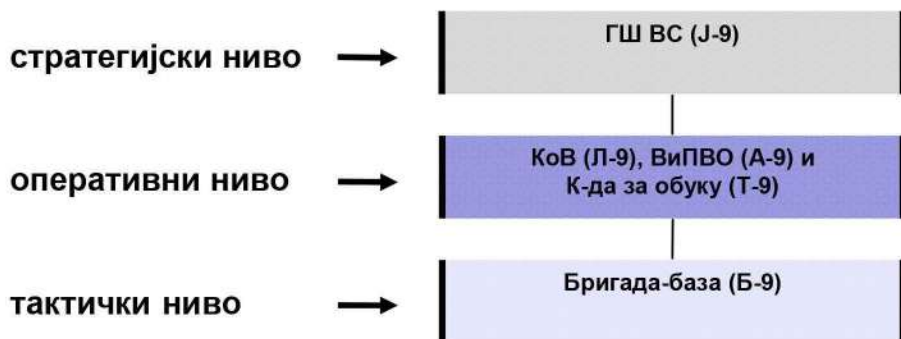
3. сагледавањем могућности подршке цивилној заштити и њеним пројектима за пружање помоћи у кризним ситуацијама;

4. формирањем и управљањем Центром за цивилно-војну сарадњу оствариће се веза и координација с цивилним организацијама, властима и становништвом у зони одговорности јединице и

5. сагледавањем капацитета територије зоне одговорности јединице, залиха и других материјалних ресурса ради подршке војним операцијама.

Задатак органа за ЦВС јесте да упозна команданта са свим друштвеним, политичким, културним, верским, економским и хуманитарним факторима животне средине у којима се спроводи или ће се спроводити војна операција.

Цивилно-војна сарадња у ВС базирана је на Доктрини цивилно-војне сарадње и Правилу о цивилно-војној сарадњи. Отежавајућу околност представља чињеница да су та два документа у фази нацрта, а нема претходних системских докумената на које би се реализација ЦВС могла ослонити. Цивилно-војна сарадња у Војсци Србије организована је на стратегијском, оперативном и тактичком нивоу.

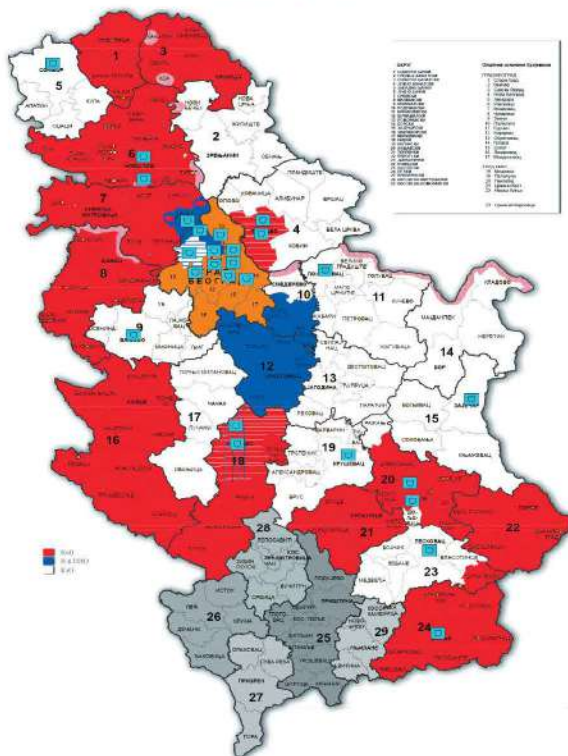

Слика 3 – Нивои организовања цивилно-војне сарадње у ВС

Сваки орган ЦВС на тактичком нивоу има додељену територијалну зону одговорности за коју је одговоран у процени територије о питањима ЦВС, прикупљању података о цивилним учесницима и у повезивању с истим, а све у функцији подршке команданту о питањима ЦВС.

РЕПУБЛИКА СРБИЈА ОКРУЗИ И ОПШТИНЕ

стање 01.01.2006.г.

Слика 4 – Распоред територијалне надлежности органа ЦВС
(бело – органи ЦВС КоВ; плаво – ВиПВО; црвено – КЗО)

На основу идентификованих потреба и услова јединица основане су канцеларије за цивилно-војну сарадњу у 4. бригади КоВ у Врању и у 2. бригади КоВ ради квалитетног праћења ситуације у цивилном окружењу у којем ради јединица и омогућавања двосмерног контакта с цивилним окружењем.

Поред тога, Канцеларија за ЦВС у 4. бригади КоВ има функцију обучавања припадника ЦВС из целе структуре ЦВС у ВС где се обука проводи у сменама од два припадника ЦВС у циклусима од три недеље. Припадници ЦВС редовним активностима ЦВС бригаде обучавају се у извршавању задатака из домена ЦВС и усвајању методологије рада (према Нацрту Правила ЦВС). Поред обуке у Канцеларији за ЦВС у 4. бригади КоВ у Врању,

припадници ЦВС ВС обучавају се на курсевима у иностранству (Данска, Турска, Холандија – на тактичком нивоу, НАТО школа у Немачкој – на стратешко-оперативном нивоу) и у Републици Србији. До сада су у Републици Србији одржана два курса тактичког нивоа у сарадњи с *NORDCAPS*-ом и „Регионални семинар о цивилно-војним односима и цивилно-војној сарадњи“ у сарадњи с Канадом и Холандијом. Поред курсева који су везани искључиво за тематику ЦВС, припадници ЦВС обучавају се и на курсевима из домена кризног планирања и штабним курсевима. Центар је омогућио примену теоретских знања, која су постигнута на разним курсевима у иностранству и у земљи, у зони одговорности 4. бригаде. У вези с тим, пракса да лица која су боравила у иностранству, по повратку у земљу, одређено време бораве у Центру допринела је да се озбиљније схвати курс и школовање у иностранству и да се избегне „војни туризам“.

И поред системских недостатака који су узроковали непотпуно схватање места и улоге ЦВС у ВС, припадници ЦВС су, до сада, били ангажовани на већини вежби у организацији ВС. За активности из домена ЦВС 4. бригада КоВ награђена је плакетом *Вечерњих новости* за „Најплеменитији подвиг године“ у 2007. години.

Имајући у виду наведени став и очекивано учешће наше војске у изградњи и очувању мира у региону и свету, постојање појава које ће се у сукобима дешавати, али које директно не представљају претњу за Војску, као и анализу данашњег начина вођења операција у свету, намеће се закључак о неопходности постојања оспособљеног старешине за *цивилно-војну сарадњу*, који ће знати тачно и правовремено да процени могуће услове у којима ће се изводити будућа војна операција и да:

- познаје своје обавезе у погледу утицаја које војна операција може да оствари (или остварује краткорочно и дугорочно) на цивилну популацију (економија, заштита околине, здравство, култура...);
- познаје правила ангажовања према цивилима у зони извођења операције;
- сагледа могућности подршке цивилним органима надлежним за заштиту и спасавање становништва и сличним цивилним организацијама у њиховим пројектима или активностима пружања помоћи у кризним ситуацијама;
- буде обучен да формира Центар за цивилно-војну сарадњу и њиме руководи ради остваривања везе и координације с цивилним организацијама, властима и становништвом у зони одговорности јединице;
- сагледава капацитете територије зоне одговорности јединице, залихе и друге материјалне ресурсе који могу да буду од користи и могу да пруже подршку војној операцији и
- чува и рационално предлаже употребу ресурса Војске.

Војна и стручна оспособљеност старешине који обавља задатке из функције *цивилно-војна сарадња* представља основ за његов успешан рад, такође, поред наведених способности он мора да поседује и неколико других

квалитета који га битно одређују и пружају предуслов за успех у раду. Квалитети могу да представљају и један део критеријума за избор кадрова за дужности у органима за цивилно-војну сарадњу. То су:

- способности квалитетног усменог и писменог изражавања на српском и енглеском језику,
- вештина комуникације, посебно способност за преговарање,
- способност за аналитичко размишљање,
- заинтересованост за област цивилно-војних односа,
- самоорганизованост и изграђена одговорност и способност за тимски рад,
- међународним сертификатом потврђено знање о познавању рада на рачунару,
- организаторске и руководеће способности,
- могућност емпатије и стицања поштовања од других лица и
- прихватање свести о културним разликама.

Избор кадрова у ЦВС јесте основа за успешан рад, будући да се ради о пословима за које не постоје посебне школе и нису доминантно војног карактера. Из тих разлога изграђен је захтев за посебним психолошким профилем личности официра ЦВС. У вези с тим, очекује се да ће се тај захтев у оквиру избора кадрова поштовати.

Нормативни и правни документи, лични афинитети и усавршавања које старешине Војске реализују самостално нису довољни за потпуну оспособљеност и квалитет којем тежимо. Искуство у решавању задатака и реална оцена успеха у раду може да се утврди и потврди само у условима конкуренције и оцењивања према општеутврђеним стандардима – у међународном и мултинационалном окружењу, у супротстављању различитости, на путу ка заједничком циљу – јединству идеје и напора. Тада, поштујући начело интероперабилности при коришћењу истог језика за споразумевање, истих начела и процедура за решавање задатака и истих или компатибилних материјалних средства за рад, стиче се неопходно искуство које старешина мора да поседује да би представљао целовит потенцијал за развој функције *цивилно-војне сарадње* у Војсци Србије.

Закључак

У свакој савременој операцији војске неминовно је присуство цивилних учесника (организација и појединаца). Достижање заједничких циљева (војних и цивилних), уз рационално и економично ангажовање расположивих ресурса, најлакше је остварити међусобну сарадњу. Заједнички рад подразумева задржавање сопствене аутономије без обзира на то какав би био

облик подређивања или надређивања. Ниво сарадње одговара нивоу значаја војне, односно, цивилне организације, а рад на терену доприноси сагледавању стварних потреба војске и цивилних учесника.

Познавање принципа рада ЦВС опредељује њену припрему, организовање и реализацију. Функција ЦВС представља велику помоћ команданту који може у процесу планирања, доношења и реализовања одлуке да на терену оствари максимални учинак операције војске. Сарадња и координација с цивилним учесницима у зони операције непосредно се одражава на утрошак људских и материјалних ресурса, којима се намерава достићи крајњи циљ.

Цивилно војна сарадња је према стандарду армија развијених западних земаља део кризног менаџмента и интегрални део процеса планирања мултинационалних операција у којем командна структура има адекватан алат за праћење цивилног аспекта војне операције и усклађивање сопствених планова и активности са плановима и напорима других цивилних учесника. Уколико је правилно употребљена цивилно војна сарадња није само инструмент за отклањање последица, већ и проактивна и превентивна компонента.

У страним решењима ЦВС, највећим делом, разматра се само за ангажовање снага у мултинационалним операцијама. Ангажовање ресурса ЦВС на матичној територији је приступ новијег датума и новије праксе. Полазиште да је потребно развијати функцију ЦВС о ангажовању на сопственој територији јесте основа од које се пошло при формирању те функције Војске Србије.

За разлику од већине светских решења, у Војсци Србије се функција ЦВС развија за све три законом уоквирене мисије. Функција се не односи само на мировне операције, како је то решено у највећем броју земаља развијеног света, где се под појмом *CIMIC* подразумева ангажовање јединице једино изван територије сопствене државе. У Војсци Србије функција ЦВС односи се и на активности у служби одбране земље и на активности у пружању помоћи цивилним властима у случајевима природних техничких и технолошких несрећа.

Ради стицања искуства у раду свих старешина који се налазе на дужностима у органима за цивилно-војну сарадњу у Војсци Србије, Одељење за ЦВС (Ј-9) Генералштаба Војске Србије сачинило је план по којем су, сва наведена лица прошла обуку у Канцеларији за ЦВС, три недеље. Циљ ове обуке је уједначавање начина рада свих органа за ЦВС у Војсци и примена теорије у пракси.

Функција цивилно-војне сарадње је важан и неопходан ресурс који Војска Србије треба да поседује, пре свега у складу са потребом дефинисања улоге Војске у друштву и достизања стандарда у организацији и раду ОС развијених земаља света. Активностима ЦВС повећава се укупна ефикасност Војске на терену тако што се усаглашавају активности Војске и активности осталих присутних учесника у зони операције. На овај начин се тачније одређује улога

Војске у зони операције и при томе значајно повећава безбедност њених припадника. Цивилно-војна сарадња је нови квалитет којим се остварује цивилно-војно повезивање, обезбеђује подршка војним снагама и цивилном окружењу. Дугорочна сврха цивилно-војне сарадње јесте помоћ у стварању услова за постизање трајног решења за евентуалну или постојећу кризу.

У *Визији Војске Србије 2015.* предвиђено је, сагласно потребама и могућностима Републике Србије да Војска Србије изгради одбрамбене способности за успешан одговор на будуће изазове, ризике и претње безбедности, трансформишући се и развијајући у оружану силу која има обележја да је способна за активно и превентивно деловање према изворима могућег угрожавања безбедности и да правовремено и адекватно одговори на постојеће изазове, ризике и претње безбедности.

У свакој савременој операцији војске је неминовно присуство цивила (организација и појединаца, који се могу једним именом назвати цивилним учесницима), сагледавање и процена свих друштвених, политичких, културних, верских, економских и хуманитарних чинилаца животне средине у којима се спроводи или ће се спроводити војна операција, мора бити једна од способности коју треба да поседује официр Војске Србије, посебно официр за цивилно-војну сарадњу. Такав официр треба да зна да се у операцијама Војске, посебно у нератним операцијама, циљеви могу постићи и сарадњом са цивилнима. Облик сарадње треба да одговара нивоу значаја војне, односно, цивилне организације при чему рад на терену доприноси сагледавању стварних потреба војске и цивила.

У Војсци Србије препозната је потреба за постојањем функције *цивилно-војне сарадње* као штабне функције коју треба да обављају лица способна да израђују Процену по елементима цивилно-војне сарадње и у потпуности буду оспособљена за ту дужност. Међутим, податак да се на формацијским местима у органима за цивилно-војну сарадњу, и на тактичком и на оперативном нивоу јединица Војске Србије, најчешће налазе старешине које су претходно обављале дужност у органима за морал, говори о недовољном познавању функције *цивилно-војна сарадња* и потреби да се о њој више пише и говори. У наредном периоду, у различитим облицима сарадње с међународним безбедносним структурама, сходно нашим потребама и могућностима, један од најважнијих инструмената за сарадњу биће функција *цивилно-војне сарадње*, а њен значај с временом ће прогресивно да расте, јер се у разматрању улоге и значаја војске у цивилном друштву више не поставља питање какве циљеве војска може да реализује, већ какве ефекте може да оствари.

Значај ЦВС у Војсци биће сразмеран разумевању места и улоге коју она треба да има како у свакодневним активностима тако и у операцијама ВС у земљи и иностранству. У вези с тим, ЦВС ће, уз правилну употребу, донети

вишеструке користи за Војску Србије и Републику Србију у целини. Правилном употребом ЦВС постићи ће се већи степен интеграције ВС у друштвени систем уз економично кориштење војних и цивилних капацитета који су ангажовани на обављању задатака од заједничког интереса и, самим тим, стварање еластичнијег система националне безбедности.

У складу с прокламованом војном неутралношћу Републике Србије, капацитети ЦВС представљају погодан *извозни производ* за ангажовање у мултинационалним операцијама. На основу правилног ангажовања малих капацитета ЦВС може се постићи несразмерно велика корист имајући у виду перспективу активности ЦВС и могућности ангажовања других капацитета државе у међународним напорима за одржавање светског мира.

СИСТЕМ ФИНАНСИРАЊА РАСХОДА ОДБРАНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Др Милош Милетић, пуковник*

На основу анализе садашњег стања финансирања расхода одбране Републике Србије у раду су презентована, с једне стране, теоријска сазнања и искустава о буџету као инструменту финансирања расхода одбране, с друге стране, наша искуства поређена су са суседним земљама и чланицама НАТО. Посебна пажња је посвећена одређењу појма и циља финансирања расхода одбране.

Кључне речи: *финансије, финансирање, расходи одбране, категорије расхода одбране, бруто домаћи производ (БДП), буџетски систем и буџет.*

Увод

Захтевани ниво спремности и способности система одбране за његову ефикасну употребу, диктирају дефинисани циљеви и задаци, који су израз политичких опредељења, потреба и могућности државе усмерене на заштиту утврђених интереса. Достижање потребног нивоа спремности и његово одржавање, зависи пре свега од расположивих средстава за финансирање расхода одбране.

За лакше разумевање финансирања расхода одбране, неопходно је објаснити опште економске појмове: финансије и финансирање. *Финансије* у најширем смислу означавају укупне новчане односе, акте и радње на којима се заснивају имовинско правни односи изражени у новцу. Финансије значе новчану страну сваког привредног посла и новчану страну свих токова националне привреде.¹ За разлику од финансија, *финансирање*² означава све облике формирања и употребе новчаних средстава ради задовољења

* Аутор је запослен у Управи за буџет и финансије Министарства одбране Републике Србије.

¹ *Економска и пословна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1994. стр. 377.

² Финансирање [фр. financer], плаћати, правити финансијске операције, Вујаклија, М.: Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1974. стр. 1011.

многобројних друштвених потреба и остваривање одређених друштвених циљева. Дакле под финансирањем, уопштено говорећи, подразумева се давање новчаних средстава на коришћење и употребу да би се постигао неки одређени циљ.

Финансирање расхода одбране представља новчано изражавање материјалног подмиривања потреба одбране. Ако финансирање одбране посматрамо као систем, он обухвата изворе и методе прикупљања новчаних средстава за задовољење потреба одбране земље, као и носиоце прикупљања и коришћења тих средстава.

За финансирање расхода одбране, неопходно је познавање:

- извора финансирања расхода одбране,
- буџетског система.
- буџета као инструмента финансирања расхода одбране и
- начина утврђивања средстава за финансирање расхода одбране.

Извори финансирања расхода одбране

Извори финансирања расхода одбране могу бити: домаћи, страни, мирнодопски и ратни. Сходно садашњем опредељењу наше државе, исказаном у документима одбране,³ домаћи извори финансирања представљају основне изворе финансирања расхода одбране у мирнодопском периоду.

Такође, изворе финансирања расхода одбране можемо посматрати и као 1) основне изворе финансирања расхода одбране и 2) остале изворе финансирања расхода одбране.

Основни извори финансирања расхода одбране

Полазећи од чињенице да је систем одбране део друштвеног система, односно подсистем друштвеног система, самим тим, *основни извори финансирања расхода одбране* морају бити исти као и за финансирања укупне јавне потрошње. Укупна јавна потрошња, највећим делом финансира се из оствареног *брutto домаћег производа* (БДП), самим тим, основни извор финансирања расхода одбране представља БДП.

Будући да се укупна новостворена вредност друштва, намењена крајњој потрошњи, изражава БДП оствареним у текућем периоду, то се извором средстава може сматрати само онај део БДП, који се прерасподелом на нивоу

³ *Стратегија одбране државне заједнице СЦГ*, МО, ВИЗ, Београд, 2005, стр. 18.

друштва може утрошити за расходе одбране. У вези с тим, финансирање расхода одбране директно зависи од економске могућности земље, односно висине БДП оствареним у текућем периоду. Висина БДП, његов реалан раст и инфлација у Републици Србији од 2008. до 2011, приказани су у табели 1.

Табела 1 – Пројекција БДП и инфлације у Републици Србији

Ред. бр.	НАЗИВ	Пројекција			
		Процена 2008.	2009.	2010.	2011.
1.	БДП, у милијардама динара	2.739,6	3.060,0	3.428,0	3.860,8
2.	Реалан раст БДП, у %	7,0	3,5	4,5	6,0
3.	Инфлација, на крају године, у %	9,5	8,0	6,5	6,0

Извор: Министарство финансија Републике Србије⁴

Предвиђена издвајања од оствареног БДП у Републици Србији по функционалној класификацији, од 2009. до 2011. године приказана су у табели 2.

Табела 2 – Предвиђени јавни расходи у Републици Србији

у % БДП

Ред. бр.	НАЗИВ РАСХОДА	Пројекција		
		2009.	2010.	2011.
Укупни расходи		43,3	42,7	42,3
1.	Опште јавне услуге	3,8	3,6	3,6
2.	Одбрана	2,4	2,4	2,4
3.	Јавни ред и безбедност	2,4	2,3	2,3
4.	Економски послови	6,1	6,0	5,9
5.	Заштита животне средине	0,3	0,3	0,3
6.	Станоградња и развој заједнице	1,4	1,4	1,4
7.	Здравство	5,9	5,8	5,8
8.	Рекреација, спорт, култура и вере	0,7	0,7	0,7
9.	Образовање	3,9	3,9	3,9
10.	Социјална заштита	16,4	16,3	15,9

Извор: Министарство финансија Републике Србије⁵

Основни проблем јесте што се у проценту издвајања од БДП за финансирање расхода одбране (табела 2, редни број 2), јављају и средства за финансирање војних пензија. Њихово учешће у 2006. години износило је 0,61% БДП, а у 2007. години, износило је 0,72% БДП, с тенденцијом повећања у наредном периоду. Реални основни извори финансирања расхода одбране у 2006. годи-

⁴ Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2009. годину с пројекцијама за 2010. и 2011. годину у Републици Србији, Министарство финансија Републике Србије, Сл. гласник Републике Србије, бр. 113, Београд, 2008, стр. 9.

⁵ Исто, стр. 19.

ни износили су 1,69% БДП, а у 2007. години износили су 1,72% БДП, а не 2,5% БДП како је забележено у Меморандуму о буџету и економској и фискалној политици за 2007. годину, с пројекцијама за 2008. и 2009. годину.⁶

Учешће основних извора у финансирању расхода одбране у 2006. години износило је 98,52%, а у 2007. 94,41%.⁷ На основу процента учешћа основних извора у финансирању расхода одбране, може да се закључи да финансирање расхода одбране зависи од основних извора финансирања. Самим тим, величина, опремљеност и способност система одбране, да одговори на све изазове, ризике, претње и да оствари циљеве и задатке одбране, у највећој мери зависи од основних извора финансирања расхода одбране.

Остале земље у нашем окружењу, имају већи и мањи проценат издвајања од БДП за финансирање расхода одбране, што зависи од политике, циљева и задатака система одбране.⁸

Државни органи у складу са законом, могу да врше потребне измене процента издвајања из БДП за финансирање расхода одбране. Али исто тако, треба да постоји трајно утврђена политика издвајања од БДП за финансирање расхода одбране.

Остали извори финансирања расхода одбране

У остале изворе финансирања расхода одбране спадају: приходи, кредити, зајмови и други извори. Остале изворе финансирања расхода одбране у Републици Србији чине:

- *приходи по Мастер плану*,⁹ од продаје непокретних средстава на коришћењу у систему одбране, који нису неопходни за функционисање система одбране. Овај извор финансирања је уведен као подршка реформи система одбране и побољшања материјалног положаја припадника система одбране;
- *средства Националног инвестиционог плана*¹⁰ чине приходи остварени у поступку приватизације и приходи од других извора, који се планом дележују буџетским корисницима за реализацију појединих пројеката и
- *донације и помоћи*, приходи од домаћих или страних лица и институција.

⁶ Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2007. годину с пројекцијама за 2009. и 2010. годину у Републици Србији, Министарство финансија Републике Србије, Сл. гласник Републике Србије, бр. 101, Београд, 2006, стр. 35.

⁷ Извор података: МО, Управа за буџет и финансије.

⁸ Процент издвајања из БДП за финансирање расхода одбране у 2005. години износио је: Мађарска 1,6%; Румунија 2,1%; Бугарска 2,4%; Албанија 1,3%; Босна и Херцеговина 2,0%; Хрватска 1,8%; Словенија 1,6%; Грчка 3,1% и Италија 1,7%. Извор података The Military Balance 2005–2006.

⁹ Закључак Владе Републике Србије, од 22. јуна 2006.

¹⁰ Закон о буџетском систему, Сл. гласник, бр. 9, Београд, 2002; бр. 85, 2006, члан 2, тачка 37.

У 2006. години, расходи одбране финансирани су из осталих извора са свега 1,48% и то од:¹¹

- прихода по Мастер плану – 0,07%,
- средства из националног инвестиционог плана – 1,40% и
- донација и помоћи – 0,01%.

У 2007. години, расходи одбране финансирани су из осталих извора са 5,59% и то од:¹²

- прихода по Мастер плану – 0,72%,
- средства из националног инвестиционог плана – 4,86% и
- донација и помоћи – 0,01%.

На основу изнетих података, очигледно је да су остали извори финансирања расхода одбране у 2007. години повећани у односу на 2006. годину. Међутим, њихово учешће у финансирању укупних расхода одбране је веома мало. У наредном периоду, у систему одбране очекује се повећање учешћа осталих извора финансирања расхода одбране, посебно од *Мастер плана* и *Националног инвестиционог плана*.

Суседне земље (Румунија, Хрватска и Бугарска) ради убрзања реорганизације система одбране, за финансирање расхода одбране од осталих извора финансирања, користиле су и спољне кредите. Постојећим нормативним документима у Републици Србији није предвиђено коришћење спољних кредита за финансирање расхода одбране. У наредном периоду, државно руководство могло би размотрити и могућност коришћења кредита, као извора финансирања куповине нове опреме за потребе система одбране.

На основу изнетих података може се закључити да се остали извори финансирања система одбране могу користити у ситуацијама када се обимом новостворене вредности друштва не могу задовољити потребе система одбране. Да би се убрзала реорганизација система одбране, неопходна су додатна средства, односно повећање осталих извора у финансирању расхода одбране.

Буџетски систем

Буџетски систем може да се дефинише као скуп прописа, институција и односа који чине јединство буџетског финансирања. Буџетски систем представља начин финансирања државних функција из државног буџета, па самим тим зависи од друштвено-економских односа и циљева, које држава жели да оствари у политици буџетске потрошње. Сваки буџетски систем садржи скуп прописа, институција и односа у систему буџетског финансирања.

¹¹ Извор података: МО, Управа за буџет и финансије.

¹² Извор података: МО, Управа за буџет и финансије.

У савременим државама не постоји јединствени образац буџетског система и свака држава обликује свој буџетски систем. Дефинисање буџетског система зависи од друштвено-економских односа (система државне власти, степена централизације и децентрализације, компетенције државних органа у извршавању државних функција) и циљева који су задати да се реше буџетским системом. Буџетски систем се заснива на утврђеним принципима (начелима) – припреме, предлагања, усвајања, извршавања и контроле буџета, као елемента буџетског система.

Уставом Републике Србије¹³ утврђено је да се финансирање права и дужности Републике обавља из буџета, а приходи буџета обезбеђују се из пореза и других законом утврђених прихода. Почетком 2002. године, усвојен је Закон о буџетском систему Републике Србије,¹⁴ који је заменио Закон о јавним приходима и јавним расходима у његовим појединим одредбама.

Интегритет буџетског система, обезбеђен је заједничком правном основом, јединственом буџетском класификацијом, употребом јединствене буџетске документације за израду нацрта буџета и финансијских планова, јединственим системом буџетског рачуноводства, јединственим критеријумима за буџетску контролу и ревизију, преносом статистичких извештаја и података с једног нивоа буџета на други и принципима на којима се заснива буџетски поступак. На основу буџетског система дефинисан је буџетски циљ за припрему и извршење буџета – обавезним постизањем макроекономске стабилности, смањењем финансијског ризика и поштовањем буџетских принципа.

У октобру 2006, буџетским системом уведено је програмирано буџетирање (програмски буџет, стратешке области, главни програм, пројекат, активност, национални план).¹⁵

На основу изнетог, може да се закључити да је буџетски систем Републике Србије нормативно у потпуности прилагођен за увођење савременог система планирања расхода одбране.

Буџет као инструмент финансирања расхода одбране

Речи *буџет* спада у интернационалне појмове који су настали сеобом речи из једног језика у други. Она је у све светске и европске језике пренета из енглеског, где је најпре означавала кожно торбу благајника, а настала је трансформацијом француског деминутива *bougete* (торбица). Француска

¹³ Устав Републике Србије, Сл. гласник РС, Београд, број 6, 2008, члан 91 и 92.

¹⁴ Закон о буџетском систему, Сл. гласник РС, Београд, бр. 9, 2002; број 85, 2006.

¹⁵ Исто.

реч од које је настао деминутив гласи *bouge* (кожна торба), а потиче од латинске речи *bulga* (истог значења). Неки педантни етимолози опет тврде да дошавши до латинске речи *bulga* још нисмо стигли до коначног порекла речи буџет, те да је латинско *bulga* заправо келтског порекла.

Како га данас третира финансијска наука, буџет настаје на оном степену друштвеног развоја када потреба за финансијским обезбеђењем и извршењем одређених потреба државе постаје доминантна. Прве потребе које су биле везане за буџет односиле су се на финансирање одређених функција државе, где је његова улога била везана искључиво за обављање и финансирање тзв. класичних функција државе, без тежње да се преко њега оствари утицај на креирање и усмеравање укупних друштвено-економских токова.

Буџет је релативно нови финансијски инструмент,¹⁶ јер се појавио тек када су се испуниле многе правне, економско-финансијске и политичке претпоставке које су омогућиле његову примену као инструмента финансирања. У мери у којој су се стицали карактеристични услови за настанак и појаву буџета, везане су и одређене дефиниције које дају основна обележја државног буџета, а заједнички им је финансијски аспект који подразумева приходе и расходе државе утврђене за одређено раздобље.

Термин *државни буџет* први пут је употребљен у француском законодавству 1806. године.¹⁷ За дефинисање државног буџета с финансијског аспекта, најчешће је преузимања дефиниција француског аутора *Rene Stourm*, према којој буџет представља „акт којим се предвиђају приходи и расходи државе за период од године дана“.¹⁸ Оваква дефиниција посебно апострофира финансијске аспекте, уз потпуно занемаривање економских, што је и разумљиво с временске дистанце када је ова дефиниција и презентирана. „Код неких аутора, присталица класичног схватања, у дефиницији буџета највише је изражен финансијски елемент буџета и зато они буџет дефинишу као акт финансијског планирања активности државе“¹⁹ или под појмом државни буџет може се сматрати „план прихода и расхода државе утврђен за одређено временско раздобље“.²⁰

Да би се обезбедило финансирање јавних расхода државе, у свакој савременој држави постоји уређен систем инструмената, преко којих се распоређују средства на поједине кориснике. Током историјског развоја постојало је низ институција, односно инструмената, најзначајнији су: буџети, бу-

¹⁶ Jelčić, B.: *Nauka o financijama i financijsko pravo*, Informator, Zagreb, 1983, стр. 461.

¹⁷ Јовановић, М.; Ђуровић, Ј.: *Финансијска теорија и политика*, Економски факултет Ниш, Ниш 2003. стр. 142.

¹⁸ Stourm, P.: *Le budget*, 7 edition, Paris 1913. Према: Томљановић, Д.: *Финансијска теорија и политика*, исто, стр. 181.

¹⁹ Матејић, М.: *Буџет у теорији и пракси*, Савезни завод за јавну управу, Београд, 1965, стр. 9.

²⁰ Jelčić, B.: *Nauka o financijama i financijsko pravo*, исто, стр. 463.

џетски фондови, финансијски програми, посебни рачуни, подрачуни и слично,²¹ преко којих је вршено финансирање јавних расхода. Један од најважнијих инструмената за финансирање јавних расхода државе јесте буџет. У свим савременим државама, државни буџет је основни, а у неким и једини инструмент финансирања јавних расхода државе.

Будући да је буџет основни инструмент за финансирање јавних расхода државе, он је и основни инструмент за финансирање расхода одбране, што је одређено и документима одбране. Према усвојеној Стратегији одбране, државни буџет, одређен је као основни инструмент за финансирање расхода одбране.²² Буџет као претпоставка за финансирање расхода одбране обухвата: 1. приходе и расходе буџета; 2. поступак израде буџета; 3. структуру буџета по категоријама расхода; 4. извршење буџета и 5. контролу извршења буџета.

Приходи и расходи буџета

Сваки буџет има своје приходе и расходе. Структура прихода и расхода буџета регулише се законом. По Закону о буџетском систему Републике Србије прецизно је утврђена структура прихода и расхода буџета.²³ Пројектована структура прихода и расхода буџета Републике Србије од 2009. до 2011. године приказана је у табелама 3 и 4.

Табела 3 – Консолидовани јавни приходи Републике Србије

(у % од БДП)

Ред. бр.	НАЗИВ ПРИХОДА	2009.	2010.	2011.
1.	ПОРЕСКИ ПРИХОДИ	36,4	36,4	36,4
1.1.	Царине	1,7	1,3	1,1
1.2.	Порез на доходак грађана	4,8	4,8	4,8
1.3.	Порез на добит предузећа	1,6	1,7	1,9
1.4.	ПДВ	11,1	11,1	11,1
1.5.	Акцизе	4,3	4,4	4,5
1.6.	Порез на имовину	0,7	0,7	0,7
1.7.	Остали порески приходи	0,6	0,6	0,6
1.8.	Доприноси за социјално осигурање	11,7	11,7	11,7
2.	НЕПОРЕСКИ ПРИХОДИ	5,5	5,2	5,2
3.	КАПИТАЛНИ ПРИХОДИ	0,0	0,0	0,0
УКУПНИ ПРИХОДИ		41,9	41,6	41,6

Извор: Министарство финансија Републике Србије²⁴

²¹ Раичевић, Б.: *Јавне финансије*, Чугура принт, Београд, 2005, стр. 317.

²² *Стратегија одбране државне заједнице СЦГ*, НИЦ Војска, Београд, 2005, стр. 18.

²³ *Закон о буџетском систему*, Сл. гласник РС, бр. 9, Београд, 2002, бр. 85, 2006, члан 12.

²⁴ Извор: *Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2009. с пројекцијама за 2010. и 2011.*, Сл. гласник Р, бр. 113, Београд, 2008, стр. 18.

Табела 4 – Консолидовани јавни расходи у Републици Србији

у % од БДП

Ред. бр.	НАЗИВ РАСХОДА	2009.	2010.	2011.
1.	УКУПНИ РАСХОДИ	43,3	42,7	42,3
2.	Расходи за запослене	10,1	9,8	9,7
3.	Куповина роба и услуга	7,0	6,7	6,3
4.	Отплата камата	0,9	0,9	1,0
5.	Субвенције	2,1	2,0	2,0
6.	Социјална помоћ и трансфери становништву	18,2	18,0	17,6
7.	Остали текући расходи	0,7	0,7	0,8
2	Капитални расходи	3,7	4,1	4,4
8.	Нето буџетске позајмице	0,7	0,5	0,5

Извор: Министарство финансија Републике Србије²⁵

На основу пројектованих прихода (табела 3) и расхода (табела 4) буџета види се да је планиран дефицит буџета од 2009. до 2011. године.

За самофинансирање расхода одбране, није битна структура прихода и расхода буџета, али је битно да ли постоји суфицит или дефицит буџета. Уколико постоји суфицит буџета, под условом да су урађене пројекције кретања економске и фискалне политике, онда је то добра претпоставка за укупну реализацију планираног буџета одбране. Међутим, уколико постоји дефицит буџета, као што је случај за анализирани период, тада се најчешће не реализује укупан планиран буџет државе и њених директних корисника, у које спада и систем одбране, тако да остане неизвршен део планираних задатака у току године.

Поступак израде буџета одбране

Сам поступак израде буџета приближно је исти у скоро свим земљама које су оријентисане ка тржишној економији. Он се спроводи једном годишње када Влада подноси предлог буџета Народној скупштини, након чега се води расправа. Расправа се не води само о предлогу Закона о буџету за наредну годину, већ и о свим пореским законима којима се обезбеђују приходи буџета. При изради буџета учествују сви директни буџетски корисници, који треба да се финансирају из њега.

²⁵ Исто, стр. 19.

Директни буџетски корисници израђују предлог финансијског плана, који на бази задатака и постављених циљева исказује укупне потребе за финансијским средствима. Носиоци и рокови израде буџета прецизно су утврђени буџетским календаром.

Поступак израде буџета Републике Србије, започиње с Меморандумом о буџету, који усваја Влада (до 30. априла текуће године) и исти доставља свим корисницима буџетских средстава за израду буџета. Он садржи следеће податке:²⁶

- средњорочни макроекономски и фискални оквир;
- податке о економској и фискалној политици за буџетску и две наредне фискалне године;
- препоруке у погледу буџетске стратегије и одређења и
- предложени распоред средстава према функционалној класификацији.

Након усвајања Меморандума, Министарство финансија, свим корисницима буџетских средстава доставља упутство за припрему нацрта буџета. Оно садржи:

- поступак и динамику припреме буџета и финансијских планова директних корисника буџета и
- предлог обима средстава у финансијским плановима директних корисника буџетских средстава за буџетску годину и наредне две фискалне године.

Као директни корисник буџетских средстава, систем одбране, конкретно Управа за буџет и финансије МО, добија Упутство за припрему буџета одбране у којем су дате смернице за израду. Управа за буџет и финансије МО доставља свим носиоцима функције планирања у систему одбране извод из упутства уз инструкцију министра одбране за припрему дела буџета за који су надлежни.

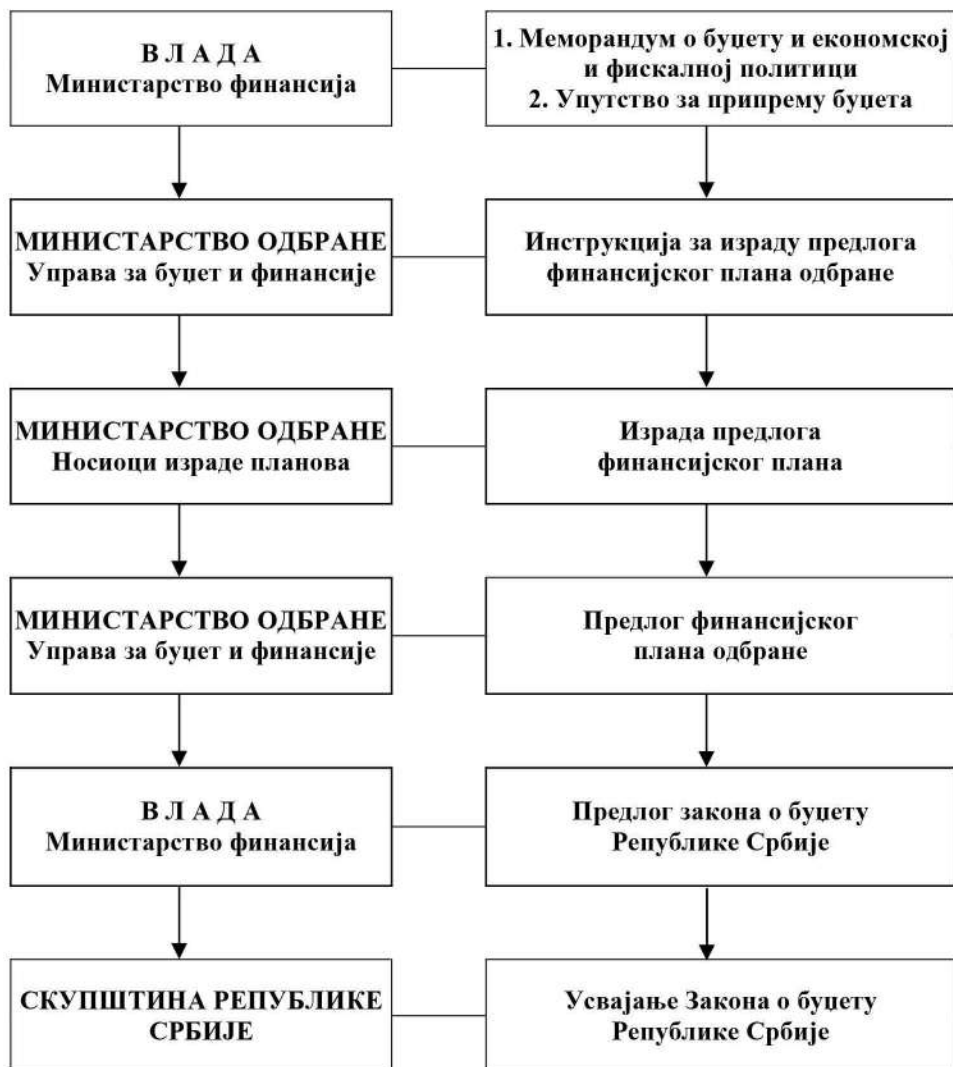
На основу датих смерница, елемената, норми норматива и критеријума, планираних задатака и слично, носиоци функције планирања расхода одбране у МО и ГШ израђују и достављају Управи за буџет и финансије МО своје предлоге финансијских планова.²⁷ На основу исказаних потреба носилаца планирања и у складу са Упутством и инструкцијом, Управа за буџет и финансије МО израђује Предлог финансијског плана одбране и доставља га Министарству финансија.

Предлог финансијског плана одбране израђује се за буџетску годину с пројекцијама плана за наредне две године и то укупно за систем одбране и по буџетским позицијама. Предлог финансијског плана и пројек-

²⁶ Закон о буџетском систему, Сл. гласник Републике Србије, бр. 9, Београд, 2002, број 86, 2006, члан 16.

²⁷ Предлог плана за сваки појединачни захтев састоји се од писменог објашњења и финансијског захтева.

ције финансијских планова у себи садрже: захтев за текуће издатке, захтев за додатна средства и захтев за основна средства. Поступак израде буџета одбране и пројекција буџета за наредне две године приказани су на слици 1.

Слика 1 – Поступак израде буџета одбране

Министарство финансија на основу ажурираних макроекономских оквира после 30. априла, а пре израде нацрта буџета, ревидира Меморандум о буџету. Министар финансија доставља Нацрт буџета до 15. октобра Влади Републике Србије. Влада може да тражи од министра финансија додатне информације или објашњења, која се тичу нацрта буџета, одлучује о изменама нацрта буџета Републике, утврђује предлог буџета Републике Србије и доставља га до 31. октобра Народној скупштини, заједно са Меморандумом о буџету на разматрање и усвајање. Народна скупштина усваја и доноси буџет до 15. децембра.

Уколико се до краја године не донесе буџет за наредну годину, обавља се привремено финансирање – од (најдуже) три месеца фискалне године (јануар – март). Ако се у току фискалне године издаци повећају или примања смање, тада Влада на предлог министра финансија може да обустави или смањи динамику извршења појединих издатака, али не дуже од 45 дана. Уколико се на основу спровођења привремених мера извршење буџета не уравнотежи, Скупштина на предлог Владе може да усвоји ребаланс буџета, којим се обавља усклађивање примања и издатака.

Структура буџета одбране по категоријама расхода

У систему одбране Републике Србије сви расходи одбране начелно су сврстани у три категорије. То су:²⁸

1. персонални расходи,
2. оперативни расходи и
3. инвестициони расходи.

Начелно се може рећи да су прихваћене три категорије расхода одбране. Основни проблем је у томе, што ни у једном документу одбране који је усвојен није извршена прецизна подела свих расхода по напред наведеним категоријама. Тако на пример: у *Нацрту Стратегијског прегледа одбране*, извршена је начелна подела расхода одбране по напред наведеним категоријама, а у *Правилнику о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у Министарству одбране и Војсци Србије*, који представља основ за планирање расхода самим тим и за израду буџета одбране, у текстуалном делу нигде се не наводе категорије расхода одбране, осим у „Обрасцу ГП-3“ Правилника.

Структура буџета одбране, по категоријама расхода говори о тежишту финансирања система одбране. У табели 5, приказана је структура буџета одбране Републике Србије од 2001. до 2007. године, по категоријама расхода.

²⁸ *Нацрт Стратегијског прегледа одбране*, МО, Управа за стратегијско планирање, Београд, 2006. и *Образац ГП-3, Правилника о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у Министарству одбране и Војсци Србије*, СВЛ, бр. 31, Београд, 2008.

Табела 5 – Структура буџета одбране Републике Србије по категоријама расхода²⁹

Категорија расхода	Процент учешћа по годинама						
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Персонални расходи	50,50	52,48	55,09	68,94	71,51	68,59	68,70
Оперативни расходи	40,87	29,00	27,76	23,56	21,86	24,56	24,30
Инвестициони расходи	8,63	18,52	17,15	7,50	6,63	6,85	7,00
Укупни расходи	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

У анализираном периоду дошло је до значајног повећања категорије *персоналних расхода* (плате и војне пензије), с 50,50% колико су износили 2001. године, на 68,70% у 2007. години. Истовремено, у истом периоду значајно је смањено учешће категорије *инвестиционих расхода* у укупном буџету одбране са 18,52%, колико су износили 2002. године на 7,00%, у 2007. години. Ови подаци указују да систем одбране Републике Србије нема довољно средстава за финансирање инвестиционих расхода, пре свега, за куповину нове опреме и наоружања.

У земљама НАТО савеза проценат учешћа *персоналних расхода* у укупном буџету одбране, износи до 55%, што је далеко мање учешће, него наш буџет одбране. Такође *инвестициони расходи* у укупном буџету одбране чланица НАТО, учествују с најмањим процентом од 16% и више (табела 6), што је далеко веће учешће, него наш буџет одбране.

Табела 6 – Структура буџета одбране чланица НАТО по категоријама расхода

Категорија расхода	Процент учешћа по чланицама НАТО			
	НАТО суседне државе	НАТО Европа	НАТО С. Америка	НАТО
Персонални расходи	54	56	40	55
Оперативни расходи	30	24	38	25
Инвестициони расходи	16	20	22	20
Укупни расходи	100,00	100,00	100,00	100,00

Извор: Управа за Стратегијско планирање МО.

Структура буџета одбране по категоријама расхода значајна је за чланство наше државе у Програму Партнерство за мир или НАТО. Земље кандидати за чланство и чланице савеза морају тежити да у што краћем року достигну структуру буџета одбране по категоријама расхода, које имају земље чланице НАТО.

²⁹ Извор: Управа за буџет и финансије.

Извршење буџета одбране

Извршење буџета такође представља важан процес у буџетском пословању. За објашњење извршења буџета постоје два становишта. Према првом становишту, извршење буџета подразумева трошење средстава за одређене намене и потребе, а по другом, садржајнијем, извршење буџета обухвата активности које су регулисане законом о буџетском систему.³⁰

За извршавање буџета³¹ одговорна је Влада, а за законито коришћење средстава директних буџетских корисника одговоран је надлежни орган буџетског корисника, односно органи јавне управе. С обзиром на функције које обављају, лица одговорна за извршење буџета, деле се на наредбодавце и рачунополагаче, а због специфичности послова које обављају, *ове функције су одвојене једна од друге*.

Под наредбодавцима се подразумевају корисници буџетских средстава, државни органи, којима је на основу закона дато право да располажу средствима у буџету. Наредбодавци су обично руководиоци појединих министарстава, односно владиних ресора. За средства која су у буџету утврђена за потребе система одбране, наредбодавац је министар одбране. Поред министра одбране, наредбодавци могу бити и руководиоци организацијских састава система одбране, које овласти министар одбране. Наредбодавци су одговорни за закониту, наменску, економичну и ефикасну употребу и коришћење одобрених буџетских средстава. Они су овлашћени да управљају државном имовином, да се старају о прикупљању јавних прихода и да одлучују о расподели финансијских средстава за односну годину на основу Закона о буџету. Наредбодавци имају право да стварају обавезе и да овлашћују друга лица да рукују новцем и материјалним вредностима. У том смислу, одређују рачунополагаче за извршење буџета.

Ради побољшања финансијске дисциплине Законом о изменама и допунама закона о буџетском систему,³² знатно су повећане казне за наредбодавце, директне и индиректне кориснике буџетских средстава, који створе обавезу преко износа утврђеном у буџету. Будући да је МО директни корисник буџетских средстава, ове казне примењиваће се и на наредбодавце из система одбране. Применом ових мера требало би да се повећа финансијска дисциплина у систему одбране, што би било значајно за увођење новог система Планирања програмирања и буџетирања³³ (ППБС) расхода одбране.

³⁰ Закон о буџетском систему, Сл. гласник РС, бр. 9, Београд, 2002, број 86, 2006, члан 31–50.

³¹ Извршење буџета се обавља месечно по одобреним квотама, које одобрава Министарство финансија Републике Србије.

³² Закон о буџетском систему, Сл. гласник РС, бр. 86, Београд, 2006, члан 74а и 75.

³³ Planning, Programming and Budgeting System.

Рачунопологач је дужан да се стара о државној имовини и о трошењу одобрених буџетских средстава. За свој рад, рачунопологачи одговарају наредбодавцу и финансијском органу управе. За разлику од наредбодавца, рачунопологачи немају право да ангажују буџетска средства. Они су одговорни за наменско коришћење одобрених средстава, у складу са важећим прописима. У том својству, рачунопологачи контролишу рад наредбодавца. Теорија јавних финансија заступа правило да су функције наредбодавца, рачунопологача и интерних контролора неспојиве (инкомпатибилне).

Такође, поред наредбодавца и рачунопологача, за примену савременог система ППБС расхода одбране значајан је и проценат извршења буџета система одбране у односу на планирани буџет. У већини земаља, ретко се дешава да се планирани буџет обави у потпуности. По правилу, проценат извршења буџета је увек мањи од планираног, али та одступања не смеју бити већа од 5%. Међутим, у Републици Србији, проценат неизвршења буџета одбране у односу на планирани буџет износио је, 2003. године, преко 12% (табела 7). Због високог процента неизвршења буџета, а и због недовољно одобрених средстава за финансирање расхода одбране, систем одбране је из године у годину преносио знатна средства на име створених, а неплаћених обавезе на терет буџета за наредну годину. Међутим, 2007. године (табела 7), није било пренетих обавеза у наредној години.

Табела 7 – Процент извршења буџета одбране и износ пренетих обавеза³⁴

НАЗИВ	Процент извршења буџета одбране						
	Износ пренетих обавеза у милионима динара						
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Извршење буџета	100,00	100,00	87,10	99,40	99,90	96,10	96,54
Пренете обавезе	3.142	2.517	2.767	4.073	4.568	1.116	0,00

По Закону о буџетском систему и буџету Републике Србије, неутрошена средства у текућој години, не могу се пренети у наредну годину. Исти је случај и код свих земаља у окружењу. Међутим, код најразвијенијих земаља (САД, Немачке и других), неутрошена средства по буџету, могу се пренети у наредну годину.

Контрола извршења буџета одбране

Да би се осигурало извршење буџета, на начин како је то планирано и усвојено од органа законодавне власти, у свим савременим државама организована је контрола и ревизија извршења буџета.³⁵ Контрола буџета од-

³⁴ Управа за буџет и финансије.

³⁵ Закон о буџетском систему, Сл. гласник РС, бр. 9, Београд, 2002, број 86, 2006, члан 66–71.

бране спроводи се у процесу извршавања буџета Републике Србије, како би се обухватили сви органи у извршавању буџета и све фазе кроз које пролазе средства јавних прихода, самим тим и систем одбране. Реализација контроле зависи од:³⁶ времена извршења, органа који обавља контролу и од садржаја контроле.

Према времену извршења, буџетска контрола може бити претходна или превентивна и накнадна или репресивна.

Претходна контрола спречава незакониту исплату из буџета, јер она претходи свакој исплати средстава из буџета. Исплата на терет буџета може се извршити кад надлежни органи за контролу исплатне документације одобре исплату из буџета. Претходну контролу спровode органи финансијске службе директних корисника буџетских средстава и рачуноводствена служба трезора.

Накнадна контрола се обавља након извршене исплате из буџета. Она не спречава незаконито располагање средствима, али ако се утврде неправилности, омогућава кажњавање починилаца штете и подношење захтева за накнаду. Ова врста контроле назива се и буџетска контрола и спроводи је буџетска инспекција, која врши контролу наменског коришћења буџетских средстава, односно јавних прихода.

Према органима који обављају контролу, буџетска контрола може бити управна или административна, рачунско-судска и политичка.

Административна контрола заснива се на хијерархијској основи, где највиши орган државне управе контролише њему подређеног органа. Највиши орган управе буџетске контроле јесте Министарство финансија, које контролише директне кориснике буџетских средстава. И ова контрола може бити претходна и накнадна.

Рачунско-судску контролу обављају органи који су потпуно одвојени и независни од Владе и других органа државне управе. У нашој земљи, ову контролу обавља Народна банка Србије.

Политичку контролу обавља представничко тело (Скупштина), која одобрава буџет и која има право контроле извршавања буџета. Ова контрола назива се још и скупштинска, представничка или парламентарна буџетска контрола. Спада у накнадну контролу, јер се по правилу спроводи приликом разматрања завршног рачуна буџета, где се поред контроле законитости извршења буџета цени и целисходност, односно друштвена оправданост у трошењу буџетских средстава.

Контрола буџета одбране, повећава финансијску дисциплину, законитост и наменско коришћење средстава буџета одбране.

³⁶ Јовановић, М., Ђуровић – Тодоровић, Ј.: *Финансијска теорија и политика*, Економски факултет, Ниш, 2003, стр. 151–152.

Начин утврђивања средстава за финансирање расхода одбране

Расходи одбране финансирају се из оствареног националног дохотка, који се исказује у државном буџету као основном инструменту за финансирање друштвених потреба. Да би се обезбедила реалност у планирању, програмирању и буџетирању расхода одбране, неопходно је утврдити средства за финансирање истих. Утврђивање средстава за финансирање расхода одбране обавља се пре почетка процеса планирања, програмирања и буџетирања расхода одбране.

Висина средстава за плански период зависи од: пројектоване висине и раста БДП, пројектоване инфлације и пројектованог процента издвајања за потребе расхода одбране.

Утврђена средстава за финансирање расхода одбране, представљају основну претпоставку (оквир) за планирање, програмирање и буџетирање расхода одбране, обезбеђују реалност дугорочних планова, средњорочних програма и буџета одбране.

Начин утврђивања средстава за финансирање средњорочних програма

Код земаља, које користе савремене системе ППБС расхода одбране, поступак утврђивања средстава за финансирање расхода одбране, спроводи се у више фаза и то:³⁷

1. *државна (владина)*, где се врши процена укупних средстава која ће у следећем петогодишњем периоду вероватно бити расположива за задовољавање свих потреба у земљи, јавних и приватних, цивилних и одбрамбених;
2. *одлучивање о пропорцији расподеле* где се утврђују укупно расположива средства за јавну (државну), односно буџетску потрошњу и за приватну потрошњу (привреда и становништво), укључујући и одлучивање о избору извора и инструмената за остваривање јавних прихода, имајући у виду потребу за очувањем равномерног и стабилног економског развоја;
3. *алоцирање средстава*, која су опредељена за јавну потрошњу према приоритетима у задовољавању јавних односно државних потреба, где спадају и потребе одбране земље;

³⁷ Опширније – Ђорђевић, Р.: *Економисањем до ефикасне одбране*, ВИЗ, Београд, 2000, стр. 114.

4. *распоређивање (конкретно алоцирање) средстава*, која су одређена планом одбране земље и другим актима надлежних државних органа за стратегијско планирање, утврђених циљева одбране и предвиђене делатности за остваривање тих циљева, на приоритетне потребе унутар система одбране.

Прве три фазе утврђивања средстава за финансирање расхода одбране спроводе државни органи, а четврту фазу спроводе органи из система одбране. Расположива средства се утврђују смерницама за планирање, програмирање и буџетирање расхода одбране.

Утврђена средства за финансирање свих јавних издатака, а самим тим и расхода одбране, у савременим системима ППБС расхода одбране, за средњорочни плански период објављују се у Белој књизи о јавним издацима. Објављивање се спроводи три месеца пре почетка наредне буџетске године. Бела књига садржи *Програм јавних издатака (расхода) за следећи петогодишњи период* за следеће четири године, јер је прва година у њему текућа. Тако, на пример, у Белој књизи о јавним издацима која је објављена три месеца пред почетак буџетске 2007. године, приказани су следећи подаци:

- прва година (2006), текућа буџетска година (ревидирани предрачун);
- друга година (2007), наредна буџетска година (предлог предрачуна);
- трећа година (2008), оквирно;
- четврта година (2009), прогноза и
- пета година (2010), прогноза.

Подаци, у владиној Белој књизи, за *преу годину* представљају основу за припрему предлога државног буџета за ту буџетску годину, који ће да се упути Парламенту на разматрање и усвајање. Подаци за *трећу годину* представљају оквирне бројеве за ту буџетску годину, али бројеви који одражавају чврсте намере и самим тим дозвољавају веома ограничене могућности за измене. Подаци који се односе на наредне две године (*четврта година и пета година*), сматрају се прогнозама и представљају вредности у вези с којима се Влада у много мањој мери сматра обавезном.

Од када Програм јавних издатака постоји у наведеном облику, који је јасно приказан у веома упрошћеној форми, тај програм постаје референтна тачка за настављање планирања државних потреба и расхода, све док не буде замењен новим програмом, за следећи петогодишњи период из којег се избацује *прва година*, а уноси се наредна буџетска година из тзв. пројекционог државног плана, а у односу на систем одбране – из дугорочног плана одбране земље.

На основу изнетог, може се закључити да се код земаља које користе савремене системе ППБС расхода одбране, утврђивање расположивих средстава за финансирање средњорочних програма *обавља континуирано*, као и процес

планирања, програмирања и буџетирања расхода одбране, чиме се обезбеђује поузданост процене утврђених средстава за финансирање расхода одбране.

За разлику од земаља које користе савремене системе ППБС расхода одбране, у нашој земљи (до 2000. године), средства за финансирање средњорочног плана развоја утврђивана су *дисконтинуирано*, на почетку планског периода за читав плански период. Подаци о процењеном БДП, по елементима програма развоја, достављани су носиоцима планирања уз наређење за израду предлога програма развоја заједно са подацима о:³⁸ планским ценама, планским квотама финансијских средстава, програмима и годинама средњорочног периода.

Средства за финансирање средњорочног плана развоја, утврђивана су *само за једну категорију расхода* „Инвестициони расходи“. За остале категорије расхода (персонални и оперативни) нису утврђивана средства за њихово финансирање. У укупном проценту издвајања од БДП, за финансирање система одбране од 1996. до 2000. године, расходи из плана развоја чинили су свега 1,00% БДП, односно од 13,32% до 20,01% укупних расхода одбране (табела 8).

Табела 8 – Процент издвајања од БДП за финансирање одбране и програма развоја.

Година	Процент издвајања од бруто друштвеног производа (БДП)			
	Укупно за систем одбране ³⁹	Програм развоја ⁴⁰	Разлика (2–3)	Процент (3:2)
1	2	3	4	5
1996.	5,72	1,00	4,72	17,48%
1997.	5,94	1,00	4,94	16,84%
1998.	4,98	1,00	3,98	20,01%
1999.	7,51	1,00	6,51	13,32%
2000.	5,30	1,00	4,30	18,87%

Основни проблеми оваквог начина утврђивања расположивих средстава за финансирање средњорочног плана развоја су:

1. утврђена средства се не исказују у номиналним износима, већ само у проценту издвајања од БДП;
2. укупна средства за финансирање система одбране не утврђују се по свим категоријама расхода (персоналним и оперативним) и
3. средства се утврђују само на почетку планског периода (дисконтинуирано), тако да се јавља раскорак између планираних потреба и стварно обезбеђених буџетских средстава за њихово финансирање.

³⁸ Методолошко упутство за израду студија и анализа развоја и средњорочних и годишњих планова расхода и прихода ВЈ, ВШ ВЈ, Сектор за оперативнo-штабне послове, Београд, 1998, тачка 35.

³⁹ Извор: Управа за буџет и финансије.

⁴⁰ Извор: Закон о утврђивању средњорочног програма развоја система одбране СРЈ, од 1996. до 2000. и обезбеђење средстава за његово извршење, СЛ СФРЈ, бр. 61, Београд, 1995.

Данас Министарство финансија Републике Србије, пре израде предлога буџета, на основу података о економској и фискалној политици предвиђа укупне јавне расходе за буџетску годину и пројекције јавних расхода за наредне две године за све буџетске кориснике, па самим тим и за систем одбране.⁴¹ Предвиђања се врше у проценту од БДП. Ови подаци се могу користити за израду средњорочних планова или програма одбране али само за период од две године. Међутим, проблем јесте што је кратак рок предвиђања (утврђивања) средстава за израду средњорочних планова који обухватају период до пет година и што се средњорочни планови, за сада, још увек израђују дисконтинуирано на почетку планског периода за читав период, а не израђују се континуирано сваке године за читав плански период, као што је то случај код савремених система ППБС које користе чланице НАТО.

Начин утврђивања средстава за финансирање дугорочних планова

Период за који се прави процена кретања и расподеле БДП, зависи од развијености земље и њене привреде и стабилности њеног привредног система. Тако на пример, развијене и економски стабилне земље могу пројектовати своју економску и фискалну политику дугорочно, док је то далеко теже у земљама у развоју и земљама које су економски неразвијене.

У нашој земљи, државни органи не спроводе процену кретања БДП и проценат издвајања из БДП за потребе финансирања одбране за дугорочни плански период. У сличној ситуацији су и суседне земље. Будући да савремени системи ППБС расхода одбране, захтевају поуздане податке о висини БДП и проценат издвајања за потребе расхода одбране, поставља се питање, како решити тај проблем.

У Републици Хрватској за потребе израде дугорочног плана развоја система одбране, од 2006. до 2015. године, државни органи нису располагали са подацима о висини и расподели БДП за наведени период. За израду дугорочног плана користили су податке о висини и расподели БДП институција које се баве тим пословима.⁴²

На исти начин и Република Србија може да обезбеди податке о висини и расподели БДП од институција које се баве економским проценама. Тако добијени подаци сигурно би били поузданији, од процена органа система одбране.

⁴¹ Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2009. годину с пројекцијама за 2010. и 2011. годину у Републици Србији, Министарство финансија Републике Србије, Сл. гласник Републике Србије, бр. 92, Београд, 2008, стр. 20.

⁴² *Dugoročni plan razvoja OS RH*, MO, Republika Hrvatska, Zagreb, 2006, str. 68.

Закључак

За финансирање расхода одбране скоро све земље света, а посебно развијене, издвајају значајна финансијска средства. Висина тих средстава одређена је политиком одбране, стањем окружења и економском снагом земље. Међутим, без обзира на економске могућности сваке земље, средства за финансирање расхода одбране увек су ограничена, услед чега долази до раскорака између економске могућности и потреба за финансирањем расхода одбране.

Решење диспропорције између потреба одбране и економске могућности земље за финансирањем расхода одбране тражи се, пре свега, у економисању оскудним расположивим средствима, почев од планирања неопходних људских, материјалних, инфраструктурних и других потреба, преко њиховог превођења у одговарајући обим буџетских расхода, до остваривања планираних потреба са стварно расположивим средствима.

Финансирање расхода одбране, посматрано као систем, обухвата изворе и методе прикупљања новчаних средстава за задовољење потреба одбране земље, као и носиоце прикупљања и коришћења тих средстава. Полазећи од чињенице да одбрана земље чини сегмент укупне друштвено економске структуре, неминовност јесте да и извор финансирања расхода одбране, мора бити исти извор као и код финансирања укупне јавне потрошње. Укупна јавна потрошња највећим делом се финансира из оствареног националног дохотка, који се исказује у државном буџету, као основном инструменту за финансирање друштвених потреба. Самим тим, буџет представља основни инструмент за финансирање расхода одбране. Према усвојеној стратегији одбране, основни извор за финансирање расхода одбране јесте БДП, а основни инструмент за финансирање расхода одбране јесте државни буџет.

Литература

1. Ђорђевић, Р.: *Економисањем до ефикасне одбране*, ВИЗ, Београд, 2000.
2. Jelčić, В.: *Наука о финансијата и финансијско право*, Informator, Zagreb, 1983.
3. Јовановић З. Ђуровић, М.;Тодоровић, Ј.: *Финансијска теорија и политика*, Економски факултет, Ниш, 2003.
4. Матејић, М.: *Буџет у теорији и пракси*, Савезни завод за јавну управу, Београд, 1965.
5. Раичевић, Б.: *Јавне финансије*, Чугура принт, Београд, 2005.
6. Раичевић, Б.: *Фискална структура Републике Србије*, Економске теме, Магна Агенда, Чигоја, Београд, 2002.

Закони и подзаконска акта

1. *Dugoročni plan razvoja oružanih snaga Republike Hrvatske, od 2006. do 2015. godine*, МО, R Hrvatska, Zagreb, 2006.

2. *Закључак Владе Републике Србије*, Београд, од 22. јуна 2006.
3. *Закон о буџетском систему*, Сл. гласник РС, број 9, 2002. и број 85, 2006.
4. *Закон о буџету Републике Србије за 2004*, Сл. гласник РС, бр. 33, 2004. и бр. 115, 2004.
5. *Закон о буџету Републике Србије за 2005*, Сл. гласник РС, бр. 127, 2004. и бр. 66, 2005.
6. *Закон о буџету Републике Србије за 2006*, Сл. гласник РС, бр.106, 2005. и бр. 108, 2005.
7. *Закон о одбрани*, Сл. гласник Р. Србије, бр. 116, Београд, 2007..
8. *Закона о Војсци Србије*, Сл. гласник Р. Србије, бр. 116, Београд, 2007.
9. *Закон о утврђивању Средњорочног програма развоја система одбране Савезне Републике Југославије у периоду од 1996. до 2000. године и обезбеђивању средстава за његово извршавање*, Сл. лист СРЈ, бр. 61, Београд, 1995.
10. „Планирање програмирање и буџетирање расхода одбране“, материјал са међународних семинара у организацији Министарства одбране који су одржани од 2003. до 2006.
11. *Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2007. годину, с пројекцијама за 2008. и 2009. годину*, Сл. гласник РС, бр. 101, Београд, 2006.
12. *Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2008. годину, с пројекцијама за 2009. и 2010. годину*, Сл. гласник РС, бр. 96, Београд, 2007.
13. *Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2009. годину, с пројекцијама за 2010. и 2011. годину*, Сл. гласник РС, бр. 113, Београд, 2008.
14. *Методолошко упутство за израду студија и анализа развоја и средњорочних и годишњих планова расхода и прихода Војске Југославије*, Генералштаб Војске Југославије, Сектор за оперативно-штабне послове, Београд, 1998.
15. *Правилник о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у Министарству одбране и Војсци Србије*, СВЛ, бр. 31, Београд, 2008.
16. *Стратегија одбране државне заједнице Србија и Црна Гора*, НИЦ Војска, Београд, 2005.
17. *Стратегијски преглед одбране (нацрт)*, МО, Управа за стратегијско планирање, Београд, 2006.
18. *Устав Републике Србије*, Сл. гласник Републике Србије, бр. 98, Београд, 2006.

СТРАТЕГИЈА ВОЂЕЊА ТРОШКОВА У СИСТЕМУ ОДБРАНЕ

Мр Милена Кнежевић*
Мр Срђан Благојевић**

У условима светске финансијске кризе, сложених политичких, војно-безбедносних и других околности, предуслов за успешну реализацију друштвене улоге војске јесте довођење у равнотежно стање њених потреба и могућности. Дугорочно посматрано, систем одбране постиже усклађеност (све мањих могућности, с једне стране, и захтева који су везани за неопходне активности, с друге стране) вођењем трошкова на одговарајући начин. Вођење трошкова, као концепт, примењује се ради ефикаснијег управљања ресурсима, а посебно у ситуацијама када постоји значајан несклад између потребног стања и постојећег. Остварује се применом одређених стратегија, али и оперативном ефикасношћу и ефективношћу.

С обзиром на комплексност система одбране, веома је тешко, током процеса вођења трошкова, водити се само једном дефинисаном стратегијом, већ је неопходно у складу са променама у окружењу, применом оперативних способности, одговарајућим балансом између ефективности и ефикасности (*trade-off*), у конкретним условима, обезбедити успешну реализацију дугорочних циљева. Циљ дефинисања и имплементације стратегије вођења трошкова садржан је у тежњи за добијањем података који се односе на планирање мисија и задатака Војске у складу са могућностима, то јест, како би се могле донети реалне одлуке.

У чланку су презентовани резултати о стратегији вођења трошкова и моделу дугорочне прогнозе трошкова на основу анализе теоријских сазнања и искустава. Посебна пажња је посвећена одређењу појма стратегије и њеног циља, вођењу трошкова и *trade-off*.

Кључне речи: *стратегија, трошкови, trade-off.*

* Ауторка (milena.knezevic@mod.gov.rs) је запослена у Управи за стратегијско планирање Министарства одбране Републике Србије.

** Аутор (srdjan.blagojevic@mod.gov.rs) је запослен у Управи за стратегијско планирање Министарства одбране Републике Србије.

Увод

Живимо и радимо у веку у којем промене у потребама и навикама становништва, нове технологије и померања до којих се долази, захтевају од организација да непрестано спроводе иновације и да иницирају подухвате ради успешног надметања и „преживљавања“. Утицај технологија је, од свих осталих промена, први на ранг листи када се посматра утицај и интерног и екстерног окружења. Упркос томе, менаџмент и даље остаје важна компонента сваке организације и један је од кључних елемената војне организације.

У систему одбране Републике Србије последњих година се спроводе значајне промене. Општи циљ промена јесте трансформација система у складу са савременим изазовима и претњама безбедности, односно потребама и могућностима Републике Србије.

Систем одбране Републике Србије суочава се са великим проблемима, као, уосталом, и системи одбране земаља у окружењу и развијених земаља света. Светска финансијска криза није заобишла ни Републику Србију па су могућности за финансирање система одбране смањене. У складу с тим и потребе Републике Србије у погледу система одбране се мењају, односно тренд је у свету да се издвајања за одбрану смањују.

Ограниченост средстава намеће прихватање другачијег, у основи економског, становишта које карактерише:

1. потреба за најбољим искоришћењем средстава са којима се располаже за одређене намене;
2. утицај последица донетих одлука на квалитет развоја у будућности;
3. неопходност да се буде ефикасан, што одговара брзи да се утврђени циљеви остваре са адекватним реално расположивим средствима и
4. обавеза да се законито располаже и перманентно контролише утрошак средстава за остваривање планираних потреба.

Дугорочним прогнозама трошкова баве се системи одбрана свих развијених земаља у свету. Код нас је дошло до дисконтинуитета у праћењу и предвиђању трошкова у периоду након распада СФРЈ. Потреба за дугорочним предвиђањима трошкова у условима светске финансијске кризе јесте више него очита. Недопустиво је да се распоређују средства сходно искуству из претходних година, а не према потребама.

Стратегије вођења трошкова и модели дугорочних прогноза трошкова саставни су део свих дугорочних планова развоја система одбрана развијених земаља. Непредвиђени догађаји у окружењу, неочекивана ограничења средстава или промена у захтевима доносиоца одлука могу да доведу до тога да неки делови већ формулисани стратегије у току њене импле-

ментације остану неостварени. С друге стране, ефикасни доносиоци одлука искористиће увек нову шансу у окружењу, чак иако она није део полазних намера.

Поред наведеног, управљачке структуре система одбране суочавају се са неодређеношћу и несигурношћу које су неизбежне код дугорочног планирања па самим тим и код планирања стратегије. Овим проблемима управља се на основу прикупљених чињеница и спровођене анализе, или активним коришћењем нових прилика из окружења, чак иако оне нису део полазних намера, ради успешне имплементације дате стратегије и реализације дефинисаног циља. У вези с тим, стварање одрживе стратегије представља изазов за доносиоце одлука система одбране јер се суочавају са тренутним слабостима и снагама система, али и са могућностима и претњама из спољњег окружења. Дефинисање утицаја из окружења, како унутрашњег тако и спољашњег, представља један од почетних задатака доносиоца одлука на путу стварања одрживе стратегије. Међутим, стратегија сама за себе није циљ нити је сврха функционисања система одбране. Она треба да допринесе да се, дугорочно посматрано, циљеви система одбране реализују уз одговарајући баланс ефикасности и ефективности, то јест уз *trade-off*.

Стварање одрживе стратегије и *trade-off*

Савремене војске у свету друштвену улогу реализују у комплексним, нестабилним и динамичним условима. Готово свакодневно се суочавају са новим захтевима и задацима, а величина буџетског издвајања за њихове потребе, истовремено, бележи тренд сталног смањења.¹ У таквим околностима, један од предуслова за обезбеђење и очување потребног нивоа борбене готовости јесте дефинисање одговарајуће стратегије вођења трошкова, чиме се постиже да систем одбране Републике Србије буде сагласан са потребама, могућностима и стандардима у безбедносним интеграцијама. Како се циљеви система одбране могу реализовати и оперативном и стратегијском ефикасношћу и ефикасношћу не би их требало занемаривати нити у једном тренутку.

Међутим, дугорочно посматрано циљеви система одбране могу се реализовати само у погледу стратегијске ефективности и ефикасности, односно на основу дугорочних анализа, одлука и активности. Ова три процеса,

¹ Стојковић, Д.: „Стратегија организационог реструктурирања војске“, *Војно дело*, бр. 4, Београд, 2004, стр. 88–104.

у пракси, који се често називају стратегијска анализа, у погледу формулисања стратегије и њене имплементације, показују висок степен међузависности.

Стратегијски менаџмент укључује и препознавање неопходног баланса (*trade-off*) између ефективности и ефикасности, што значи да је неопходно постојање свести да систем одбране стално настоји да ради и ефективно и ефикасно. И док доносиоци одлука морају мудро да доносе одлуке у вези с расподелом и коришћењем ресурса, истовремено морају да усмере своје напоре ка постизању свеукупних циљева система одбране.

Према Мајклу Портеру може се говорити о три основне генеричке стратегије:

1. стратегија вођења трошкова,
2. стратегија диференцијације и
3. стратегија фокусирања.

Овакав приступ питању пословних стратегија веома је значајан јер на поуздан начин указује на то у којем правцу треба да се усмере управљачки напори.

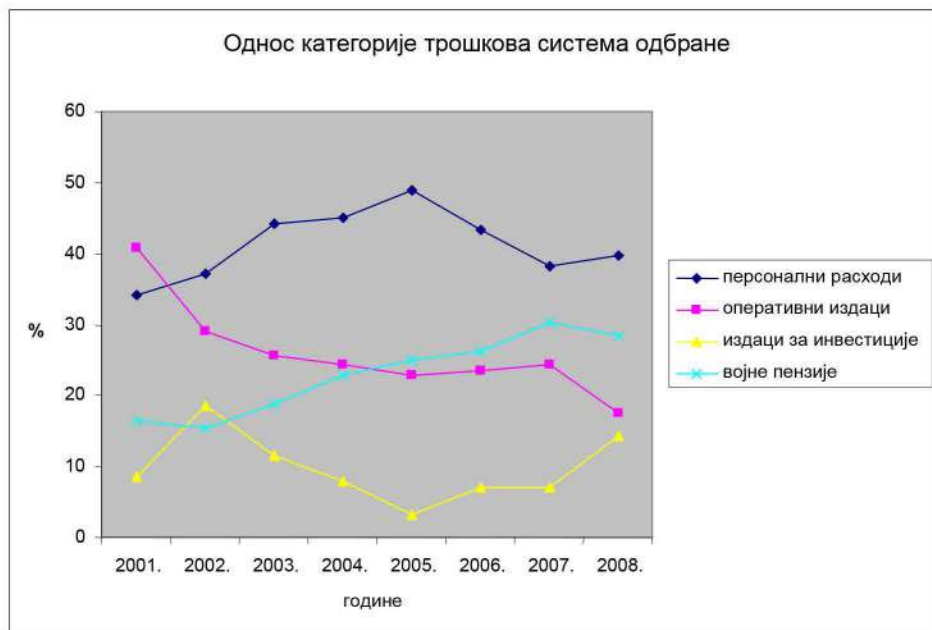
Како савремени услови функционисања система одбране намећу потребу смањења трошкова (расположиви ресурси су углавном све мањи) стратегија вођења трошкова заузима водеће место међу стратегијама које се користе у превазилажењу насталих проблема и стварању услова за дугорочан успех. Доносиоци одлука у систему одбране могу да се одреде само за редукацију или вођење трошкова у односу на доносиоце одлука организација које послују на тржишним принципима и које могу да бирају врсту стратегије.

Истраживање доступне литературе је показало да се при избору стратегија, које се баве трошковима и њиховим утицајима на *trade-off*, користе различити приступи и то:

1. смањење трошкова и
2. вођење трошкова.

Приступом који је заснован на смањењу трошкова, директно се утиче на политику развоја система одбране. У вези с тим, смањење трошкова утиче на реализацију мисија Војске и њених задатака, јер су на тај начин умањене могућности за изградњу неопходних способности Војске.

Другим приступом, који је заснован на вођењу трошкова, односи између одређених категорија трошкова усклађују се и воде кроз одређени период до циљем дефинисаних резултата.

Слика 1 – Приказ категорија трошкова система одбране Републике Србије

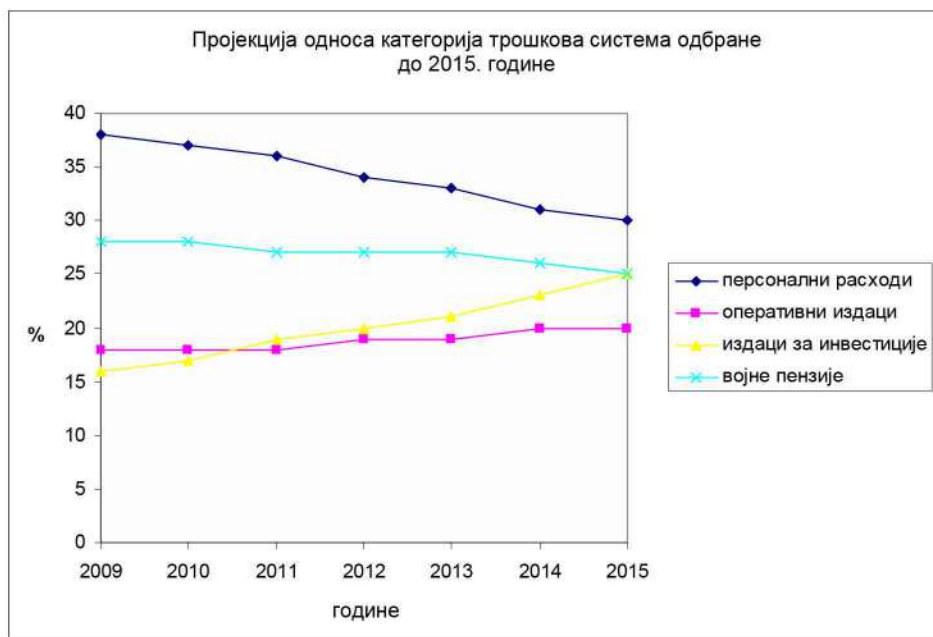
Наиме, ако се узму у обзир подела трошкова у систему одбране и њихов однос по годинама (слика 1) доносилац одлука може закључити да је њихов однос неповољан. Стога је неопходно управљати односом категорија трошкова до дефинисаног циља, у складу са савременим изазовима и претњама безбедности, поштујући (као узор) међусобни однос тих категорија трошкова у системима одбране развијених земаља (слика 2).²

Однос посматраних категорија трошкова јесте крајње неповољан – персонални расходи чине готово 75% укупних расхода система одбране у 2005, оперативни издаци приближно 23% и издаци за инвестиције око 2%. У таквој констелацији односа трошкова, бесмислено је да се планира развој система одбране. Зато је неопходно да се дефинише један од дугорочних циљева система одбране, којим би се усмеравали односи посматраних категорија трошкова до неке „подношљиве“ границе за развој система.

Међутим, „кретање“ трошкова ретко кад се добро разуме. Често се, у великој мери, разилазе мишљења о стварним трошковима система одбране и његовим основама. Испитивање трошкова обично се концентрише на ди-

² Трошкови могу да се воде и у апсолутном износу за одређене категорије.

ректне трошкове (као што су приликом набавке одређене опреме – само трошкови те опреме), а занемарује се утицај других активности на стварне трошкове (на пример, активности набавке, сервисирања и инфраструктуре).

Слика 2 – Пројекција трошкова система одбране Републике Србије

Трошкови појединачних активности анализирају се секвенцијално, без обзира на везу између активности које могу да утичу на стварне трошкове. Велики проблем за сложене системе као што је систем одбране јесте процена трошковног положаја система одбране у окружењу и шире, која је веома важна за процену сопственог релативног положаја. Зато оне често прибегавају просечним поређењима трошкова по категоријама:

1. персонални расходи,
2. оперативни издаци и
3. издаци за инвестиције.

У складу са системом планирања, програмирања, буџетирања и извршења (ППБИ) свака активност, пројекат и програм имају сопствену структуру трошкова према наведеним категоријама, на чије понашање може да утиче низ фактора, како у самом систему одбране, тако и изван њега.

Непостојање системског оквира за анализу трошкова у систему одбране додатно наглашава те проблеме. На њих се углавном гледа сувише уско и

на кратак рок. Популарна средства, као што су лоша искуства, у анализама трошкова често се погрешно користе. Иако може да послужи као полазиште, лоша искуства не узимају у обзир многе значајне узорке понашања трошкова и замагљује њихове важне међусобне односе.

Анализе трошкова се често претерано ослањају на постојеће рачуноводствене системе. Мада заиста садрже корисне податке за анализу, рачуноводствени системи могу да ометају стратешке анализе трошкова. Они трошкове сврставају по ставкама-расходима и то може да замагли основне активности које систем одбране обавља и доводе до спајања трошкова активности с веома различитим циљевима. У вези с тим, системи одбране развијених земаља користе различите моделе за дугорочну прогнозу трошкова. Тренутно, у систему одбране Републике Србије на коришћењу је Норвешки модел за дугорочну прогнозу трошкова – *KOSTMOD 4.0*.

Модел за дугорочну прогнозу трошкова

Према Лорду Келвину: „Када оно о чему говорите можете измерити и изразити бројевима, онда о томе нешто знате. Не можете ли оно о чему говорите мерити нити изразити бројевима, ваше је знање оскудно и незадовољавајуће. Можда је то почетак знања, али својим сте мислима једва закорачили у свет науке“. Развој метода и модела за прорачун трошкова и његову процену један је од услова за ефикасност и ефективност у раду доносиоца одлука система одбране.

Дугорочно планирање трошкова система одбране јесте део стратегијског планирања одбране који битно утиче на њену будућу ефективност и ефикасност. Оно треба да омогући доносиоцима одлука у систему одбране да на основу планираних мисија и задатака, прорачунају потребне снаге и средства, односно неопходне трошкове. Оно је оријентисано ка релативно далекој будућности и суочава се са бројним тешкоћама које су последица неизвесности и неодређености у будућности. Неизвесност и неодређеност у прорачуну трошкова представљају велики изазов за планере у систему одбране, као и за доносиоце политичких одлука.

Метод планирања трошкова на научним основама јавља се прво у развијеним земљама. Планирани трошкови су унапред утврђени оквирни трошкови према изабраној методи, нормама и стандардима, и у функцији је њихове контроле.

Корак напред у пружању реалније основе за контролу трошкова и ефикасније функционисање представљају предвиђени, планирани трошкови. У којој мери ће планирани трошкови представљати реалну подлогу за оцену и

контролу остварених трошкова, а у вези с тим и базу за детерминисање адекватних одлука, зависи од тога с колико је реалности утврђено предвиђање трошкова.

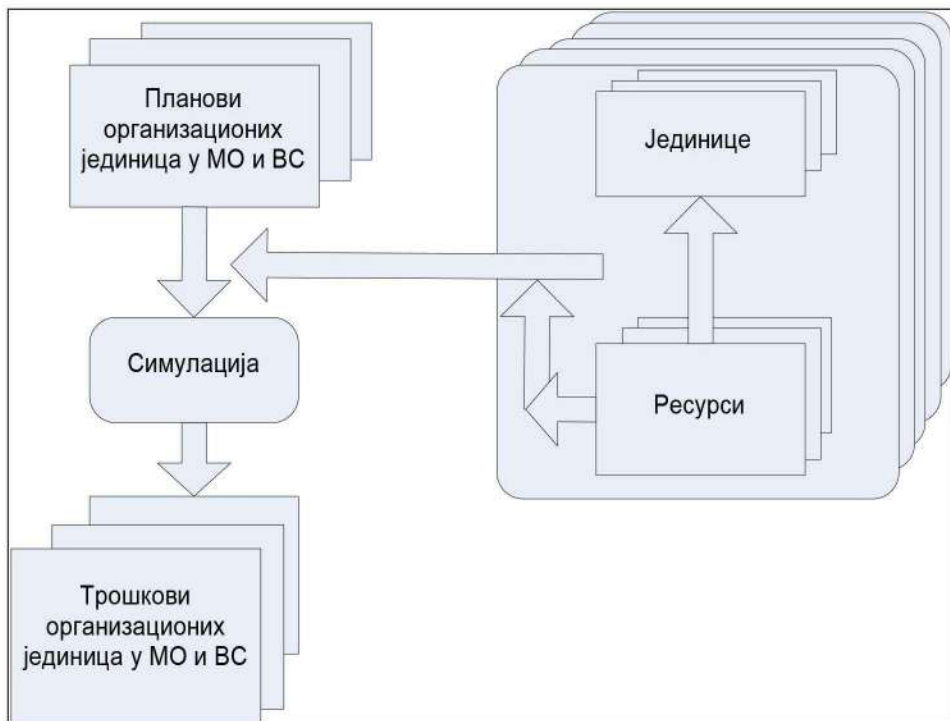
Постоје четири основна разлога због којих је неопходно планирати и процењивати трошкове система одбране. Први, планирањем и проценом трошкова могуће је дугорочно усмеравање деловања доносиоца одлука и осталих припадника система одбране. Други, смањење несигурности. Планирање „приморава“ доносиоце одлука да гледају у будућност, предвиђају расположива средства, разматрају утицај процењених трошкова и осмишљавају одговарајући одговор. Трећи, довођење у равнотежно стање расположивих средстава и планираних трошкова система одбране. Када дође до несклада између расположивих ресурса и планираних трошкова на доносиоцима одлука јесте да реше настали проблем. Четврти, планирање и процена трошкова система одбране потребни су и због тога што се тиме успостављају „стандарди“ који се користе у процесу контроле. Информације које се односе на одступања стварних трошкова у односу на стандарде, пружају основу за сагледавање узрока који су утицали на та одступања и на дефинисање ефикаснијих одлука.

Ради лакшег планирања трошкова у систему одбране развијен је посебан алат за подршку стратегијског планирања и дугорочну анализу трошкова система одбране *KOSTMOD* (слика 3). Његова сврха јесте идентификација главних изазова који се дешавају током времена, као дела процеса одбрамбеног планирања. У Министарству одбране Норвешке од 1998, у употреби је верзија 3.0, док је модернизована верзија 4.0 развијена на Факултету организационих наука Универзитета у Београду и у употреби је од 2008. године.

Овај програм оријентисан је и једноставан за коришћење са MS подршком. Има могућност праћења огромних количина информација у различитим комбинацијама, чувања основних података у систему, креирања извештаја као и изузетно велике могућности дугорочног планирања трошкова система одбране. *Овај алат се не користи у пословима годишњег буџетирања.*

KOSTMOD омогућава процену трошкова различитих структура у моделу. Сваки ресурс у моделу садржи следеће информације:

1. трошкове инвестирања,
2. ескалацију трошкова инвестирања,
3. оперативне трошкове,
4. ескалацију оперативних трошкова,
5. очекивани животни век и
6. историјски приказ куповине ресурса.

Слика 3 – Упростићени модел система KOSTMOD

Приказани модел омогућава извршење одређених симулација, а симулација представља директан улаз у друге анализе трошкова на оперативном и стратешком нивоу.

Суштина дугорочног планирања и анализе трошкова система одбране Републике Србије јесте у утврђивању стварних трошкова по јединицама за различите степене коришћења капацитета. Циљ јесте да се за различите мисије и задатке система одбране у посматраном периоду, коришћењем неопходних ресурса добију цене коштања или укупни трошкови.

Предност оваквог модела садржана је у томе, што за потребе изградње способности за извршавање додељених мисија и задатака даје могућност процене трошкова различитих структура. На основу добијених резултата о процени трошкова и расположивих средстава стварају се услови за доношење ефикаснијих одлука у погледу развоја система одбране.

Пред доносиоцима одлука система одбране, најчешће, јавља се несклад између пројектованих мисија и задатака и евентуално³ расположивих сред-

³ У Републици Србији не постаји изграђена способност за дугорочну прогнозу БДП и дефинисање издвајања у посматраном периоду за одбрану.

става у посматраном периоду. Задатак доносиоца одлука система одбране јесте дефинисање одређене стратегије вођења трошкова, како би се дугорочни циљеви система одбране реализовали упркос ограничењима и претњама из окружења.

Стратегија вођења трошкова

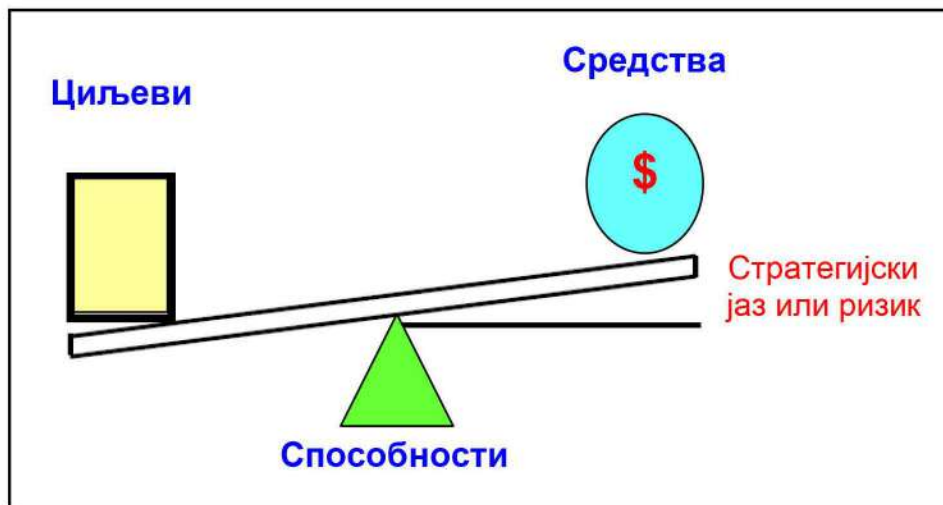
Војска је само један од „потрошача“ буџетских средстава. Знатна финансијска средства која се издвајају за финансирање општедруштвених потреба и „непомирљиви сукоб“ између њихових потреба и ограничених материјалних могућности у свим, па и најбогатијим земљама, доводили су до све гласнијих захтева за преиспитивањем постојећег начина планирања, утврђивањем и трошењем новчаних средстава.⁴

Унутар система одбране, аналитика, предвиђања, могућности и вођство усмерени су према побољшању способности и компетенцијама. Аналитика је усмерена према кључним питањима о постојећим и жељеним компетенцијама и начину како оне доприносе стварању жељених способности. Предвиђања у систему одбране служе за потребе развијања компетенција, али не у смислу краткорочног повећања способности. Вођство нужно тражи усклађивање борбених функција, припадности и врста операција.

Приликом избора компетенција и способности система одбране неопходно је да се размотре и могућности Републике Србије. Оне представљају њену способност да, у складу са дефинисаним потребама, у потпуности подржи развој и реализацију циљева система одбране. Дефинисањем дугорочних циљева развоја система одбране, дефинишу се његове компетенције и способности, односно потребе Републике Србије.

Међутим, усклађивањем могућности и потреба система одбране настају проблеми. Недостатак средстава и неодговарајућа веза расположивих средстава с избором компетенција и способности система одбране које треба достићи у наредном периоду, може да резултира, у најбољем случају, немогућношћу достизања дате способности. Ако се при дефинисању дугорочних циљева и изградњи одређених способности не узму у обзир и расположива средства нема сврхе ни тежити њиховом остварењу. Доносиоци политичких одлука, при дефинисању циљева, треба да узимају у обзир расположиве ресурсе ако желе да изграде дату способност система одбране (слика 4).

⁴ Жугић, Р.: *Цивилна контрола војске – контрола буџета*, ВИЗ, Београд, 2007. стр. 190.

Слика 4 – Равнотежни ниво способности и могућности⁵

Равнотежно стање може да буде успостављено или корекцијом пројектованих циљева система одбране или повећавањем расположивих средстава, односно ресурса. Кориговање пројектованих циљева је, углавном, у надлежности доносиоца одлука система одбране те је на њих лакше утицати. С друге стране, повећање расположивих средстава јесте у надлежности Владе и Народне Скупштине Републике Србије утицај доносиоца одлука у систему одбране, на њих, јесте миноран.

Померањем равнотежног нивоа, без обзира на „смањења“ дугорочних циљева система одбране и „повећања“ расположивих средстава успоставља се, такође, равнотежни ниво. У вези с тим, мења се и ниво способности које треба да се изграде у систему одбране.

У случају да доносиоци одлука у систему одбране задрже неравнотежни ниво између дугорочних циљева и расположивих ресурса као последица појавиће се стратегијски јаз између онога што је потребно и онога што се може постићи. Тај стратегијски јаз може бити прихваћен као ризик од надлежних државних органа.

С друге стране, схватање да је боље планирати развој мањег обима компетенција и способности, него што то могућности дозвољавају, па тиме обезбедити резерву средстава за неке непредвиђене активности, пројекте и програме система одбране јесте разумно, али у условима ограничених ресурса то нема смисла. Развој способности и компетенција у систему одбране у условима ограничених ресурса мора бити реално планирано, уз занемарљиву компоненту времена, које се у датом окружењу посматра дуго-

⁵ Ковач, М. и Стојковић, Д.: *Стратегија планирања одбране*, ВИЗ, Београд, 2009, стр. 391.

рочно. Предвиђања трошкова у систему одбране морало би да буде прецизно (што је веома тешко), тако да предстоји период развоја и примена одговарајућих модела и стратегија вођења трошкова.

Стратегија заснована на вођењу трошкова јесте можда најјаснија од свих стратегија, јер, у оквиру ње, организација се труди да постане нискобуџетна – за основне потребе троши што мање средстава, тако да би јој што више остало за инвестиције, под условом да се упркос томе систем развија. Стратегију вођења трошкова чине:

1. стратегијска анализа,
2. формулисање стратегије и
3. имплементација стратегије.

1. Стратегијска анализа

Стратегијска анализа може се посматрати као почетна тачка процеса дефинисања стратегије. Она се састоји од „претходног посла“ који се мора урадити да би се стратегије вођења трошкова ефикасно формулисале и имплементирале. Многе стратегије вођења трошкова нису успеле зато што су доносиоци одлука можда хтели да формулишу и имплементирају ту стратегију без пажљиве анализе доминантних циљева ка достизању одређених способности, као и без подробне анализе екстерног и интерног окружења. Графички приказ стратегијске анализе дат је на слици 5.

Слика 5 – Стратегијска анализа

Анализа општих и посебних циљева. Општи циљ вођења трошкова система одбране може бити промена њихове структуре према дефинисаним категоријама и на начин који ће допринети побољшању његових укупних перформанси. Из тако дефинисаног општег циља изводе се циљеви нижег нивоа општости који могу бити веома различити и крећу се од смањења одређених категорија трошкова, побољшања ефикасности до *trade-off*. Када се јасно одреде жељени резултати, постаје много лакше да се креће напред.⁶ У супротном, када нико не зна шта организација настоји да оствари, нико нема идеју о томе шта организација ради. Општи и посебни циљеви, такође, представљају средство за успешну расподелу ресурса.

Анализа екстерног окружења. Екстерно окружење остварује значајан утицај на укупно функционисање система одбране, а самим тим и на спровођење стратегије вођења трошкова. Процена екстерног окружења, у склопу процеса формулисања стратегије вођења трошкова, има за циљ да се утврде шансе, али и опасности за њено успешно спровођење.

На основу истраживања екстерног окружења долази се и до значајних сазнања о основним правцима (стратегијама) вођења трошкова система одбране других држава, а посебну пажњу треба обратити на истраживање праваца вођења трошкова система одбране земаља у окружењу и земаља у транзицији. Информације добијене на основу анализе екстерног окружења кључне су приликом идентификовања повољних прилика и опасности које постоје у екстерном окружењу.

Анализа интерног окружења. Будући да се тек путем сучељавања фактора екстерног и интерног окружења могу ближе одредити критични фактори за успех спровођења стратегије вођења трошкова, истраживање треба да буде усмерено и на анализу расположивих ресурса, односно интерних могућности система одбране. Ова врста анализе помаже да се утврде и јаке стране система одбране и њене слабе стране, које једним делом имају одлучујућу улогу у томе колико ће систем одбране бити успешан. Анализирање јаких страна и веза које постоје међу активностима које су саставни део пројеката, програма и на крају главних програма система одбране, може послужити као средство за откривање потенцијалних извора у којима лежи одређена способност организације.

Полазиште за анализу трошкова система одбране представљају дефинисани нормативи и норме припадања. Приписивање трошкова пословања и средстава активностима, пројектима и програмима у оквиру главног програма система одбране убудуће представљаће основ за сваку врсту анализе трошкова система одбране.

Свака активност, у оквиру пројеката и програма, укључује и трошкове и пословна средства у облику имовине и финансијских средстава. Разне врсте материјала и услуга део су трошкова дате активности, пројекта или програма и могу да утичу и на оперативне трошкове и на трошкове инвестиција. Потреба да се средства расподеле на активности, пројекте и програме

⁶ Dess и др.: *Стратегијски менаџмент*, Дата статус, Београд, 2007, стр. 29.

одражава чињеницу да су количина и ефикасност средстава укључених у једну активност важни за трошкове тог главног програма.

Ради анализе трошкова, дисегрегирање генеричког ланца вредности на појединачне активности, пројекте и програме треба да одражава три принципа који се узајамно не искључују: величину и раст трошкова приказаних по активностима; понашање трошкова активности; разлике у обављању „истих“ активности од носилаца извршења свих главних програма у систему одбране.

У анализи трошкова треба одвојити активности које чине значајан или све већи проценат трошкова система одбране. Као што се, углавном, лако идентификују значајни елементи својих трошкова, већина система често предвиђа мање трошкова, али растуће активности које стварају вредност с временом могу да промене њихову структуру трошкова. Активности које чине мали проценат трошкова или средстава и њен стагнантан део могу да се групишу у шире категорије.

На основу већ прихваћене поделе трошкова и груписања према економским класификацијама у складу са Правилником о стандардном класификационом оквиру и Контном плану за буџетски систем, неопходно је, успоставити везу са активностима система одбране (табела 1). Оперативни трошкови треба да се расподеле на активности у оквиру којих су настали.

Табела 1 – Веза категорија трошкова система одбране и економских класификација

Категорије трошкова	Група економске класификације	
Персонални расходи	411	Плате, додаци и накнаде запослених
	412	Допринос за пензијско и инвалидско осигурање
	413	Накнаде у натури (превоз на посао и са посла (маркица))
	414	Социјална давања запосленима
	415	Накнаде трошкова за запослене
	416	Награде запосленима и остали посебни расходи
	472	Накнада за социјалну заштиту из буџета
	464	Дотације организацијама обавезног социјалног осигурања
Оперативни издаци	421	Стални трошкови
	422	Трошкови путовања
	423	Услуге по уговору
	424	Специјализоване услуге
	425	Текуће поправке и одржавање
	426	Материјал
	441	Отплата домаћих камата
	481	Донације невладиним организацијама
	482	Порези, обавезне казне и таксе
	485	Накнаде штета за повреде или штету нанету од државних органа
Издаци за инвестиције	511	Зграде и грађевински објекти
	512	Изградња зграда и објеката
	611	Отплата главнице домаћим кредиторима

2. Формулисање стратегије

Предуслов да вођење трошкова доведе до значајнијег унапређења перформанси система одбране јесте да стратегија њеног спровођења буде добро формулисана и установљена. Када се полази од систематске анализе фактора екстерног и интерног окружења система одбране и на тим основама установљених циљева вођења трошкова, процес формулисања стратегије обухвата идентификацију, вредновање и избор најбоље стратегијске варијанте за конкретне околности ради реализације тако постављених и дефинисаних циљева.

Као што је приказано на слици 6, систем одбране најчешће на располагању има више варијанти за које се претпоставља да могу да обезбеде реализацију циљева дефинисаних трошкова. Задатак доносиоца одлука у систему одбране јесте да те варијанте на одговарајући начин артикулише и створи услове, односно критеријуме за њихово вредновање.

Слика 6 – Формулисање стратегије

Која ће стратегијска варијанта бити изабрана и касније имплементирана зависи од резултата вредновања свих расположивих варијанти. Приликом дефинисања стратегије вођења трошкова система одбране потребно је да вредновање варијанти спроведу доносиоци одлука у систему одбране, али и надлежни државни органи.

Вредновање варијанти стратегије обавља се применом одређених група критеријума. Као резултат вредновања варијанти добија се стратегија за коју се сматра да ће у конкретним условима обезбедити успешно вођење трошкова. Правилно формулисана стратегија је потребан услов, али не и довољан, за дати успех. За унапређење перформанси, као општег циља вођења трошкова система одбране, поред добро формулисане стратегије неопходан је и правилан рад приликом њене имплементације.

3. Имплементација стратегије

Имплементација стратегије подразумева да систем одбране има расположива средства којима ће координирати и интегрисати активности, организациони дизајн као и адекватну стратегијски контролу (слика 7). То подразумева да је систем одбране посвећен развоју изузетних способности, да развија функцију обуке и делује активно користећи нове повољне прилике.

Слика 7 – Имплементација стратегије

Стратегијска контрола и организационо управљање. Да би у потпуности била имплементирана стратегија вођења трошкова система одбране, морало би да се ефективно спроводе две врсте стратегијске контроле. Прва контрола – контрола информација, захтева од система одбране да непрестано надгледа и скенира окружење и да одреагује на све повољне прилике и опасности. Друга контрола – контрола ограничавајућих фактора, служи за одржавање равнотежног стања између посматраних (контролисаних) ограничавајућих фактора и резултата (дефинисаних циљева). Ефикасна контрола информација и ограничавајућих фактора, неопходан је услов да би управљачке структуре система одбране успешно управљале имплементацијом дате стратегије.

Креирање ефективног организационог дизајна. Да би доносиоци одлука у систему одбране успешно имплементирали стратегију вођења трошкова, неопходно је да систем одбране има такву структуру и дизајн који је у складу

са изазовима и претњама дате стратегије. Без обзира на то колико је систем одбране ефективно планирао и дефинисао стратегију вођења трошкова, она не може да буде ефикасна уколико није примењена на прави начин. Наиме, стратегија вођења трошкова јесте само онолико добра колико се примењује.⁷

Имплементација стратегије вођења трошкова у систему одбране, у складу са расположивим средствима за изградњу датих способности, није гарант да ће доћи у потпуности до реализације дефинисаних задатака и мисија Војске, као и њене друштвене улоге уопште. Додељивање средстава према способностима јесте потребан услов, али није довољан. Наиме, „кретање“ трошкова у оквиру дефинисаних категорија, а посебно понашање посматраних категорија трошкова у систему одбране од битног је значаја за реализацију датих мисија и задатака Војске као институције.

Трошкови система одбране према програмима и пројектима

Расподела средстава и трошкова према главним програмима система одбране представља распоред средстава унутар система. Дobar увид могао би да се стекне онда кад би трошкови сваке активности, пројекта и програма били разврстани у три категорије, односно оперативне, персоналне и инвестиционе трошкове. Анализа трошкова главних програма може се приказати тако да одражава расподелу трошкова и средстава по активностима, пројектима и програмима по категоријама трошкова или, још детаљније, по економској класификацији (табела 2 и табела 3).⁸

Трошкови су приказани по активностима, пројектима и програмима у оквиру главног програма и по годинама реализације истих. Трошковни положај система одбране произилази из понашања трошкова његових главних програма и у оквиру њих активности, пројеката и програма. Понашање трошкова зависи од низа структурних фактора који утичу на њихово стварање, а који се називају генераторима трошкова. Трошкове одређене активности обично дефинише неколико њихових генератора. Који генератор трошкова ће бити значајан зависи од дефинисаних мисија и задатака система одбране путем изградње способности.

Поред анализе трошкова у одређеном временском размаку, систем одбране мора да размотри и како се апсолутни и релативни трошкови активности, пројеката и програма током времена мењају, независно од дефинисане стратегије. То представља динамику трошкова.

⁷ Robbins i dr.: *Менаџмент*, Дата статус, Београд, 2005, стр. 180–199.

⁸ Према Правилнику о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у Министарства одбране и Војсци Србије, Београд, 2008, стр. 45–47.

Табела 2 – Преглед укупних трошкова главног програма

Програм / пројекат/ активност	Буџетска година (БГ)	БГ+1	БГ+2	БГ+3	БГ+4	БГ+5	Укупно за програмски период
	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2010–2015.
ПРОГРАМ	2.520.000,00	925.000,00	1.450.000,00	1.540.000,00	1.850.000,00	2.260.000,00	10.645.000,00
<i>Пројекат 1.1</i>	1.600.000,00						1.600.000,00
<i>Пројекат 1.2</i>	920.000,00	925.000,00	1.130.000,00	1.240.000,00	1.350.000,00	1.460.000,00	7.125.000,00
Активност 1.2.1	120.000,00	125.000,00	130.000,00	140.000,00	150.000,00	160.000,00	825.000,00
Активност 1.2.2	800.000,00	900.000,00	1.000.000,00	1.100.000,00	1.200.000,00	1.300.000,00	6.300.000,00
<i>Пројекат 1.3</i>			320.000,00	300.000,00	500.000,00	800.000,00	1.920.000,00
Активност 1.3.1			120.000,00				120.000,00
Активност 1.3.2			200.000,00				200.000,00
Активност 1.3.3				300.000,00		200.000,00	500.000,00
Активност 1.3.4					500.000,00	600.000,00	1.100.000,00
ПРОГРАМ 2			250.000,00		300.000,00		550.000,00
<i>Пројекат 2.1</i>			250.000,00		300.000,00		550.000,00
УКУПНО	2.520.000,00	925.000,00	1.700.000,00	1.540.000,00	2.150.000,00	2.260.000,00	11.195.000,00

Табела 3 – Преглед укупних трошкова главног програма по категоријама

Категорија трошкова	Буџетска година (БГ)	БГ+1	БГ+2	БГ+3	БГ+4	БГ+5	Укупно за програмски период
	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2010– 2015.
Персонални расходи	120.000,00	125.000,00	130.000,00	140.000,00	150.000,00	160.000,00	825.000,00
Оперативни издаци	800.000,00	900.000,00	1.000.000,00	1.100.000,00	1.200.000,00	1.300.000,00	6.300.000,00
Издаци за инвестиције	1.600.000,00	0,00	570.000,00	300.000,00	800.000,00	800.000,00	4.070.000,00
УКУПНО	2.520.000,00	925.000,00	1.700.000,00	1.540.000,00	2.150.000,00	2.260.000,00	11.195.000,00

Анализа динамике трошкова омогућава организацији да предвиди како генератори трошкова активности, пројеката и програма могу да се мењају и у којој од тих активности, пројекту или програму ће расти значај апсолутних и релативних трошкова или опадати. Само када систем одбране има увид у динамику трошкова, захваљујући предвиђању трошкова и брзом реаговању на њих, може да буде способан и да се позиционира тако да одржи и реализује дефинисане циљеве.

Најчешћи извори динамике трошкова система одбране обухватају:

– *Стварни раст бруто домаћег производа*. Бруто домаћим производом (БДП) називамо укупну тржишну вредност готових роба и услуга произведених у држави у датој години.⁹ Бруто домаћи производ се употребљава у разне сврхе, али најважнији јесте мерење укупних резултата неке државе. Ствара се на основу укупних резултата, тј. укупног производа државе у току године или на основу укупних трошкова. Резултати у оба случаја су исти. У условима светске финансијске кризе као најзначајнији ефекат јавља се пад раста бруто домаћег производа (табела 4).

Табела 4 – *Пројекција основних макроекономских показатеља Републике Србије*¹⁰

	Остварење 2007.	ПРОЈЕКЦИЈА			
		Процена 2008.	2009.	2010.	2011.
БДП, милијарда динара (текуће цене)	2.329,4	2.739,6	3.060,0	3.428,0	3.860,8
БДП по становнику, у еврима	3.954	4.597	4.818	5.080	5.527
БДП – годишње стопе реалног раста, %	7,1	7,0	3,5	4,5	6,0
Инфлација – крај периода, %	10,1	9,5	8,0	6,5	6,0
Стопа незапослености, %	18,8	18,8	19,0	18,7	18,2

Међутим, реформа сектора безбедности и одбране, започета у условима дубоке друштвене кризе и привредне рецесије, отворила је бројна питања функционисања и развоја система одбране. Финансирање одбране јесте једно од најзначајних отворених питања, будући да издаци за њене потребе имају велико учешће у бруто домаћем производу. Због тога је потребно финансирање одбране свести у расположиве економске могућности друштва, али се то не може чинити „по сваку цену“, тј. без респектовања актуелних и потенцијалних ризика по безбедност, уважавајући пре свега околност да нападамо подручју Европе с највећим дугорочним претњама и опасностима.¹¹

Утицај раста бруто домаћег производа на расположива средства за систем одбране, у ситуацији када се дефинише проценат издвајања за одбрану, јесте очигледан и неминован. При дефинисању процента издвајања из БДП за одбрану у Меморандуму о буџету и економској и фискалној полити-

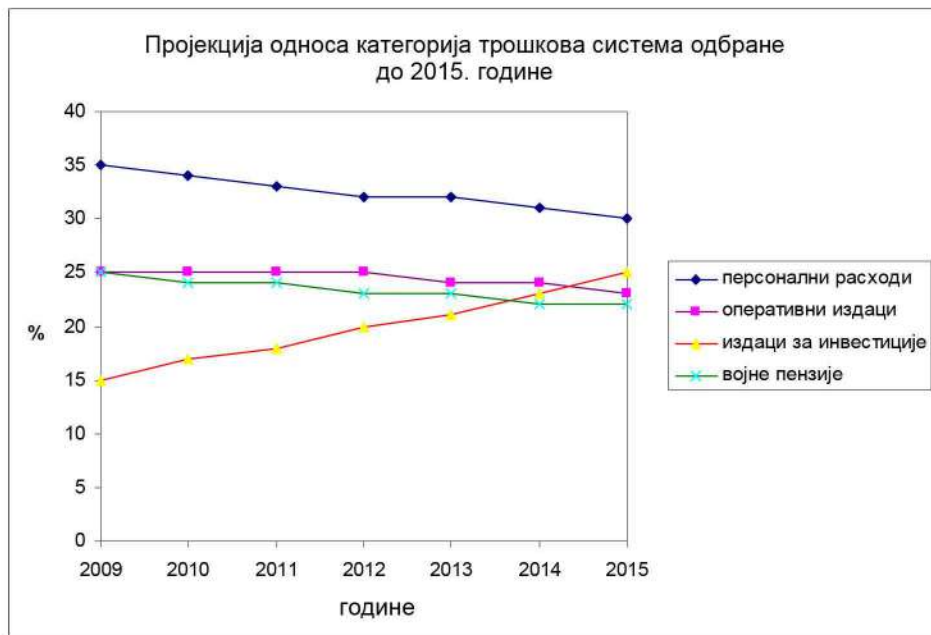
⁹ Nordhaus: *Економија*, МАТЕ, Загреб, 2007, стр. 424.

¹⁰ *Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2009. годину са пројекцијама за 2010. и 2011. годину*, Влада Републике Србије, Београд, децембар 2008, стр. 16.

¹¹ Жугић, Р.: *Цивилна контрола војске – контрола буџета*, ВИЗ, Београд, 2007, стр. 231.

ци за буџетску годину с пројекцијама за наредне две године, недвосмислено се рефлектује утицај раста БДП на величину расположивих средстава за систем одбране. Из чега произилази да је раст БДП директно сразмеран с величином издвајања средстава за одбрану.

– *Релативна инфлација трошкова.* Када трошкови активности, пројекта и програма расту у условима раста незапослености и слабе искоришћености ресурса сматра се да је наступио период инфлације трошкова. Како се стопа инфлације у најзначајнијим елементима трошкова активности често разликује, то може значајно да промени њихове релативне трошкове. Различите стопе инфлације могу једну мање значајну активност да претворе у активност од највећег значаја за дати пројекат или програм. У складу са стратегијским планским документима и предвиђањима структуре трошкова у оквиру њих, без неких великих напора управљачких структура система одбране, инфлацијом одређене категорије трошкова може да се прилагоди реална структура трошкова планираној. Супротно очекивању, може да дође до драстичног одступања од дефинисане стратегије, иако су реализоване све планиране активности. Наиме, услед брзе инфлације цена оперативних трошкова почетком 2009. године (слика 8) у односу на персоналне трошкове и опрему (инвестиције), ако се тај тренд настави долази до померања структуре трошкова у односу на пројектовану структуру.

Слика 8 – Пројекција трошкова система одбране Републике Србије

Резултат бржег раста цена роба и услуга у оквиру оперативних трошкова од реалног раста личних примања запослених, јесте пад реалне вредности персоналних трошкова у укупним трошковима система одбране брже него што је то пројектовано. У исто време долази до раста оперативних трошкова и то до одређеног периода, када се планира стратегијом вођења трошкова њихов пад уз истовремени раст трошкова за инвестиције. Због тога би *trade-off* оперативних трошкова, добио стратешки значај за систем одбране.

– *Старење*. Старење опреме или запослених може да измени релативне трошкове активности, пројеката и програма, али и однос структуре трошкова. На пример, старија опрема захтева одржавање већег обима, док старији запослени изискују веће трошкове за лична примања у оквиру различитих бенефиција.

– *Различите технолошке промене*. Технолошке промене које се одвијају у окружењу недвосмислено утичу на понашање релативне вредности трошкова система одбране. Информационе технологије и информациони системи су неминовност савременог функционисања појединца, а посебно система као што је одбрана. Модел дугорочне прогнозе трошкова који тренутно систем одбране има на располагању функционише захваљујући савременом информационом систему.

Закључак

Потреба за рационалним вођењем трошкова не само у војсци него и у друштву уопште веома је изражена. Вођење трошкова може се остварити путем оперативне ефикасности, ефективности и економичности (3E) доносиоца одлука система одбране, али и одговарајућом стратегијом. Дугорочно посматрано – успех у реализацији циљева војске у погледу вођења трошкова може се остварити само помоћу дефинисања и имплементације одговарајуће стратегије.

Оперативна ефикасност, ефективност и економичност само тренутно решавају проблем. Они услед неизвесности и неодређености (неминовни пратиоци дугорочних планова и стратегија) помажу да се превазиђу проблеми и ризици који настају на путу реализације дугорочних планова и стратегија. У вези с тим, предвиђање будућности и планирање стратегија данас је много сложеније него раније.

Немогућност да се (са сигурношћу) предвиде будући токови учинила је да се снажан акценат стави на технике које омогућавају учесталу промену циљева, а тако и планова. То значи да они који планирају треба да нагласе флексибилност и развијају бројне претпоставке и предвиђања и да буду спремни да их ревидирају. Да ли ће доћи до промене дугорочног циља услед промена у окружењу или ће се промењивим оперативним активно-

стима деловати у правцу реализације првобитно дефинисаног дугорочног циља, зависи од доносиоца одлука у систему одбране и од дефинисаних мисија и задатака војске.

Стратегије вођења трошкова, дугорочно посматрано, морале би се преиспитивати и кориговати применом оперативних способности војске. У конкретним условима, на доносиоцима одлука система одбране јесте да на основу планиране изградње способности за реализацију дефинисаних мисија и задатака система одбране прорачунају трошкове, што коначно, обезбеђује услове за успешну реализацију дугорочних циљева. У савременим условима светске финансијске кризе, сложених политичких, војно-безбедносних и других околности, предуслов за успешну реализацију друштвене улоге војске јесте равнотежа потреба и могућности.

Управљачке структуре система одбране дефинишу стратегију која ће се мењати само онда када она престане да служи остваривању циљева система одбране, када промене у окружењу угрозе постојећу позицију и када ефикасност управљачких структура буде доведена у питање. Ефикасне управљачке структуре делују у стању ограничене нестабилности тако што користе прилике и шансе из окружења, али и претње и недостатке, како би креирале нове обрасце понашања – иновације и нове стратегијске смерове. Управљачке структуре система одбране се, због таквог начина функционисања, суочавају како с предвидљивом краткорочном будућношћу тако и с непрепознатљивом дугорочном будућношћу.

Познавање трошкова система одбране и стратегија вођења трошкова омогућавају управљачким структурама да уоче не само опасности и евентуална редуковања пословног процеса, већ могућности и шансе за постизање дугорочних циљева система одбране. Значајно је то што су опасности и редукације конструктивног карактера на правцу смањења њихове ефикасности, док су могућности и шансе које долазе из окружења практично неограничене и теоријски пружају могућности за остваривање дугорочних циљева.

Подаци добијени применом модела дугорочне прогнозе трошкова служе доносиоцима одлука у систему одбране да би дефинисали реалне дугорочне, тј. остварљиве и достижне циљеве. Да би реализација дугорочних циљева система одбране била ефикасна, ефективна и економична, доносиоци одлука морају да дефинишу одговарајуће стратегије вођења трошкова, односно да предвиде механизме реализације дугорочних планова.

Литература

1. Жугић, Р.: *Цивилна контрола војске – контрола буџета*, ВИЗ, Београд, 2007.
2. Dess и други: *Стратегијски менаџмент*, Дата статус, Београд, 2007.
3. Котлер, Ф.: *Како креирати, овладати и доминирати тржиштем*, Адигес, Нови Сад, 2003.

4. Ковач, М. и Стојковић, Д.: *Стратегија планирања одбране*, ВИЗ, Београд, 2009.
5. Портер, М.: *Конкурентска предност*, Аsee, Нови Сад, 2007.
6. Robbins и други: *Менаџмент*, Дата статус, Београд, 2005.
7. Nordhaus, S.: *Екопотија*, МАТЕ, Zagreb, 2007.
8. *Правилник о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у Министарству одбране и Војсци Србије*, Министарство одбране Републике Србије, Београд, 2008.
9. *Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2009. годину с пројекцијама за 2010. и 2011. годину*, Влада Републике Србије, Београд, 2008.
10. Стојковић, Д.: „Стратегија организационог реструктурирања војске“, *Војно дело*, бр. 4, Београд, 2004.
11. Турбан, Е. и други: *Информациона технологија за менаџмент*, ЗУНС, Београд, 2003.

Др Ранко Лојић*

Организације у којима људи раде и природа посла којим се баве, непрестано се мењају и развијају, тако стварају нове трендове који захтевају њихово разматрање и решавање. Сталне промене и новонастале околности имају директан утицај и на каријеру запослених. Концепт каријере све више замењује концепт посла и, у вези с тим, савремене организације велики значај придају каријери запослених и њиховом развоју. Перспектива развоја каријере уместо перспективе посла осигурава организацији квалитетније и способније запослене што доприноси повећању конкурентске способности организације.

У чланку су разматрани: појам каријере, организационе и индивидуалне потребе развоја и фазе развоја каријере. Анализирани су фактори који утичу на развој каријере, као и место и улога организације, руководиоца и појединца у планирању и развоју каријере.

Кључне речи: *посао, каријера, развој, организација, руководиоца.*

Увод

Савремени свет је захваћен убрзаним променама. Индустријска технологија уступа место информационим технологијама, а традиционални начин организовања увелико се трансформише и прилагођава захтевима 21. века. Људски ресурси и њихови потенцијали постају главни фактор конкурентске способности и организационе успешности и према њима се мора исказивати пажња и интересовање. Борба за искусне руководиоце, квалитетне стручњаке и младе таленте постаје најоштрији и најбезобзирнији облик конкуренције, тако јак и очигледан, да се већ сада може сматрати једном од кључних одредница 21. века. Све је то изменило концепт, струк-

* Аутор је запослен у Војној академији у Београду.

туру и изглед традиционалне организације, као и природу посла којим се људи баве. Људи, по правилу, раде на више различитих послова у току (свог) радног века. Последице ових сталних промена су и промене у каријерама запослених.

Данас ни у једној организацији нема традиционалних каријера, које су засноване на хијерархијском напредовању према планираним основама организације. У овим каријерама кључно је било „знати како“, а у савременим каријерама запослени још морају „знати зашто“ и „знати коме“. Данашње организације су флексибилне, покретљиве, с непредвидљивом будућношћу и не нуде дугорочно напредовање у каријери – награду за посвећеност послу, као што је то био случај у традиционалним организацијама. Запослени се у планирању своје каријере не могу више ослањати само на организацију, већ треба сами да управљају својим развојем и својом каријером.

Концепт каријере све више замењује концепт посла. *Посао* је краткорочна временска перспектива који одређује организација ради задовољења организацијских потреба, док је *каријера* дугорочна (животна) временска перспектива коју одређује појединац и која у себи уједињује индивидуалне и организацијске интересе и потребе.¹ Каријера и њен развој значајни су, не само за запослене, већ и за организацију. Концепт каријере захтева од организације да се она више бави индивидуалним интересима и циљевима запослених ради остварења организационе успешности и развоја. Индивидуални циљеви каријере морају да буду повезани са стратегијским циљевима развоја организације. Организација треба да усклади своју инфраструктуру тако да њене визије, мисије и циљеви развоја буду видљиви и јасни сваком њеном појединцу. Она треба да показује интерес за планирање и развој каријере запослених и да разуме њихове потребе. Запослени у таквој организацији стављају свој професионални развој и каријеру на прво место и остају у њој све док остварују жељени развој.

Веза развоја, обуке и каријере

Изазови глобалне конкуренције, друштвене промене и технолошки развој приморавају организације да помогну развој својих запослених. *Развој* се односи на формално образовање, радна искуства, односе и процену особина и способности, који помажу запосленима да се припреме за будућност, за разлику од традиционалне обуке која је усмерена на побољшање успешности запослених за свакодневне послове.

¹ Bahtjarević-Šiber, F.: *Menadžment ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb, 1999, стр. 829.

Обука се налази у центру дешавања; усмерена је на садашњост и обухвата незнатно радно искуство. Циљ обуке је припрема за текући посао, а учествовање на обуци је обавезно. Развој је усредсређен на будућност и помаже запосленима да се припреме за промене које можда још и не постоје и подразумева велико радно искуство. Циљ развоја је припрема за промене, а учествовање је добровољно.

Каријере су описиване на више начина. Нови концепт каријере често се назива флексибилна каријера. *Флексибилна каријера* је каријера која се често мења на основу промена личних интереса, способности, вредности и промена у радном окружењу.² Флексибилна каријера се развила под утицајем промена у психолошком уговору између организације и запослених, а представља очекивања која имају, с једне стране, послодавци и, с друге стране, запослени. Циљ ове каријере јесте психолошки успех, односно, осећај поноса због постигнутих животних циљева, који нису ограничени само на успех на послу. Запослени треба да развијају нове вештине, а не само да се ослањају на статичну основу знања. Учење и развој у флексибилној каријери све више укључују односе и радна искуства, а све мање се ослањају на формалне облике учења.

Постоје четири приступа развоју запослених: 1. формално образовање, 2. процена, 3. радно искуство и 4. међуљудски односи.³

1. *Формално образовање* укључује програме на радном месту и програме који се реализују на неком другом месту. Та друга места могу да буду: одређене образовне установе, организовани семинари с одређеним циљем, учење на даљину, учење које је организовано у другим земљама, и слично.

2. *Процена* је активност која садржи сакупљање информација и пружање повратних информација запосленима о њиховом понашању, вештинама и стилу комуникације. Информације се могу прикупљати од запослених, њихових колега, руководилаца и клијената. На основу процене врши се препознавање запослених који имају руководилачке потенцијале, као и снага и слабост садашњих руководилаца и препознавање будућих руководилаца с потенцијалом за померање на више руководеће позиције. Данас се у свету користи више различитих метода и извора информација за потребе развојних процена.

3. *радно искуство* су односи, проблеми, захтеви, задаци и слично, с којима се запослени сусрећу у току радног века. Већина запослених развија се захваљујући радном искуству применом вештина и знања на другачији начин. Постоје различити начини коришћења радног искуства за развој за-

² Noe, R. A., Hollenbeck, J. R., Gerhart, B., Wright, P. M.: *Menadžment ljudskih potencijala*, MATE, Zagreb, 2005, стр. 319.

³ Исто, стр. 320.

послених, као што су: проширење текућег посла, ротација посла, трансфер, померања према врху и обрнуто и привремено распоређивање у друге организације. Свако радно искуство стечено на овај начин може се користити за индивидуални развој.

4. *Међуљудски односи*, односно међуљудске везе могу допринети индивидуалном развоју. Ти односи се остварују с искуснијим члановима организације путем менторства и тренинга. Ментор је искусан старији запослени који помаже мање искусног запосленог. Менторски програми могу се развијати као неформални и као формални. Тренер је колега или руководилац који ради са запосленим ради његовог мотивисања, помоћи у развоју вештина и пружању повратне информације.

Планирање и управљање каријером

Основа за успешно планирање каријере у организацији јесте планирање кадрова. Приликом планирања кадрова, организације морају да воде рачуна о организационим потребама и о појединачним перспективама. Каријера је значајна јер се преко ње повезују и обједињују индивидуални и организациони циљеви и интереси. За организацију је веома важно да запослени улажу напор за развој своје каријере, чиме се обезбеђују способнији кадрови, што доприноси повећању конкурентске способности организације. *Каријера* може да се дефинише као развој појединца у учењу и раду током живота. То је низ радних улога појединца под којим се подразумевају индивидуални професионални успони и падови током радног века. Каријера је продуктан слик о нама. Добра биографија није она с импресивном листом титула која говори о напредовању, већ она која садржи много пословних активности које нису само у вези с послом.⁴

Одговорност за каријеру је на појединцу, иако организација може имати кључну улогу у пружању помоћи и подршке. Према томе, каријера има две димензије: субјективну и објективну. Субјективна димензија се манифестује променом ставова, интереса, мотивације и циљева, а објективна димензија се манифестује променом послова, положаја и радних места у току радног века. Развој каријере се сагледава у контексту живота и свестраног развоја личности, а не само личности као радника.

Избор занимања и смера којим ће се кретати каријера запослених назива се *планирање каријере*. Планирање каријере може да буде организационо и индивидуално. Организационо планирање каријере јесте процес којим ме-

⁴ Adamson, S., Doherty, N. and Viney, C.: „The meanings of carer revisited: Implacations for theory and practice“, *British Journal of Management*, 1998, p. 256.

менаџмент организације планира циљеве каријере својих запослених, а индивидуално планирање каријере јесте када појединац планира своју каријеру. Успех у каријери може да се дефинише као остваривање личних циљева у вези с послом, а у оквиру доприноса организацији, и то: организација постаје атрактивнија за потенцијалне кандидате и добија на имиџу, повећава се посвећеност послу од стране запослених и јача њихова мотивација. При томе, запослени дају боље резултате у раду и црпи се сав њихов потенцијал.

Развој каријере је процес међусобно повезаних индивидуалних и организационих активности у којем појединац и организација заједнички доприносе унапређивању и развоју индивидуалне каријере. На тај начин, обједињују се индивидуалне активности планирања каријере и организационе активности управљања каријером. Развој кадрова нема за циљ само стицање специфичних вештина, већ и шире ангажовање запослених, побољшање способности комуницирања и подстицање креативности. Неопходни услови за успешан развој кадрова јесу подршка највишег менаџмента и разумевање развоја у вези с другим кадровским активностима.

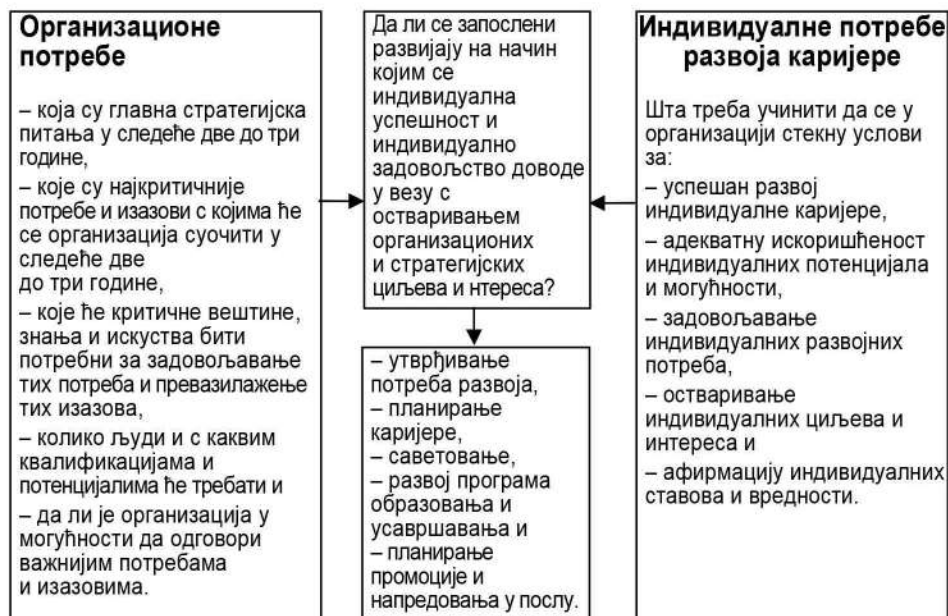
Управљање каријером је процес у којем менаџмент организације, плански и организовано, прати, оцењује, распоређује, усмерава и развија запослене и њихове потенцијале ради обезбеђивања потребног броја квалификованих људи и оптималне искоришћености њихових знања, вештина и способности, ради остваривања организационих и индивидуалних интереса и циљева.⁵ Управљање каријером обједињује све активности усмерене на развој индивидуалне каријере унутар организације. То је процес обликовања и примене планова и стратегија ради обезбеђења квалитетних кадрова и постизања индивидуалних циљева каријере. Управљање каријером није само организациони процес, већ и индивидуални. Ова два процеса, организациони и индивидуални, треба да буду међусобно усклађени и повезани. Организациона јединица за људске ресурсе – координира и пружа стручну помоћ руководиоцима и запосленима у управљању каријером. За успешно управљање каријером потребно је да сваки актер у потпуности испуни своју улогу уз непрекидну сарадњу, размену информација и подршку.

Организационе и индивидуалне потребе развоја

Организационе и индивидуалне потребе развоја морају бити усклађене и међусобно повезане. Однос организационих и индивидуалних потреба развоја каријере приказан је у табели 1.⁶

⁵ Кулић, Ж.: *Управљање људским потенцијалима*, Радничка штампа, Београд, 2005, стр. 293.

⁶ Bahtijarević-Šiber, F.: *Menadžment ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb, 1999, стр. 835.

Табела 1 – Однос организационих и индивидуалних потреба развоја.

Ради рационалног обједињавања организационог развоја и развоја индивидуалне каријере, потребно је развити целовит развојни модел планирања, управљања и развоја људских ресурса. Тај модел подразумева шест основних предуслова. То су: 1. укупно организационо планирање, 2. процес обезбеђивања потребних људских потенцијала, 3. планирање, праћење и усмеравање раста и развоја, 4. процес раста и развоја запослених, 5. праћење, усмеравање и развој индивидуалне и организационе успешности и 6. систем напредовања и замењивања запослених.⁷ Може се закључити да су организационе и индивидуалне потребе развоја и планирања две стране истог проблема, а планирање каријере продужетак планирања пословања.

Повезаност развоја каријере и стратегије развоја организације

Попуна људским ресурсима може да буде интерна и екстерна. У интерном начину попуне – сва упражњена радна места, изузев најнижих, попуњавају се у оквиру саме организације, а у екстерном начину попуне – сва упра-

⁷ Кулић, Ж.: *Управљање људским потенцијалима*, Радничка штампа, Београд, 2005, стр. 295.

жњена радна места попуњавају се изван организације. Критеријуми развоја и напредовања у каријери могу бити различити у организацијама, као што су: индивидуални или групни допринос профиту, лојалност, стаж, образовање и слично. Развој каријере је значајно повезан с општом пословном филозофијом и стратегијом развоја организације. На основу начина попуње кадрова и критеријума развоја и напредовања, у теорији управљања људским ресурсима најчешће се наводе четири модела развоја каријере, и то: академије, клубови, бејзбол тимови и тврђаве.⁸

Академије су организације које су организоване на принципу унутрашњег тржишта рада и развоја индивидуалне успешности. Оне су стабилне и с ниском флукутацијом. Овакав начин развоја каријере најчешћи је у фармацеутској индустрији, електроници, код произвођача потрошних роба и тако даље.

Клубови су организације које су такође организоване на принципу унутрашњег тржишта рада, али већу важност дају тимском доприносу, него индивидуалном. Значај придају искуству, привржености и равноправности запослених, док иновацијама и профитабилности придају мање важности. Они задржавају кадар и развијају каријеру. Овакав начин развоја каријере најчешћи је у војсци, владиним агенцијама, комерцијалним банкама и друго.

Бејзболски тимови су усмерени екстерном тржишту рада и опредељују се за куповину талената. Интерни извор за попуњу упражњених радних места користе само уколико постоје кадрови који сталним учењем и усавршавањем повећавају своју оспособљеност и радну успешност. Овакав начин развоја каријере појављује се у медицини, развоју софтвера, праву, инвестиционом банкарству и слично.

Тврђаве су организације које су заокупљене преживљавањем и нису заинтересоване за појединце с индивидуалним доприносом, већ за раднике широког образовања и за групни допринос. Везивање запослених за организацију је веома слабо. Нагласак се ставља на штедњу, ограничавање и контролисано трошење. Овакав тип каријере најчешће се јавља у текстилној индустрији, рударству, издаваштву и тако даље.

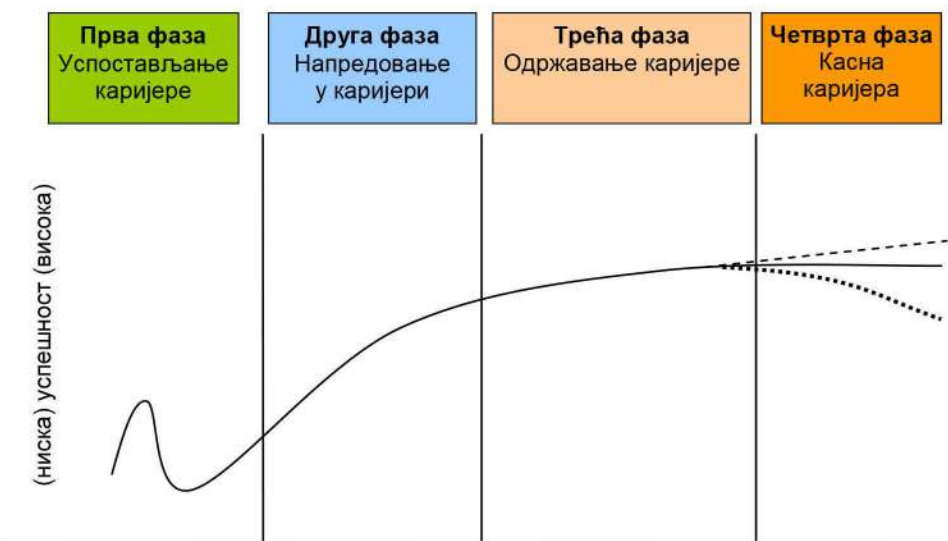
Фазе у развоју каријере

Као што људи од најранијих дана па до старости мењају своја основна животна интересовања, тако долази и до промена у каријери. Веома је важно познавати фазе каријере зато што различите фазе захтевају различите

⁸ Bahtijarević-Šiber, F.: *Menadžment ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb, 1999, стр. 839.

активности подршке и помоћи организације, као и различите поступке усклађивања индивидуалних и организационих потреба. У току развоја каријере људи мењају своја интересовања, циљеве, потребе, као што се мењају и могућности за задовољење истих.

Запослени могу каријеру мењати на неколико начина: вертикално кретање (уз организациону хијерархију), хоризонтално кретање (различити положаји на истом организационом нивоу) и радијално кретање (приближавање или удаљавање од унутрашњег круга моћи у организацији). Било је више покушаја издвајања идеалних фаза успешне каријере према старосним границама за сваку фазу. Познавање фаза у развоју каријере даје користан оквир за разумевање искустава током каријере. Различите фазе захтевају различиту подршку менаџмента организације и различите начине усклађивања индивидуалних и организационих потреба. Према Шајну (*Schein, 1978*) постоји девет фаза циклуса каријере. Гринхаус и Каланан (*Greenhaus and Callanan, 1994*) издвајају пет фаза у каријери, и то: избор занимања (припрема за посао); улазак у организацију; рана каријера (почетак и остварења), средња каријера и касна каријера. Аутори се најчешће опредељују за четири фазе у развоју каријере (прилог 2).⁹

Прилог 2 – Фазе у развоју каријере

⁹ Hall, D. T. and Associates: *Career Development in Organisations*, San Francisco, Jos-sey-Bass, 1986, p. 57.

1. *фаза истраживања и успостављања каријере* односи се на период између 18. и 25. године и почиње с уласком појединца у организацију и добијањем првог посла. У овој фази особа се уводи у посао, навикава се на радну средину, одмерава своје способности, учи и прилагођава се. Истраживања су показала да само 41% оних који се запосле добију посао који су желели и планирали.¹⁰ Сматра се да је од времена кад се људи одлуче за неку каријеру, потребно од шест до осам година да се она успостави. Проблеми који се могу јавити су: недостатак свести о самом себи, добијање аутентичних информација о каријери које се разликују од оних које се добијају од породице и пријатеља и разликовање стварности од очекивања.

2. *фаза напредовања у каријери* почиње између 30. и 35. године и траје до 40. или 45. године. Ово је фаза нејкреативнијег периода професионалног развоја и најосетљивијег и најзначајнијег раздобља породичног живота. У овом периоду доноси се одлука о давању предности послу или породици. Запослени реално одмеравају своје могућности, стабилизују каријеру, социјализују се са организацијом и стичу потребну сигурност. Организације у овој фази најчешће дају највећу подршку запосленима који имају високе циљеве и за које сматрају да могу бити укључени у програме брзог кретања. Проблем који се може појавити у овом периоду су интезивно преиспитивање остварених и неостварених жеља и амбиција.

3. *Фаза одржавања каријере* обично почиње између 40. и 45. године и траје до 50. или 55. године. Ову фазу прати нека форма поновне евалуације каријере и животног смера. Већина запослених у овом периоду привржена је организацији, има добар професионални статус и стабилну каријеру коју желе задржати. Иако се назива фазом одржавања у њој се често одигравају велике промене у животу и каријери. На каријеру у овом периоду утичу и промене у породици, свест о пролазности живота, побољшање финансијске ситуације и промене економских, безбедносних и других прилика у окружењу.

4. *фаза касне каријере* траје од 50. или 55. године до пензионисања. У овој фази људи морају да схвате да њихова моћ и утицај у организацијама почиње да слаби, као и њихова физичка енергија. Настаје време суочавања са чињеницама да су у својој каријери остварили свој максимум или схватање реалности да никада неће остварити своје професионалне снове. Запослени у овој фази могу да буду жртве негативних стереотипа или предрасуда. У организацији њих сматрају да су мање продуктивни, ефикасни, мотивисани и способни за рад. Ова фаза се састоји од одржа-

¹⁰ Bartol, K. M., D. C.: *Management*, Int. ed., New York, McGraw Hill, 1991, p. 811.

вања каријере и повлачења и припремања за пензију. У овом периоду запослени су испуњени минулим радом, преносе стечено знање на млађе колеге и обављају психичке припреме за одлазак у пензију. Питање наследника је веома важно, како за појединца који одлази у пензију, тако и за организацију. Дугорочно гледано, за сваку организацију јесте важно да има квалитетне и талентоване наследнике. Један од најпопуларнијих начина одређивања наследника, посебно за највиша места руководилаца, јесте да запослени који одлази у пензију издвоји наследника и помогне му као ментор да се он развије. Запослени различито подносе престанак каријере. Нарочито тешко прихватају одлазак у пензију они којима су посао и каријера били стил живота. Савремене организације увиђају ове проблеме и запосленима на разне начине пружају помоћ да се спремно суоче с одласком у пензију. Као последњи чин управљања каријером сматра се припрема за пензионерски живот. Програм припреме за пензионерски живот најчешће обухвата: објашњење пензијских бенифиција, начин коришћења слободног времена, саветовање из области здравства, промену начина живота, могућност развоја нове каријере изван организације или у организацији и слично.

Циљеви каријере

Циљеви каријере запослених су различити и они морају увидети и разумети шта су њихови циљеви и стремити ка остварењу истих. Циљеви каријере су шири од циљева мотивације и подразумевају: свест о сопственом таленту, способностима, мотивима, потребама, ставовима и вредностима. На основу закључака које запослени донесу у вези с наведеном свешћу, исти ће покретати или успоравати развој будуће каријере. Према Шајну постоји девет циљева каријере који објашњавају начин на који се сваки појединац одлучује о својој каријери и путем којих се види целокупан приказ личности, и то.¹¹

1. техничка (функционална) компетентност (запослени са овим циљем каријере заинтересовани су за техничку страну и компетентно обављање посла);
2. менаџерска компетентност (циљ каријере су менаџерске способности);

¹¹ Schein, E. H.: *Career Dynamics: Matching individual and organisation needs*. Reading, Mass: Addison-Wesley 1978, p. 156.

3. сигурност и стабилност (циљ каријере јесте да остане у једној организацији целог живота и склоност интеграцији каријере с породичним животом);

4. креативност (потреба да се изгради нешто ново);

5. аутономија и независност (жеља да раде сами ослобођени организационих стега);

6. основни идентитет (потреба за остварењем и задржавањем идентитета у послу који обављају);

7. пружање услуга другима (потреба да се помаже другима применом интерперсоналне компетентности или других вештина);

8. моћ, утицај и контрола (циљ каријере може да буде саставни део менаџерског циља, али и одвојен);

9. разноликост (овај циљ каријере је код особа којима све брзо досади).

Према Ћамиловићу најзначајнији циљеви појединца у вези с напредовањем су: тежња појединца да у организацији дођу до изражаја све његове способности; жеља да у потпуности испољи своју личност; склоност и задовољство у обављању одређених послова; тежња за радом под повољнијим условима рада; жеља за стицањем већег угледа и афирмација у колективу; жеља за даљим стручним усавршавањем и жеља за даљим напредовањем.¹²

Фактори који утичу на развој каријере

На развој каријере утичу различити фактори, као што су: личне карактеристике, социјална средина, организација, економске, политичке, безбедносне и друге прилике. Најзначајнији утицај имају личне карактеристике и мотивација.

Према Холанду (*Holland*) типови личности пресудно утичу на индивидуални избор и развој каријере. Холанд у своме шестоструком моделу повезаности између типова личности, професионалне оријентације, радне средине и захтева појединих занимања, истиче да ће особа с одређеном оријентацијом личности преферирати одређена занимања и одређену каријеру. Утицај типова личности на понашање и избор занимања приказан је у табели 2.¹³

¹² Ћамиловић, С.: *Кадровски процеси*, Текон, Београд, 1996, стр. 51.

¹³ Holland, J. L.: *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities Work Environments*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, 1958, p. 29.

Табела 2 – Холандова типологија личности и избор

ТИП ЛИЧНОСТИ	КАРАКТЕРИСТИКЕ	ПРИМЕРИ ЗАНИМАЊА
Реалистички	Особине: повучен, искрен, истрајан, стабилан. Понашање: активно и активности које захтевају вештине, снагу и координацију.	машински инжењер, авиомеханичар, конобарица, оператор на машини, прометна занимања, занимања у шумарству, грађевинарству и слично.
Истраживачки	Особине: аналитичан, опрезан, радознао, независан. Понашање: истраживачко и активности које захтевају мишљење, организовање и разумевање.	физичар, биолог, математичар, статистичар, економиста, електроинжењер, хирург, океанограф и слично.
Социјални	Особине: кооперативан, племенит, спреман за помоћ, пун разумевања за друге. Понашање: социјално и интерперсонално и активности које укључују саосећање и помагање другима.	психолог, социјални радник, наставник, саветник, свештеник и слично.
Конвенционални	Особине: ефикасан, послушан, практичан, миран, савестан. Понашање: структурирано и утврђено правилима, активности које подразумевају подређивање личних потреба организацији и другима.	војна занимања, службеник, благајник, рачуновођа, секретарица, банкар, оператер уноса података и слично.
Предузетнички	Особине: предузимљив, одважан, амбициозан, енергичан, доминантан, самоуверен. Понашање: усмерено на стицање моћи и статуса.	менаџер, истраживач тржишта референт набавке, менаџер за људске ресурсе, продавац некретнина саветник за односе с јавношћу и слично.
Уметнички	Особине: својеглав, идеалиста, емоционалан, имажинативан, импулсиван. Понашање: усмерено на лично исказивање и потврђивање; уметничке и индивидуалне активности.	уметничка занимања, новинар, менаџер за пропаганду, архитекта, декоратер, драматург и слично.

Мотиви такође имају значајну улогу у развоју индивидуалне каријере. Они утичу на опредељење у каријери, као и на усклађивање професионалних, личних и породичних потреба. Шајн (*Schein*) је развио концепт „упоришта у каријери“ која су синдром мотива, вредности и личне перцепције компетенција који усмеравају и ограничавају целокупну каријеру појединца. Он је утврдио осам основних професионалних мотива који доприносе опредељивању људи за одређену професију и одређени тип каријере.¹⁴ Главни мотиви избора и развоја каријере су:

- менаџерска компетентност (запослени с овим мотивом су емоционално стабилне личности, способне да решавају сложене проблеме, усмеравају и контролишу рад других);
- стручно-функционална компетентност (запослени с овим мотивом не желе напредовање у подручју које је ван њихове стручности и професије, већ у подручју у којем су експерти и не занимају их менаџерски послови);
- сигурност (мотив је сигурност, стабилна каријера и везивање за једну организацију);
- предузетништво и креативност (мотив је стварање и креирање);
- аутономија и независност (основни мотив је слобода и самосталност у раду, а не рад у организацијама);
- помагање другима (основни мотив је рад с људима којима је потребна помоћ и подршка);
- изазов (запослени с овим мотивом су такмичарског духа и желе сталне промене) и
- животни стил (запослени с овим мотивом заинтересовани су за посао који ће им омогућити да ускладе лични и професионални живот).

Холанд и Шајн својим приступима желе утврдити кључни фактор индивидуалног избора и развоја каријере, што би омогућило организацији да правовремено креира могућности развоја каријере и тиме усклади организационе и индивидуалне циљеве и интересе.

На планирање и развој каријере утиче организација у којој запослени ради, руководилац који руководи запосленима и сваки запослени појединачно.

Улога организације у планирању и развоју каријере

Организација помаже запосленима у планирању и развоју каријере иако је управљање каријером пре свега индивидуална одговорност. Помоћ запосленом се остварује разматрањем каријере, постављањем циљева каријере, планирањем акција и пружањем повратних информација у вези с каријером. Квалитетно управљање каријером подразумева три врсте информација:

- информације о стратегији, циљевима и плановима пословања и развоја;
- информације о способностима, циљевима и развојним потенцијалима запослених и

¹⁴ Schein, E. H.: *Individuals and Careers*, u: Lorsh, J. W., (ed), *Handbook of Organizational Behavior*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, 1987, p. 156–171.

– информације о организационим потребама и радним местима која ће бити слободна.

Веома је значајно да запослени поседују информације које се тичу саме организације, њених планова и потреба ради правовременог планирања своје каријере. Исто тако за усклађивање организационих и индивидуалних циљева и интереса веома је битно да организација, односно кадровске службе, поседују релевантне информације о запосленима, њиховим потенцијалима и циљевима развоја. Из тих разлога већина организација плански прати рад, резултате и потенцијале сваког запосленог и на крају године оцењује рад свих запослених. Сви ти подаци о запосленима уносе се у лични персонални досије. Персонални досије мора садржавати основне податке о сваком појединцу, његовим способностима, знањима, интересима, постигнутим резултатима и потенцијалима.

Савремене организације израђују путање и мреже каријере које представљају низ радних улога и позиција које су одређене садржајем посла или захтеваним способностима. Путање и мреже каријере морају одражавати стварност, а не идеалну слику пожељног развоја каријере. Своју улогу у развоју каријере организација остварује преко службе за људске ресурсе. Служба за људске ресурсе треба да обезбеди потпуне информације о организационим циљевима, плановима пословања, запосленима и радним местима која ће бити слободна. Као што је приказано у табели 3, служба за људске ресурсе има кључну улогу у планирању и развоју каријере.¹⁵

Табела 3 – Улога сектора за људске ресурсе у развоју професионалне каријере

Функције и програми	Битни елементи	Интегрисање у систем развоја каријере
Планирање људских ресурса	Евиденција постојећих руководилачких позиција у свим орг. јединицама. Идентификација запослених на тим позицијама, процена успешности за напредовање. Евидентирање броја профила потребних људи за остваривање краткорочних и дугорочних циљева сваке орг. јединице.	Одређивање статуса постојећих запослених и позиција које у перспективи могу бити слободне.
Праћење и оцењивање успешности	Објективна процена успешности обављања посла.	Одређивање будућих потреба за људима и саветовање запослених раст, односно смањење; типичне промене позиција и њиховог развоја да би се задовољиле будуће организационе потребе.
Опис и захтеви посла	Врсте послова и радних места у организацији. Вештине, образовање, способности и искуство, потребни за успешно обављање посла.	Саветовање и усмеравање запослених на послове и радна места која постоје у организацији и на методе припреме за те послове и позиције.
Програми образовања и развоја	Преглед организационих програма развоја, њихових циљева и циљних група.	Олакшавање и подстицање формалног развоја запослених након утврђивања плана развоја каријере.
Политика напредовања	Процедура и критеријуми за интерно попуњавање слободних позиција и напредовање.	Омогућавање запосленима у доступности слободних радних места и могућности напредовања унутар организације.

¹⁵ Byars, L. L., Rue, L. W.: *Human Resource and Personnel Management*, Homewood, IL, IRWIN, 1994, p. 337.

Служба за људске ресурсе треба да даје савете о избору и развоју каријере сваког запосленог што доприноси укупном повећању организационе успешности. Све активности и информације у вези с развојем и планирањем индивидуалне каријере у организацији треба обликовати тако да дају јасан и концизан преглед претходног и будућег развоја и активности, као што је приказано у наведеном примеру (табела 4).¹⁶

Табела 4 – Образац за планирање и развој каријере

ОБРАЗАЦ ЗА ПЛАНИРАЊЕ И РАЗВОЈ КАРИЈЕРЕ		
Идентификацијски подаци (име, презиме, стаж, укупни, у организацији, на радном месту, старост, породична ситуација)		
Радно место	Претходно	Садашњи посао и будући захтеви
Формално образовање (завршене школе)		
Усавршавање и развој		
Искуство/вештине		
Способности		
Хоби и важни фактори изван посла		
Досадашња постигнућа и оцена успешности		
Посебна знања (страни језици и друго)		
Задовољство послом и каријером		
Вредности, преференције, интереси и амбиције		
Промотивни потенцијал		
Могући правци развоја каријере		
План активности		

Организација помаже запосленима у развоју њихове каријере повећавањем повезаности индивидуалних планова с организацијским плановима и повећањем мотивације запослених и њихове идентификације с организацијом.

¹⁶ Bahtijarević-Šiber, F.: *Menadžment ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb, 1999, стр. 858.

Улога руководиоца у планирању и развоју каријере

Подршка руководиоца је важна у развоју каријере запослених. Руководиоци треба да објашњавају организациону стратегију, прате развојне потенцијале запослених и помажу запосленима да своју каријеру ускладе са својим и организационим могућностима. Они су кључни фактор у идентификацији и повезивању индивидуалних потреба, интересовања и амбиција у вези с развојем каријере и организационих потреба, и могућности које организација пружа запосленима.¹⁷ Руководиоци често сматрају да је за планирање и развој каријере одговоран сектор за људске ресурсе. Они слабо подржавају развој каријере запослених и често су вођени сопственим интересима да задрже добре раднике, а не да подстичу њихов развој на другом месту. У процесу планирања и развоја каријера запослених руководиоци се могу јавити у улогама *тренера и саветника*.¹⁸

Улогу *тренера* руководиоца остварује сталном комуникацијом, расправом и усмеравањем запослених. Руководиоци све више постају тренери, а све мање они који заповедају и контролишу. Руководилац мора разговарати са запосленима да би утврдио њихове индивидуалне способности, професионалне вредности, вештине, интересе и циљеве развоја каријере. Он мора – упознавати запослене с циљевима организационог развоја, стратегијом и мисијом организације, усмеравати запослене у организационом понашању које води успеху, указивати на организационе потребе и шта организација очекује од запослених. Док усмерава запослене у планирању и развоју каријере, руководиоца мора да води рачуна и о организационим потребама развоја.

Путем комуникације и усмеравања запослених често се појављују велике разлике у очекивањима – запослени не знају шта други од њих очекују, често износе нереална очекивања. Тако се јављају неспоразуми између запослених и руководиоца. Да би спречили неспоразуме, у самом почетку, потребно је да руководиоца и запослени напишу оно што мисле да се од њих очекује.

Руководилац треба да помаже запосленима у формулисању реалног плана развоја каријере. Да ли је план развоја каријере реалан и да ли садржи све битне карактеристике може се утврдити на основу краћег упитника (табела 5).¹⁹

¹⁷ Bahtijarević-Šiber, F.: *Menadžment ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb, 1999, стр. 859.

¹⁸ Кулић, Ж.: *Управљање људским потенцијалима*, Радничка штампа, Београд, 2005, стр. 309.

¹⁹ Bahtijarević-Šiber, F.: *Menadžment ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb, 1999, стр. 861.

Табела 5 – Упитник за анализу плана каријере

УПИТНИК ЗА АНАЛИЗУ ПЛАНА КАРИЈЕРЕ		
Да ли је план каријере утемељен на реалном циљу с одговарајућим роковима?	ДА	НЕ
Да ли су одређени мерљиви показатељи за сваку акцију?	ДА	НЕ
Да ли циљеви и рокови стимулишу и мотивишу или плаше запосленог?	ДА	НЕ
Јесу ли активности специфичне, повезане и у одговарајућем редоследу?	ДА	НЕ
Има ли свака акција свој кључни датум за иницирање и завршавање?	ДА	НЕ
Јесу ли јасно одређени сви потребни контакти и ресурси?	ДА	НЕ
Укључује ли план различите развојне активности, а не само часове тренинга?	ДА	НЕ

Успешан развој индивидуалне каријере подразумева квалитетан и реалан план, посебно у сфери стицања додатних знања и вештина. Руководилац је тај који процењује индивидуалне могућности, успешност и индивидуални потенцијал за развој. Савремене организације једном годишње оцењују развојне потенцијале запослених и утврђују листу појединаца који имају изузетан потенцијал и могу брзо напредовати. Међутим, за напредовање у каријери није довољна само радна успешност, већ и репутација коју запослени има у организацији. Репутацију запосленог у организацији у највећој мери шири руководилац, али и други запослени који говоре о особи, његовим способностима и опцијама каријере. Све то у одређеној мери утиче и на планирање и на развој каријере сваког појединца.

Руководилац као *саветник* у избору и развоју каријере помаже запосленима да упознају организациону средину у којој раде, трендове, резултате и реалне могућности за развој индивидуалне каријере. Он запослене упознаје с формалном и неформалном организацијом, њеном структуром, захтевима посла, организационим могућностима и ограничењима. Добрим познавањем организације он треба да указује запосленима на могуће алтернативне путеве у развоју каријере.

Квалитет саветодавне улоге руководиоца зависи од познавања организације, њених могућности у пружању помоћи у развоју каријере и доброг познавања развојних потенцијала запослених. Према Кулићу да би руководилац постао успешан саветник у процесу планирања и развоја индивидуалне каријере треба се придржавати одређених правила и принципа.²⁰

²⁰ Кулић, Ж.: *Управљање људским потенцијалима*, Радничка штампа, Београд, 2005, стр. 312.

- придржавање граница саветовања у каријери;
- поштовање поверљивости и приватности;
- успостављање добрих односа са запосленима;
- пажљиво слушање запослених;
- анализирање ширег избора и развоја каријере;
- прибављање и давање релевантних информација и
- пружање помоћи у одређивању циљева и слично.

Торингтон наводи и друге облике помоћи у откривању могућности у каријери, као што су:²¹

- радионице каријере (најчешће се воде ван организације и нуде се као приватни програми помоћи);
- упутства за самостално учење (представљају алтернативу радионицама);
- центри за каријеру (нуде организационе и спољашње информације у вези с каријером);
- центри процене и развоја (у овим центрима процењују се снага и слабост појединаца и дају повратне информације).

Руководиоци морају мотивисати запослене за развој индивидуалне каријере. Та мотивација се реализује преко низа активности које треба да позитивно делују на запослене приликом избора и развоја каријере.²²

1. *Ублажити шок реалности.* Критично раздобље у развоју каријере јесте раздобље првог запослења. Тада се запослени упознаје с радним местом, колегама, усаглашава се с шефом, упознаје се са задацима, прихвата одговорност и тако даље. У овом периоду запослени се суочава с реалношћу организацијског и радног живота и личних знања, потреба и очекивања. Често је почетни ентузијазам суочен с другачијом реалношћу. Висока очекивања запосленог, с једне стране, на супрот досадном и неизазовном послу, лошим међуљудским односима, различитим супротстављеним групама, с друге стране, доводе до појаве „шока реалности“. Да би се ове непријатности избегле или умањиле, организација мора да има разрађен приправнички програм, као и разрађене планове саветовања, усмеравања и вођења новозапослених од стране претпостављених.

2. *Доделити изазован посао.* Једно од најмоћнијих и најједноставнијих начина помоћи у планирању и развоју каријера новозапослених јесте додељивање занимљивог и изазовног првог посла. Доделом таквог посла на самом почетку каријере запослени постаје делотворнији, успешнији, задовољнији и амбициознији, што све значајно утиче на мотивисаност развоја каријере. Међутим, велики број организација о томе не воде рачуна, чиме у старту губе на квалитету запослених.

²¹ Torrington, D., Hall, L., Taylor, S.: *Менаџмент људских ресурса*, Дата Статус, Београд, 2004, стр. 455.

²² Dessler, G.: *Personnel / Human resource Management*, 5th ed., Englewood Cliffs, Nj, Prentice Hall, 1991, p. 544.

3. *Представити реалну слику посла.* Организације приликом регрутовања кадрова за своје потребе често не представљају реалну слику организације и посла који их очекује. Често је то идеализирана слика и организације и посла, с нереалним информацијама. Та нереалност доводи до „шока реалности“ код новозапослених што негативно делује на њихову дугорочну успешност. Само реалне информације о послу доприносе успешности обављања послова у организацији.

4. *Омогућити периодично ротирање обављања послова.* Ротирањем запослених на послове у различитим специјалистичким подручјима они проверавају себе, процењују своје способности и утврђују своја „упоришта у каријери“. На тај начин организација добија запослене који су свестранији и с ширим погледом на организацију и њено укупно пословање.

5. *Повезати процену успешности с развојем каријере.* Руководилац мора пратити радне резултате и успешност запосленог, процењивати његове потенцијале и потенцијале развоја каријере. При процени потенцијала за напредовање запосленог он мора утврдити захтеве будућег радног места, могуће правце развоја каријере и послове који би највише одговарали запосленом.

6. *Подстицати планирање каријере.* Савремене организације ради подстицаја планирања и развоја индивидуалне каријере запослених обучавају запослене у планирању каријере, процењивању способности, утврђивању реалних циљева и развијају програме мотивације професионалног развоја.

7. *Постављати високе захтеве и очекивања.* Успешни руководиоци су они који пред запослене постављају високе захтеве, имају висока очекивања, имају поверење у подређене и пружају им потребну подршку. То су кључни предуслови за успешност и развој подређених. Постоји једна тврдња која се односи на запослене, којима је то прво запослење, а то је да њихови први руководиоци морају бити најбољи у организацији.²³

Међутим, пракса показује да тек запослени млади стручњаци најчешће раде под руководством неискусних нижих руководилаца, који су без потребног искуства, знања и воље да уложе максимални напор у развој новозапослених. Тако неповољни услови рада у којима млади стручњаци започињу каријеру доводи до стварања негативних ставова према послу, организацији и каријери.

У фази успостављања и почетног развоја каријере највећи утицај на запослене којима је то прво запослење имају очекивања руководиоца. За понашање и успешност сваког појединца веома су важна уверења и очекивања. У теорији, ефекат деловања очекивања на успешност, назива се „самоиспуњавајућим пророчанством“. Висока очекивања од стране руководиоца појединцима подижу самопоуздање у каснијем развоју каријере постављају високе циљеве и очекивања. Може се закључити да *успех рађа успех*.

²³ Livingston, J. S.: *Pygmalion in Management*, *Harvard Business Review*, 47 (4), 1999, 81–89, 88.

Улога појединца у планирању и развоју каријере

Индивидуално управљање каријером постаје све актуелније будући да се појединац све мање третира као инструмент за остваривање организационих циљева. Појединац мора активно управљати својом каријером (обезбеђујући сталну конкурентност) и запошљавати се на све сложеније и одговорније послове. Већина запослених не прави планове развоја своје каријере.²⁴ Индивидуално, као и организационо планирање развоја каријере има три фазе: 1. дијагностика стања, 2. утврђивање мисије и циљева и 3. развијање стратегије и планирање активности за постизање циљева. Неопходно је да организације организују и спроводе оспособљавање појединаца за успешно управљање каријером.

Сваки појединац који жели да успешно управља својом каријером потребно је да предузме четири корака или активности.²⁵

1. *Анализа и утврђивање личних потенцијала и интересовања.* За успешно планирање и развој каријере неопходно је познавати личне особине, потенцијале, вредности и интересовања. Запослени мора да буде свестан својих слабости, предности и шта жели постићи у животу и у каријери. Први корак у управљању каријером је лична анализа и самооцењивање која се састоји од:

- анализе и утврђивања личних вештина снага и слабости;
- утврђивања професионалних вредности и интересовања и
- утврђивање концепције идеалног посла и подручја развоја каријере.

2. *Анализа и утврђивање опција развоја каријере.* Запослени мора да има активан однос према управљању властитом каријером и да непрекидно прикупља што више информација у вези с догађајима у организацији и њеној околини. Он мора да познаје стратегију и планове развоја организације, а што може повећавати или смањивати његове могућности и опције у развоју каријере. Потребно је да прати пословна подручја која се развијају, анализира будуће трендове и потребе и да на основу тога направи краткорочне и дугорочне планове за развој каријере и активности које је потребно предузети за реализацију тих планова. Жељена каријера често се не може остварити унутар постојеће организације, зато је потребно пратити трендове и захтеве околине изван организације и могућности које се у вези с тим пружају. Потребно је непрекидно развијати комуникацију изван организације путем разних професионалних удружења, стручних скупова, пословних часописа и слично.

²⁴ Прингл и Голд (*Pringle and Gold, 1989*) на узорку од педесет успешних менаџера, мушкараца и жена, утврдили су да је само четвртина њих имала планове за будућност, а остали су као разлог свог унапређења навели срећу или чињеницу да су били на правом месту у право време.

²⁵ Bahtijarević-Šiber, F.: *Menadžment ljudskih potencijala*, Golden marketing, Zagreb, 1999, стр. 869.

3. *Утврђивање циљева развоја каријере.* Циљеви развоја каријере могу да буду дугорочни и краткорочни. Дугорочни циљеви су најчешће шири и потребно их је операционализовати путем конкретних и временски одређених циљева и корака. Запослени мора утврдити следеће:

- најважније циљеве које жели постићи у развоју каријере;
- ресурсе којима располаже;
- препреке и проблеме који се могу јавити;
- средства за постизање циљева и
- могуће алтернативе у постизању циљева.

4. *Утврђивање стратегије развоја каријере.* У организационом контексту, стратегија развоја каријере подразумева: изградњу потребних способности и искустава који су потребни за каријеру у организацији; вишечасовни рад на послу и код куће; самоистицање и самопрезентацију; захтев (од искусније особе) за усмеравање или менторство; развијање контакта унутар организације или ван ње ради добијања информација и изградњу веза с првим руководиоцем који ће утицати на даље напредовање у каријери појединца. У личном контексту стратегије развоја каријере појединац би требало да: буде упознат с тржишним захтевима; препозна потребна знања и вештине и предвиди будуће потребе; реално процени сопствене снаге и слабости; изради план за побољшање својих резултата; брзо се прилагоди новонасталим захтевима и напусти актуелну организацију у право време. За планирање развоја личне каријере потребно је израдити прецизан план активности које је потребно предузети. План активности најчешће садржи: активности за стицање знања и вештина, отклањање слабости и недостатака, развој потребних знања и стицање нових знања.

Почетни избор организације има дугорочни утицај на могућности и могуће правце у каријери. Осим правилног избора организације потребно је избрати први посао који ће бити изазован и који ће имати значајан утицај за каснији развој каријере. Осим планирања властите каријере потребно је заједнички планирати и каријеру брачног друга, уколико оба супружника раде. Када оба супружника раде изван куће, прави је изазов успоставити равнотежу између потреба посла и потреба породице, а посебно уколико су деца мала или школског узраста. Конфликти унутар породице имају огроман негативан утицај на задовољство људи како радом тако и породичним животом. Све то има за последицу већу депресију, мањи радни учинак, незадовољство у породици и пад укупног задовољства животом. Многе организације увиђају значај усклађености потреба посла и потреба породице и покушавају на разне начине да решавају ове проблеме. Неки од начина за решавање ових проблема су: програми с флексибилним (клизним) радним временом, програми породичног одсуства, погодности за бригу о деци, пружање личне подршке и заједнички посао за супружнике. Организације које воде одговорну политику према породици имају вишеструку корист.

Постоје одређене препоруке којих се треба придржавати у току напредовања у организацији, и то: планирати више опција за развој каријере; проверавати да ли су путеви према врху отворени; постати неопходан сарадник мобилног шефа; увек настојати повећати изложеност и видљивост; не треба чекати да шеф одреди опције у развоју каријере; ко одлучи да напусти организацију онда то треба да уради када је у предности; пре него што напустите организацију потребно је добро размислити; пратити за којим способностима и вештинама јесте потражња у одређеним организацијама и недопустити да успех ограничи опције, односно провести радни век у колотечини.

Каријера руководиоца

Каријера руководиоца сматра се најпривлачнијим и најперспективнијим правцем развоја каријере. Пре него што постане руководилац појединац мора да поседује потребне способности и особине за тај посао, а затим да планира како да оствари успешну каријеру руководиоца. Да би постао руководилац појединац треба да буде мотивисан, а јаку мотивисаност за посао руководиоца чине: жеља за такмичењем, позитивни ставови према ауторитету, жеља за применом моћи, истицањем, одскакањем од групе и осећај одговорности.

Многи истраживачи су настојали да утврде које образовање, вештине, социоекономске и друге особине треба да има појединац да би био успешан руководилац. Истраживање о профилу командно-штабног официра Војске Југославије (Лазовић, 1993) показало је да би, према мишљењу испитаника, професионалну структуру профила командно-штабног официра требало да чине: висок ниво војностручних знања и способности (30%); склоност за руковођење и тимски рад (20%); моралне и етичке вредности (20%); функционални послови и задаци (10%); општа култура и образовање (10%) и техничка култура (10%). Испитаници су изјавили да процес професионалног образовања треба да својим садржајима и организацијом рада омогући развијање следећих карактеристика командно-штабног профила: позитивни морални квалитети, висока војностручна оспособљеност, општа култура и образованост.²⁶ На пример, испитивање хиљаду директора водећих америчких компанија односило се на питање из којих сектора или занимања се најчешће регрутују генерални директори.²⁷ Испитивање је показало да је 24% анкетираних директора претходно радило је у области финансија и рачуноводства, 20% у области трговине и маркетинга, 19% у области

²⁶ Лазовић, М.: *Детерминанте профила командно-штабног официра Војске Југославије*, Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993, стр. 21.

²⁷ Alkander, G. G.: *Career Paths to Corporate Leadership in America*, *Career Management*, Illustrative Issue, 1995, p. 12, 18.

технике и технологије, 8,5% у области производње, 6% у области права, 5,7% у области администрације и тако даље. На основу провере степена образовања које имају генерални директори испоставило се да 92% има високо образовање. Од тога 53% завршило је техничке или природне науке, а 36% друштвено-хуманистичке науке. Приватне факултете и универзитете је похађало 57% анкетираних директора, а последипломске студије њих око 43%. Подаци показују да су директори водећих америчких компанија завршили углавном најбоље факултете, а многи од њих и последипломско образовање. Већина генералних директора (њих око 76%) радили су у организацијама којима управљају и пре постављења на место генералног директора. Остали руководиоци су регрутовани изван организације.²⁸

Савремене организације придају веома много значаја препознавању и праћењу *руководилаца високих потенцијала*. Сматра се да су они способни за руководеће позиције највиших нивоа. Организација, након што их препозна, укључује их у програме убрзаног развоја. Ти програми садрже образовање, менторство, тренирање и ротацију путем пословних задужења. Циљеви програма убрзаног развоја су:

- развијање руководиоца с нижих нивоа на више нивое;
- јачање конкурентске предности организације у привлачењу и регрутовању талентованих руководиоца и
- задржавање талентованих руководиоца у организацији.

Развој руководиоца високих потенцијала спроводи се у три фазе.²⁹ У *првој фази* препознаје се велики број руководиоца с високим потенцијалима, али се тај број с временом смањује због флукуације, слабих резултата или личне одлуке да се одбије радно место на вишем нивоу. За препознавање оних који су изванредно успешни, осим њихових изванредних резултата, завршених елитних академских програма, могу се користити и психолошки тестови у центрима за процену. У *другој фази* успешнима се сматрају они који наставе и даље с добрим резултатима и који су спремни на жртвовање за организацију. Они морају поседовати добре вештине у говорној и писаној комуникацији, добре међуљудске везе и да имају таленат за вођство. Појединци за које топ менаџмент сматра да су усклађени с културом организације и да имају карактеристике потребне за успешно представљање организације, прелазе у *трећу фазу*. У овој фази топ менаџмент се активно укључује у развој ових руководиоца и упознаје их с кључним особљем и омогућава им боље разумевање културе организације. Ови руководиоци имају потенцијал за заузимање највиших позиција у организацији. Развој високопотенцијалних руководиоца јесте спор процес, а достизање треће фазе може трајати од 15 до 20 година.

²⁸ Исто, стр. 16.

²⁹ Noe, R. A., Hollenbeck, J. R., Gerhart, B., Wright, P. M.: *Menadžment ljudskih potencijala*, MATE, Zagreb, 2005, стр. 344.

Руководиоци који су неспособни за рад у тиму, агресивни, арогантни, који су неспособни да се прилагоде променама и да управљају конфликтима, тешко ће моћи да мотивишу подређене и имаће мало изгледа да напредују у будућности. То су руководиоци с *дисфункционалним понашањем*. У вези с тим, организација треба да их препозна и да им пружи одређену помоћ. Као помоћ организације обично се користи комбинација процене, обуке и саветовања.³⁰ *Први корак* је прикупљање информација о особинама, вештинама и интересима руководиоца. За процену да ли заиста руководиоци могу променити своје понашање користе се прикупљене информације и резултати психолошких тестова. Ако се утврди да руководиоци могу променити своје понашање, приступа се изради посебних развојних циљева у складу с њиховим потребама. *Други корак* је учествовање руководиоца у обуци за промену понашања. *Трећи корак* је психолошко саветовање руководиоца ради истинског усвајања жељеног понашања. Спровођење ових активности мора да буде праћено пружањем повратних информација о оствареним резултатима у пружању помоћи.

Закључак

Процеси транзиције (у којем се налазимо), трансформације и укључивања у међународне интеграције, захтевају корените промене и, у вези с тим, другачији однос према каријерама запослених и њиховом развоју. Развој каријере има значајну улогу у остваривању укупне стратегије и пословних планова организације, а планирање каријере мора се третирати као интегрални део пословног планирања. Да би савремени системи и организације могли да се успешно носе са све већом конкуренцијом и сталним променама, неопходно је омогућити развој креативног потенцијала запослених применом нових принципа у погледу планирања и развоја каријере.

На развој каријере појединца утиче много фактора објективне и субјективне природе, а доживотно образовање и флексибилност јесу императив у развоју сваке каријере. Појединац својим понашањем и способностима може значајно да утиче на управљање сопственом каријером. Није довољно само постизати добре резултати у раду који повећавају углед сваког појединца, већ је неопходно развијати и професионалну мобилност која је често веома важна за успех и развој каријере. Осим планирања властите каријере потребно је заједнички планирати и каријеру брачног друга, уколико оба супружника раде.

³⁰ Исто, стр. 345.

Савремене организације су у непрекидним развојним променама што захтева у каријерама запослених сталну покретљивост и флексибилност. Данас запослени морају непрекидно да се усавршавају како би били спремни да се преусмере и задрже корак с променама. Све више се развија концепција запослених, у теорији позната као „еластична“, односно флексибилна „портабл“ каријера. Поред тога што запослени управљају каријером и брину о њој, они морају да доприносе и успеху организације.

Прошла су времена када се појединац везивао за организацију у којој је почео да ради и организацији препуштао бригу о властитој каријери. Данас организације све више постају инструмент за развој личне каријере и помажу задовољавању индивидуалних потреба и развој каријере запослених, а појединац мора активно управљати својом каријером, при томе да обезбеђује сталну конкурентност и да се запошљава на све сложеније и одговорније послове.

Потребно је непрекидно пратити савремена достигнућа из области планирања и развоја каријере и та достигнућа прилагођавати и примењивати у систему одбране, сходно потребама и специфичностима система. Организацијске целине и руководиоци у њима треба да доприносе развоју својих запослених, а запослени индивидуално да улажу максимални напор ради унапређења личног и професионалног развоја. Савети и помоћ у планирању и управљању каријером од стране стручњака за одређена подручја веома често су неопходна. Избор у каријери прави се читав радни век, а не само након завршетка школе. У каријери, као у животу, треба гледати унапред и учити на основу искуства. Увек себи треба постављати питања: где сам сада, где желим даље и како тамо стићи. У савременим условима живота и рада нема успеха у развоју каријере без непрекидног усавршавања знања и вештина у складу с захтевима организације и тржишта рада. Појединац мора да обезбеди да својим знањима и способностима постане неопходан организацији и тражен на тржишту рада.

Литература

1. Noe, R. A., Hollenbeck, J. R., Gerhart, B., Wright, P. M.: *Menadžment ljudskih potencijala*, MATE, Zagreb, 2005.
2. Бахтијаревић-Шибер, Ф.: *Menadžment ljudskih potencijala, Golden marketing, Zagreb, 1999.*
3. Fombrun, C., Tichy, N. M., Devanna, M. A.: *Strategic Human Resource Management*, 1984.
4. Adamson, S., Doherty, N. and Viney, C.: *The meanings of carer revisited: Implications for theory and practice, British Journal of Management*, 1998.
5. Hall, D. T. and Associates: *Career Development in Organisations*, San Francisco, Jos-sey-Bass, 1986.

6. Bartol, K. M., D. C., *Management*, Int. ed., New York, McGraw Hill, 1991.
7. Schein, E. H.: *Career Dynamics: Matching individual and organisation needs*, Reading, Mass: Addison-Wesley, 1978.
8. Кулић, Ж.: *Управљање људским потенцијалима*, НИП Радничка Штампа, Београд, 2005.
9. Ћамиловић, С.: *Кадровски процеси*, Текон, Београд, 1996.
10. Holland, J. L.: *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities Work Enviroments*, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall, 1958.
11. Byars, L. L., Rue, L. W.: *Human Resource and Personnel Management*, Homewood, IL, IRWIN, 1994.
12. Dessler, G.: *Personnel / Human resource Management*, 5th ed., Englewood Cliffs, Nj, Prentice Hall, 1991.
13. Livingston, J. S.: „Pygmalion in Management“, *Harvard Business Review*, 47 (4), 1999.
14. Alkander, G. G.: *Career Paths to Corporate Leadership in America, Career Management*, Illustrative Issue, 1995.
15. Лазовић, М.: *Детерминанте профила командно-штабног официра Војске Југославије*, Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993, стр. 21.
16. Torrington, D., Hall, L., Taylor, S.: *Менаџмент људских ресурса*, Дата Статус, Београд, 2004.
17. Велч, Џ.: *Вештина побеђивања*, Адигес, Нови Сад, 2007.

Опстанак и развој сваке државе, односно друштвене заједнице захтевају ефикасну одбрану и унутрашњу стабилност, а таква одбрана подразумева мудру и оптималну стратегију и одговарајуће снаге и средства као и чврсту вољу и решеност да се они употребе. Свако друштво у складу са сопственим могућностима спроводи планске припреме за одбрану земље.

Систем одбране представља јединствену, структурно уређену и функционалну целину снага и субјеката одбране чији је циљ заштита одбрамбених интереса Републике Србије.

Припреме за одбрану представљају скуп нормативно-правних, организацијско-планских, кадровских, материјалних, производних и других мера и активности које предузимају сви надлежни субјекти друштва у миру да би се постигао и одржао одговарајући степен припремљености и оперативне способности свих снага и средстава за одбрану земље.

Кључне речи: *одбрана, безбедност, заштита, привредна друштва, правна лица, план одбране.*

Одбрамбене припреме друштва

Одбрамбене припреме су целина организационих, кадровских, техничких и других мера и активности које се спровode у миру, за време ванредног стања и ратног стања.

Одбрамбене припреме цивилних структура друштва у зависности од интензитета изазова, ризика и претњи треба да обезбеде:

- функционисање институција органа власти, привреде и других делатности;
- функционисање цивилне заштите и одбране;¹

* Ауторка је запослена у Управи за обавезе одбране Министарства одбране Републике Србије.

¹ Цивилна одбрана је део јединственог система одбране. Организује се на нивоу Републике Србије, аутономних покрајина и јединица локалне самоуправе.

- функционисање службе осматрања и обавештавања;
- уређење државне територије за потребе одбране и
- бројне активности у зависности од специфичности и променљивости ратних ситуација.

Припрема снага одбране² за рат спроводи се ради оспособљавања за успешно вођење оружаних сукоба у свим условима савременог рата, као и одржавање високог степена оперативне и мобилизацијске готовости.³ Одбрамбене припреме се планирају, организују и спровode у складу с планом одбране земље, прописима и одлукама надлежних државних органа. Субјекти система одбране су:

- грађани,
- државни органи (аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе),
- привредна друштва,
- друга правна лица,
- предузетници и
- Војска Србије.

Структуру система одбране чине:

- управљачки део (Народна скупштина Републике Србије, председник Републике Србије и Влада Републике Србије) и
- извршни део (Министарство спољних послова, Министарство одбране, Министарство унутрашњих послова, Министарство правде, Министарство финансија и безбедносно-обавештајни систем).

Органи законодавне и извршне власти Републике Србије, у оквиру својих редовних надлежности и одговорности прописаних Уставом и законом, обезбеђују потребне претпоставке за стабилно функционисање система одбране Републике Србије, како у миру, тако и у ратном и ванредном стању. У миру, органи законодавне и извршне власти доносе и усвајају:

- законе, опште акте и друге прописе из области одбране,
- стратегијско-доктринарне документе,
- План одбране Републике Србије,
- финансијски план одбране, и
- планове и програме развоја и функционисања система одбране.

Мисије цивилне одбране су: обезбеђивање претпоставки за функционисање система одбране; заштита и спасавање и учешће у међународним операцијама заштите и спасавања, Извор: *Стратегија одбране Републике Србије*, Београд, 2009, стр. 16

² Снаге одбране су људски и материјални потенцијали Републике Србије, односно организоване структуре субјекта система одбране. *Стратегија одбране Републике Србије*, Београд, 2009, стр. 14

³ Оперативна готовост је стање Војске Србије у целини или њених делова која изражава њихову спремност да, зависно од ситуације и прилика, успешно изведе борбена дејства против сваког агресора. Она зависи од бројних чинилаца, а најважнији су: организовање и квалитет система ве-за и командовања, степен попуњености и квалитет обучености људства, исправност ратне технике, степен мобилизацијских припрема и друго.

Припреме друштва за одбрану обухватају:

1. припреме Војске и других снага система одбране (јединица МУП, јединице цивилне заштите – ЦЗ).

2. припреме осталих структура друштва:

- извршење војне обавезе;
- учешће у цивилној одбрани;
- радна обавеза и
- материјална обавеза.

3. припреме државних органа за извршавање послова и задатака државне власти и других поверених послова у областима и делатностима за које су образоване.

4. припреме предузећа и других субјеката (привредни систем Републике Србије) за организовање производње ради задовољавања потреба приоритетних корисника, грађана и обезбеђења дохотка.

5. припреме организација које обављају јавну службу или делатност ради обављања услуга од интереса за грађане и друге субјекте одбране.

6. припреме и уређење простора за одбрану које се организују преко Генералштаба Војске Републике Србије и Министарства одбране Републике Србије – сектора за материјалне ресурсе.

Припрема грађана за одбрану земље остварује се:

1. извршавањем војне обавезе (у сталном и резервном саставу Војске Србије и других снага одбране);

2. учешћем у цивилној заштити;

3. радном обавезом;

4. материјалном обавезом.⁴

Војна обавеза је право и дужност грађана да се припремају и оспособљавају за учешће у одбрани. Војну обавезу у миру, ванредном и ратном стању имају сви грађани који се припремају и оспособљавају за извршавање војних дужности и других задатака одбране у складу са законом.⁵ У извршавању војне обавезе, у условима ванредног и ратног стања, права и слободе грађана могу се ограничавати за потребе одбране и безбедности земље, само у складу са Уставом Републике Србије и прописима који се односе за ратно или ванредно стање.

Учешћем у цивилној заштити, грађани се оспособљавају за извршавање одређених дужности и задатака у јединицама и органима цивилне заштите ради заштите и спасавања становништва, материјалних и других добара од ратних разарања, елементарних непогода, техничко-технолошких удеса и других несрећа.

⁴ Наведене обавезе, осим војне, имају сви грађани од петнаест до шездесет година (шездесет година мушкарци, односно педесет и пет година жене), а спроводе их према својим способностима и личном распореду који им одреди надлежни орган за одбрану у чијој су евиденцији, по прописима и на начин одређен актом Владе или другог надлежног органа.

⁵ Предлог Закона о војној, радној и материјалној обавези, члан 2.

Радна обавеза је право и дужност грађана Републике Србије коју извршавају на радним местима, односно на одређеним пословима и задацима у условима ванредног и ратног стања у складу са Планом одбране Републике Србије. Органи јединица локалне самоуправе одговорни су да обезбеде непосредно задовољавање потреба грађана у ванредном и ратном стању преко јавних предузећа, привредних друштава, других правних лица и предузетника на територији своје надлежности.⁶

Материјална обавеза је право и дужност грађана Републике Србије, привредних друштава, других правних лица и предузетника чије је седиште на територији Републике Србије да покретне и непокретне ствари којима располажу, а које су одређене као ствари посебне намене за потребе одбране, Војске Србије и цивилне заштите (у даљем тексту: за потребе одбране) уступе на привремено коришћење уз накнаду државним органима, Војсци Србије и цивилној заштити. Материјалну обавезу за потребе одбране земље извршавају власници ствари. Ствари се могу налазити у својини грађана, привредних друштава, других правних лица и предузетника (у даљем тексту: власници ствари).⁷

Припремама за одбрану, органи државне управе, организације од посебног значаја за одбрану, органи аутономних покрајина и органи локалне самоуправе оспособљавају се за рад у условима ванредног и ратног стања. Њиховим спровођењем се обезбеђује непрекидно и ефикасно функционисање уставног система, односно правне државе на целој територији Републике Србије и у најтежим условима. Све послове планирања, организовања и реализовања припрема спроводе државни органи, а Министарство одбране учествује у планирању и координира њихов рад. Припреме државних органа обухватају:

- процену политичких, војних, економских и других услова агресије,
- утврђивање мирнодопске и ратне организације државних органа и осталих субјеката одбране,
- прикупљање захтева и потреба Војске Србије, државних органа и других снага одбране за случај од ванредног и ратног стања,
- утврђивање производа и услуга од посебног значаја за одбрану земље,
- утврђивање привредних друштава и других правних лица која производе предмете или врше услуге од посебног значаја за одбрану земље и
- израда докумената плана одбране појединачних органа која су саставни део Плана одбране Републике Србије.

Права и обавезе у припремама за одбрану државних органа, органа аутономних покрајина и органа локалне самоуправе утврђују се прописима и плановима одбране.

⁶ Предлог Закона о војној, радној и материјалној обавези, члан 82.

⁷ Предлог Закона о војној, радној и материјалној обавези, члан 95 и члан 96.

Од економског фактора државе (економске моћи) зависи величина и опремљеност оружаних снага и могућност вођења рата, у погледу обезбеђења ратних средстава и средстава за живот становништва. Економски систем и економски развој значајно условљавају материјалну основу система одбране и могућности државе и одређују укупан одбрамбени потенцијал. Успешно функционисање економског система у одбрани земље у рату претпоставка је успешне одбране земље. У припремама економског система за одбрану треба узети у обзир:

- услове у којима би систем функционисао,
- захтеве које би требало испунити и
- могућности прилагођавања економског система условима у ванредном и ратном стању.⁸

Сложеност функционисања економског система у одбрани земље произлази из сложености услова за вођење савременог рата. Економске импликације рата нису лако предвидљиве, будући да се ратни услови карактеришу постојањем неизвесности и честом променљивошћу стања. Са сигурношћу се може тврдити да ће се у рату, као анахроном друштвеном сукобу, водити и *економски рат*, који може најчешће отпочети пре непосредне оружане борбе да би се економским мерама допринело остваривању коначног циља рата.

Под утицајем рата и ратних дејстава у привреди долази до великих промена у производним програмима, одласка дела становништва из привреде у снаге одбране, застоја у снабдевању сировинама и репроматеријалом, тешкоћа у превозу, промене структуре заједничких и осталих видова потрошње и друго. У припремама за одбрану земље и у одбрани земље у рату *економски систем* треба да испуни следеће захтеве: да продужи производњу и испуни захтеве у рату; да је припремљен за брз прелаз из мирнодопског стања у ратно стање; да функционисање свих његових делова буде подређено принципима ратне економике; да обезбеди разноврсну и масовну производњу у што већој мери засновану на домаћим изворима и да сви његови елементи буду оспособљени за пружање оружаног отпора агресору.

Да би економски систем испунио своју улогу у одбрани земље, неопходно је да циљеви и интереси одбране буду стално присутни у његовом мирнодопском развоју, односно да они буду интегрални део економских одлука, економско-техничких решења, системских прописа – као што су планови привредног развоја, политика резерви, расподела дохотка и друштвеног производа, финансије, банкарски и кредитни систем, политика и планови инфраструктуре, научноистраживачки рад, разни закони, подзаконски прописи и друга регулатива. Спровођењем припрема привредног система у миру, омогућује се безболнији прелаз с мирнодопског привређивања на ратно.

⁸ Миловановић, М.: „Припрема за одбрану“, *Војно дело*, број 6, Београд, 1995.

Процена функционисања привреде и јавних служби

На основу процена услова и могућности извршавања обавеза привреде и јавних служби сагледавају се: услови и могућности функционисања привреде и јавних служби у рату; врсте и начин угрожавања привредних друштава и других правних лица у области привреде и јавних служби која обезбеђују потребе приоритетних корисника; могућности производње и вршења услуге привредних друштава и других правних лица, у погледу области и грана; могућности обезбеђења радне снаге, сировина, репроматеријала, резервних делова, алата и енергената за обављање производње и услуга; потребе и могућности снабдевања из земље и из увоза; нужност потребе онеспособљавања и измештања капацитета и робних фондова; могућности појединачног начина производње; могућности за финансирање организовања производње и услуга и друго.

На основу процена услова и могућности функционисања привреде и јавних служби у ванредном стању и рату цене се обим и структура могућег обезбеђења производа и услуга за потребе приоритетних корисника: Војске Србије, МУП-а, државних органа и организација, појединих чинилаца одбране у делу цивилне заштите, службе осматрања и обавештавања, привреде и становништва. Основни циљ, у оквиру припрема привреде јесте обезбеђење производа и услуга (количина, избор робе различитог асортимана, време, место и режим доставе) за потребе приоритетних корисника у рату.

Основни циљ јавних служби је задовољавање обавезног обима и стандарда услуга, који је предвиђен за приоритетне кориснике у рату, према правима корисника и делатностима, као што су: образовање, наука, култура, информисање, рад, здравство, физичка култура, социјална заштита, заштита биља и ветеринарства, борачка заштита и друштвена брига о деци.

Основни предуслов, за израду реалне процене услова и могућности организовања привреде и јавних служби за рад у рату јесте (даље у тексту: процена функционисања привреде и јавних служби у рату) да се објективно процене и предоче услови и могућности организовања и функционисања органа власти Републике Србије на целој њеној територији.

Израда овог дела процене функционисања државних органа и организација значајна је, јер се у рату одлуке доносе на централизован начин па се процена функционисања доноси на основу:

1. утврђених циљева и задатака у обезбеђивању потреба одбране, јасне структуре, функције и одговорности државе;
2. реалне оцене о утицају војних и невојних опасности на функционисање државних органа и организација;
3. реално утврђених услова и могућности за задовољење укупних потреба одбране по приоритетним корисницима;

4. процене услова и могућности за функционисање у рату великих техничко-технолошких система, као сложених функционалних система: електропривреда, нафтна индустрија, железница, пошта, наменска индустрија и радио-телевизија, с обзиром на њихов избор, изградњу, развој, екстериторијалност и њихов значај за одбрану;

5. утврђених посебних захтева код пројектовања, изградње и реконструкције инвестиционих објеката од посебног значаја за одбрану, а који се односе на просторне или урбанистичке планове, односно органе који их усвајају и врше надзор у њиховом спровођењу;

6. процене утицаја спољних фактора и ратних разарања на индустријску, саобраћајну и информациону инфраструктуру, с проценом обима и праваца нарушавања виталних репроцелина и могућностима супституције страних знања, сировина, репроматеријала, уређаја, опреме, резервних делова и алата;

7. политике обезбеђења сталних робних резерви, посебно оних компоненти које зависе од увоза за потребе виталне производње у рату;

8. уравнотеженог биланса радне снаге за целу земљу, с јасним односом активног и пасивног становништва, дефинисаном државном и привредном структуром, функцијама, надлежностима и прописима рада у рату;

9. реалне процене услова, могућности и начина финансирања државних органа и организација ради функционисања оружане силе и осталих приоритета одбране;

10. донете систематизације радних места, с прецизно утврђеном и посебном базом података (посебно радна обавеза код привредних субјеката од посебног значаја и великих техничких система), функцијама и надлежностима, шемама, везом, потребним бројем радника и изворима попуне.

Параметри на основу којих се процењује функционисање привреде и јавних служби у ванредном и ратном стању су:

- утицај ратних опасности (војних и невојних) на функционисање привреде и јавних служби (облик, садржај, начин, правац и време деловања непријатеља);
- реална оцена услова и могућности привреде и јавних служби за производњу и вршење услуга у ванредном и ратном стању (сагласно: пројектованом капацитету, техничкој опремљености, организованости програма и процеса рада, примењеној технологији, увозној зависности, односу стварне и потребне квалификационе структуре запослених, потребном и расположивом броју радника);
- реална процена могућности супституције увозних компоненти (критичних сировина, стратешких метала и репроматеријала, опреме, уређаја, енергената, резервних делова и алата);
- могућност да се поред редовне производње и снабдевања приоритетних корисника, врши докомплетирање производа, односно да се потребан обим и ниво услуга пружа у импровизованим условима;

- могућност за поједностављење стандарда одбране, процеса и програма рада привреде и јавних служби у рату (полуиндустријски начин производње, специфичне услуге, скраћени програми образовања и обуке и тако даље);
- сигурност извора снабдевања (поред редовне производње и вршења услуга), процена обима и структуре робних резерви (сталне ратне резерве, билансиране и небилансиране), увоза, ратног плена и поклона;
- услови и могућности за функционисање приватног предузетништва;
- потреба за организовањем и спровођењем онеспособљавања појединих привредних капацитета, редукције и престанка рада појединих јавних служби у рату;
- финансијски капацитет привреде и банака; начин и механизам финансирања и кредитирања привреде и јавних служби у рату, мере тзв. „привредне приправности“ јавних инвестиција и затварања нарушених репроцелина, хуманитарно збрињавање становништва и отклањање последица најтежих ратних разарања.

У условима рата, максимално се увећавају потребе одбране, а оружане снаге имају првенство. Трајањем рата погоршавају се укупни услови опстанка државе и народа, тако да се у процени функционисања привреде и јавних служби мора узети у обзир и режим локације и дистрибуције ресурса. У вези с тим, дефинишу се мере, активности и механизми: увођење квота за стратешке метале и критичне репроматеријале; директне забране употребе ограничених ресурса (енергенти, специјална опрема, уређаји, резервни делови, алати и тако даље) и директне дистрибуције; строге контроле залиха код привредних друштава и других правних лица, као и процедуре резервисања ремонтних капацитета који су од значаја за одбрану.

Будући да се у модерним ратовима тежиште ратних активности преноси с класичних ратних операција на: употребу специјалних снага и средстава; економски рат (трговинска и финансијска блокада); физичку забрану саобраћаја роба, људи и информација; као и неокортикални рат против једног народа и државе, у процени функционисања привреде и јавних служби у рату, морају се узети у обзир и:

- процена тежине наметнутих ограничења и укупних штета, начин превазилажења насталих проблема и процена међузависности, посебно код енергетике, индустрије (увозне компоненте и неизвршење међудржавних уговора у копродукцији и другим облицима међународне сарадње), саобраћаја, здравства, ветеринарства и информисања;
- процена потребних структурних промена и антиципирање специфичних ратних мера и активности, које утичу на функционисање привреде и јавних служби у делу програмског и својинског реструктурирања (мере реквизиције, конфискације, обавезног откупа и тако даље) и

- процена могућности, да се преко посебних служби, патриота и пријатеља у свету обезбеди потребан ниво знања и технологија, како производи и услуге које даје наша привреда не би били инфериорни у односу на предмете и услуге које користи противник (сложена средства ратне технике, осетљиве компоненте у електроници, активне супстанце у фармацији, адитиви у нафтној индустрији, софтвер и неопходан хардвер у информатици и телекомуникацијама).

Овај део процене припрема Министарство одбране Републике Србије у сарадњи с Генералштабом Војске Србије и надлежним министарствима у области привредне делатности и делатности јавних служби. За све делове процене органи који их припремају израђују закључке. Садржај процене обухвата комплексну и сложену проблематику што захтева ангажовање стручних и оспособљених кадрова из различитих области живота и рада. Процене израђују стручне службе, а усвајају их руководства субјеката одбране и заштите.

Биланси потреба и могућности

Биланси представљају полазне елементе планирања одбрамбених припрема и израде плана одбране. Биланси потреба и могућности представљају сагледане и исказане потребе и могућности одбране и служе као документациона основа за утврђивање обавеза и задатака појединих субјеката из којих проистичу задаци у плановима одбране. При исказивању потреба и могућности сви субјекти система одбране⁹ конкретизују своје потребе и друге обавезе по врстама делатности, а у складу са техничко-технолошким, кадровским и материјалним могућностима.

Билансима утврђене потребе реализују се постепено у миру – плановима развоја и стварањем одређених фондова ратних робних и других резерви. Међутим, планиране потребе реализоваће се и ратном производњом, за коју се планирају сви привредни капацитети и потенцијали који се за одређене потребе могу ангажовати на дотичној територији. Због тога се поред биланса потреба, утврђују и биланси могућности за њихову реализацију уз учешће свих производних капацитета и потенцијала привреде.

Биланси потреба

Биланси потреба одбране треба да садрже показатеље о:

- становништву – у погледу категорија;
- потребама становништва;

⁹ На основу Закона о одбрани, Службени гласник РС 116/07, члан 2, субјекти одбране су: грађани, државни органи, привредна друштва и друга правна лица, предузетници и Војска Србије.

- капацитетима привредних делатности и њиховим потребама за обављање производних, услужних, прометних и других активности у рату;
- постојећим производним друштвима и установама јавних служби и њиховим потребама за обављање здравствених, образовних, научних, културних и других активности у рату и
- потребама Војске Србије и других приоритетних корисника (јединица и органа унутрашњих послова, државних органа, јединица цивилне заштите, службе осматрања и обавештавања, привредна друштва од посебног значаја за одбрану.

Биланси потреба могу бити:

- *материјални*, који се подмирују на основу резерви или из производње;
- *финансијски*, који се подмирују из резерви новчаних фондова, емисијом, вредносним папирима и на други начин;
- *енергетски*, који се реализују из резерви енергетских и погонских материјала, као и ратном производњом;
- *саобраћајни*, који се реализују на основу постојећих потенцијала и погонских материјала и допуњују производњу у рату и
- *кадровски*, који се обезбеђују на основу радне обавезе.

Биланси могућности

Биланси могућности реализације планираних потреба у рату могу бити исказани као показатељи о могућностима:

- ангажовања свих радно способних категорија становништва у одбрамбеним и заштитним активностима;
- привредних потенцијала, капацитета и ресурса за подмиривање планираних потреба свих ратних корисника, од Војске Србије до становништва (грађанина);
- јавних служби за спровођење активности и задатака из области здравства, образовања, науке, културе;
- коришћења постојећих саобраћајних капацитета;
- производње погонских и енергетских материјала;
- ремонта, оправке, одржавања свих врста средстава, опреме, алата, капацитета и погона у привредним друштвима и другим правним лицима и установама, наоружања и опреме Војске Србије, опреме и средстава других посебно организованих снага система одбране и заштите;
- стварања ратних резерви готових производа и других материјално-техничких средстава, сировина, репроматеријала, резервних делова, погонских горива и мазива.

Биланси могућности се исказују као материјални, финансијски, производни, енергетски, људски, технички и друго.

Биланси потреба и могућности обезбеђују реално утврђивање циљева, задатака активности и употребе снага и средстава у рату, што је основа за даљу разраду плана одбране и његових елемената.

Израда биланса – однос потреба и могућности

Потребе и могућности се исказују преко материјалних и вредносних биланса, који представљају полазну документационо-аналитичку основу за процену националног рачуна, доношење планова и одлука у оквиру организовања припрема привреде и јавних служби за рад у ванредном и ратном стању и за регулисање међусобних обавеза приоритетних корисника и оних који производе и пружају услуге.

У поступку билансирања користи се: званична номенклатура Завода за статистику Републике Србије, подаци других органа овлашћених за статистичка истраживања, материјални и вредносни биланси надлежних органа власти, привредних асоцијација, градских пословних удружења, као и прописани образци који се израђују за припремање одбране и израду Плана одбране земље.

Да би се на нивоу Министарства одбране Републике Србије дошло до опште пројекције потреба и могућности за функционисање привреде и јавних служби потребни су:

- биланси становништва и његовог ангажовања, који израђује државни орган – министарство надлежно за рад и социјалну политику;
- биланс производа и услуга привреде и јавних служби (осим потреба и могућности у производњи наоружања и војне опреме), који израђују надлежна министарства и организације државних органа, а обједињава их Министарство одбране.
- биланс робне размене с иностранством (осим увоза и извоза производа НВО), који израђује државни орган надлежан за економске односе с иностранством;
- биланс формирања, расподеле и намене средстава за финалну потрошњу, као подбиланс производње, потрошње и занављања; стратешких сировина; критичких репроматеријала; специјалне опреме и уређаја; резервних делова и специјалних алата (у погледу приоритета, порекла, застарелости и употребној вредности за задати ниво потреба), које израђују надлежна министарства (за привредни развој, науку, животну средину и тако даље);
- биланс буџетских средстава (ратни буџет), који израђује државни орган надлежан за финансије;
- платни биланс и биланс кредитних средстава израђује Народна банка Србије.

Припрема јавних служби за одбрану

Јавне службе (здравство и социјална заштита, васпитање, образовање, наука, култура и уметност, јавно информисање) имају значајан утицај на организовање одбрамбено-заштитних функција друштва. На основу садржаја својих активности оне су првенствено окренуте грађанима ради задовољавања здравствено-социјалних, васпитно-образовних, културно-уметничких, научних и информативних потреба.

Припреме јавних служби организују се: припремом надлежних државних органа и организација који су надлежни за одређене области јавне делатности; припремом привредних друштава, институција и организација које обављају јавну службу или делатност, а којима су планом одбране земље утврђени посебни задаци; припремом органа локалне самоуправе за извршавање послова и задатака у области јавних служби за време ратног стања и припремом одређених институција и организација које обављају јавну службу или делатност у области науке, школства, културе, спорта, информисања и слично.¹⁰

С аспекта одбрамбено-заштитног организовања друштва јавне службе делују двоструко:

- у оквиру редовне делатности у мирнодопским условима ангажују се на оспособљавању, образовању и информисању грађана и
- припремању становништва за супротстављање свим облицима угрожавања у миру и у рату.

С осталим субјектима друштва, јавне службе представљају целину и свака у оквиру својег делокруга рада доприноси функционисању одбрамбено-заштитног система у миру и у рату.

Припреме здравствене и социјалне заштите

Здравствена и социјална заштита у Србији према Уставу спадају у јавне делатности од посебног друштвеног интереса.¹¹ Таква њихова улога и значај произлазе из чињенице да су један од важних чинилаца у решавању извора људског потенцијала, с обзиром на његов значај за одбрану земље.

¹⁰ Основе за организовање и функционисање јавних служби установљене су законским и другим нормативним актима.

¹¹ Устав Републике Србије, чл. 68: „Свако има право на заштиту здравља у складу са законом“ и члан 69: „Обавезним осигурањем запослени обезбеђују себи и члановима породице све облике социјалног осигурања, у складу са законом“.

Припрема здравствене заштите

Здравствена заштита обухвата скуп мера и активности државе и здравствене делатности на унапређењу, очувању и побољшавању здравља грађана. У одбрамбеним припремама здравства, полази се од чињенице да у савременим ратовима, услед наглог усавршавања ратне технике и повећања њене разорне и убојне моћи долази до масовних повреда, обољења и губитка становништва и припадника система одбране. Такође, могуће су масовне повреде, обољења (епидемије) у случајевима великих природних катастрофа, елементарних непогода и других техничких удеса и катастрофа. Наведене околности упућују да је у миру неопходно предузимање одговарајућих мера за функционисање здравствене делатности, јер је здравље људи вишеструко угрожено у ванредним ситуацијама и у рату. Припреме здравства у миру за функционисање у рату тежишно се усмеравају на:

- унапређење здравља и психофизичке способности људи и опште здравствене културе грађана и
- стварање што повољнијих материјалних, кадровских и других услова здравствене делатности у ванредном и ратном стању.

Основу организовања здравствене делатности за рад у условима ванредног и ратног стања чини постојећи систем организације у здравственој делатности и материјална и кадрoвска база здравствених установа. Да би се здравствене установе припремале за ефикасно деловање у ванредном и ратном стању, неопходно је да се уради процена потреба и могућности здравствене заштите на одређеној територији.¹² У складу са овом проценом предузимају се одговарајуће мере и активности у здравству, које се односе на сваког здравственог радника и на сваку здравствену установу. Припреме морају бити благовремене, свеобухватне и непрекидне, а најважније су:

- утврђивање и обезбеђење организационих облика и услова за рад у ванредном стању и рату (стационараних и покретних);
- распоређивање здравствених кадрoва, по шеми ратне организације;
- обезбеђење неопходних резерви лекова и санитетског материјала;
- набавка медицинске опреме за нове болничке капацитете и конкретне медицинске екипе за рад у теренским условима;
- планирање санитетских и других возила за санитетску евакуацију повређених и оболелих, унутар региона и ван њега и

¹² Процена потреба и могућности здравствене заштите обухвата:

1. пројектовање могућих последица борбених дејстава у односу на: људски фактор, уништење и оштећење здравствене инфраструктуре и сагледавање хигијенско-епидемиолошке ситуације;
2. утврђивање укупних потреба здравствене заштите, укључујући потребе оружаних снага и становништва дате територије и
3. утврђивање укупно расположивих снага које се могу ангажовати у здравственој заштити.

– обука здравствених и осталих кадрова који ће учествовати у обезбеђењу здравствене заштите у рату.

У одбрамбеним припремама посебну пажњу треба усмерити на развој здравства у недовољно развијеним и приграничним подручјима, рационалнијем и усклађенијем развоју мреже високоспецијализованих установа којим би се покрила шира подручја. У складу с тим, неопходно је спроводити принцип регионалне здравствене заштите, јер њихова примена омогућује присутност свих важнијих облика здравствене заштите и аутономију здравства, као и лакше прилагодњавање здравствене службе посебностима регионалних потреба и услова.

Поред припрема здравствених организација, потребно је спроводити и припреме санитетских јединица, екипа цивилне заштите, Црвеног крста као и самих грађана за спровођење мера личне и узајамне заштите.

Припреме социјалне заштите

Социјална заштита је делатност којом се обезбеђује одређен степен социјалне сигурности сваком човеку и задовољавање различитих потреба социјалне заштите грађана и њихових породица. Она има посебно значајну улогу за време рата и великих природних и техничких катастрофа када могу настати тешке последице за велики број становника. Социјална заштита се организује на територији Србије, а њени основни носиоци су органи власти, предузећа и институције социјалне делатности.

Најзначајније место имају центри за социјални рад и специјализоване организације – домови, заводи, вртићи и слично. Поред њих, у активностима социјалне заштите треба да се ангажују и хуманитарне организације – Црвени крст и друге владине и невладине организације које се баве сличним делатностима. Ове организације и институције припремају се за прихват најугроженијих грађана, збрињавање и обезбеђење нужног смештаја, исхране и других минималних услова за живот и рад.

За организовање социјалне заштите у ванредним приликама и у рату, најбитније је утврдити број социјално угрожених грађана и њихову структуру, организациону шему социјалне заштите, постојеће кадровске, организационе и материјалне могућности, биланс заштитних потреба и слично.

Припрема система васпитања и образовања

Основу припрема, система васпитања и образовања за задатке одбране земље, чини остварење укупних планова и програма васпитно-образовних институција. У припреми васпитања и образовања за ефикасно функциони-

сање у одбрани земље ангажују се сви субјекти друштва (породица, школе, факултети и друго) у миру и у рату. Карактер припрема васпитно-образовног процеса за рад у миру и у рату усклађује се с токовима друштвено-економског, политичког, културног, социјалног и научног живота.

У складу са нормативно-правним решењима, одлукама органа власти у условима средине у којима делују васпитно-образовне институције, њихови кадрови припремају се и оспособљавају за одређене задатке у миру, ванредним ситуацијама и у рату. Зависно од намене васпитно-образовне институције, млади се оспособљавају за пружање прве помоћи, противпожарну заштиту, односно припремају се да могу опстати и преживети и у најтежим ратним условима. Васпитање и образовање за потребе одбране земље, не може се искључити и занемарити ни у једном друштву, односно држави која тежи да буде демократска и правна – да обезбеди сигурност и заштиту својих грађана од свих облика угрожавања у миру и у рату.

Значај науке и научноистраживачког рада у припреми за одбрану

Наука и научноистраживачки рад представљају незаменљиве чиниоце изградње и јачања политичке, економске и одбрамбене моћи земље. Наука је усмерена на развој друштвено-економског система, технологије, повећања продуктивности и интензивности рада, материјалне производње и тако даље, чиме доприноси стабилности друштва и јачању свеукупних одбрамбено-заштитних припрема. На основу резултата које остварује у миру, ствара претпоставке на којима се заснивају организационе, материјалне и друге припреме у свим сферама људског друштва.

У нашим условима, у оквиру настојања да се наука и научноистраживачки рад на најбољи начин усмере на одбрамбене припреме друштва, нужно је каналисати властито знање. Наука и научноистраживачки рад треба да доприносе ефикасном ангажовању научних потенцијала за потребе одбране земље. Истовремено се, од њих очекује да:

- истражују изворе и облике угрожавања државе, становништва, материјалних и културних добара и животне средине;
- трагају за најбољим решењима у облицима и начинима организовања појединих елемената система одбране (привреда, цивилна заштита, осматрање и обавештавање, животна средина);
- изналазе најповољнија решења у властитој производњи наоружања и опреме и
- истражују најповољније могућности обучавања и оспособљавања свих субјеката система и одбране и заштите.

Припреме научноистраживачких институција за рад у ванредним ситуацијама у миру и у условима рата, усмеравају се на:

- изналагање адекватних начина заштите научних достигнућа, проналазака, патената, научних пројеката и научних кадрова, од свих облика деструкције и отуђења и
- изналагање организацијских, материјалних и кадровских решења и дефинисање програмске оријентације у научним дисциплинама и грамама у свакој научној институцији да би се могло наставити с научноистраживачким радом у новонасталој ситуацији.

Припрема система јавног информисања

Систем јавног информисања (штампа, радио, телевизија и друга средстава и медији) имају изузетну улогу и значај, посебно у обликовању јавног мњења у националним, регионалним и светским размерама. Систем јавног информисања је постао моћно средство политике за деловање на свест људи, посебно у оквиру сукоба ниског интензитета као и за организовано супротстављање и заштиту. Систем јавног информисања на непосредан начин утиче на формирање и усмеравање друштвене свести, одбрамбене и самозаштитне.

Са становишта одбране земље, систем јавног информисања у миру, у условима ванредног стања и у рату делује и према снагама противника. За припрему јавног информисања одговорни су надлежни државни органи за информисање. Припреме се усклађују с плановима информисања Министарства одбране Републике Србије и Генералштаба Војске Србије.

Када је реч о систему информисања и његовом утицају на одбрану земље, треба истаћи следеће активности:

- благовремено и потпуно информисање грађана о ситуацији у земљи;
- правремено указивање на све облике угрожавања виталних вредности нашег друштва;
- информисање јавности о стварним циљевима агресора, методима и средствима деловања;
- информисање о спремности наших снага у условима супротстављања агресији;
- активно учешће у припремању и оспособљавању свих структура друштва за супротстављање сваком облику угрожавања изнутра и споља.

Припреме које се врше у систему информисања, односно у организацијама, привредним друштвима и службама информативне делатности обухватају следеће активности у миру и рату:

- процену припремљености организација и средстава јавног информисања с подацима о покривености територије;

- процену кадровских могућности и потреба за ангажовањем у систему информисања;
- утврђивању начина организовања информативног система и обезбеђивање техничких, финансијских и других средстава за његов рад;
- утврђивању начина прикупљања података о несрећама већих размера и евентуалним људским и материјалним губицима;
- утврђивању начина рада и заштите пословодних органа, организација и њихових служби у систему информисања;
- избору решења о организацији размештаја пословодних органа и организација информативног система на друге локације и начин њихове попуне људством, техником и опремом.

Значај културе и уметности у припреми за одбрану

Култура и уметност, као духовно стваралаштво грађана, интегрисани су у све сфере живота па и у области одбране и безбедности земље. Својим деловањем на све слојеве друштва битно утичу на културно уздизање народа, развој његових психофизичких и моралних снага и хуманистичко и патриотско васпитање.

Носиоци припрема у области културне и уметничке делатности су органи власти, привредна друштва и друга правна лица задужена за ову делатност. Културно стваралаштво људи и институција (библиотеке, музеји, позоришта, КУД, хорови, музички састави, филмске куће, издавачке куће, домови културе) значајно утичу на организовање одбрамбене и заштитне функције и то на:

- чување и заштиту културних добара и
- организовање културно-уметничког живота у ванредном и ратном стању ради подизања морала и јачања спремности и свести становништва за борбу против свих облика угрожавања.

Припрема и уређење простора за одбрану

Припрема и уређење територије представља део свакодневних, укупних одбрамбених активности. С обзиром на то, ова активност треба да одражава постојеће (друштвено-економске, социјалне, животне и друге) потребе и представља део целокупне политике развоја друштва. Под припремама и уређењем територије за одбрану подразумева се прилагођавање укупне инфраструктуре на територији земље потребама систему одбране, планско и организовано предузимање посебних мера и извођење радова ради стварања што повољнијих услова за живот и рад становништва и Војске у рату.

Припремање и уређење територије за одбрану спроводи се у миру, а интензивира у ванредном стању и у рату. Припреме у овој области морају бити планске, свеобухватне и непрекидне. Планским припремањем и благовременим уређењем територије за одбрану олакшава се извршење мобилизације, обезбеђује се успешнији прелазак земље с мирнодопског стања на ратно стање, повећава се заштита људских и материјалних потенцијала, омогућује се успешније организовање привреде и јавних служби и спровођење свих облика борбе и отпора.

У припреми и уређењу територије за одбрану, полази се од: реалних процена и потреба; могућности; постојеће инфраструктуре објеката; просторно-урбанистичких планова и природних карактеристика простора. У Републици Србији било је распрострањено мишљење да су за припрему и уређење територије одговорне јединице Војске, а да остали субјекти система одбране немају посебних обавеза, изузев обезбеђења склоништа, што наравно није тачно.

Државни органи и привредна друштва превасходно се ангажују у уређењу природних и вештачких објеката за масовну заштиту становништва и за обезбеђење производње и услуга која је значајна за одбрану земље. Привредна друштва и друга правна лица која припремају и спроводе урбанистичке планове дужни су да се при пројектовању, изградњи и реконструкцији инвестиционих објеката значајних за одбрану земље, придржавају посебних услова и захтева да:

- утврђују услове изградње, мере заштите од ратних разарања и других мера заштите од интереса за одбрану земље;
- усклађују изградњу и реконструкцију објеката с Планом одбране земље и
- поступају према захтеву надлежних органа којима се обезбеђују мере заштите и други интереси одбране.

Нарочита пажња посвећује се припремању и уређењу територије за потребе цивилне заштите, посебно у великим градовима и урбаним срединама, где је велика концентрација становништва.

Објекти инфраструктуре заједнички су за све чиниоце одбране, с тим што Војска има предност у њиховом коришћењу. Војска Србије је основни носилац припрема и уређења зона, праваца, положаја и других објеката за – успешно вођење оружане борбе, изградњу објеката за потребе командовања и везе, ватрено дејство, обезбеђење кретања и маневара, логистичку подршку и друго.

У тежњи да се обезбеди стална припрема простора умногоме доприноси и нормативно уређење ове области. У том циљу донет је Правилник о планирању и уређењу простора за потребе одбране. Према њему планирање и уређење простора за потребе одбране представља скуп мера и активности ради просторног и урбанистичког планирања за потребе развоја постојећих система инфраструктуре одбране на простору Републике Србије. Приликом

спровођења припрема и уређења простора за потребе одбране треба предузети све мере да се они ускладе с реализацијом просторних планова Републике Србије. Заједничким напорима свих структура друштва могу се остварити значајни резултати у овој области. У вези с тим, посебно је значајна изградња путева, водовода, привредних и других објеката у пограничним, неразвијеним и неприступачним деловима наше земље.

План организовања припрема привреде и јавних служби за рад у ванредним и ратним условима

На основу плана организовања припрема привреде и јавних служби за функционисање у рату, обезбеђује се организован прелазак привреде и друштва с мирнодопских услова на услове ванредног и ратног стања. План организовања припреме за одбрану садржи: задатке (обавезе), организацију, снаге, средства, мере и поступке за одбрану, програм рада и друге активности одбране у оквиру привреде и јавних служби.

План (општи и појединачни) функционисања привреде и јавних служби за одбрану (о појединим областима, делатностима, гранама, групацијама и приоритетним корисницима), треба да обухвата:

- услове и могућности производње и вршење услуга у рату, а на основу реално затеченог стања, позитивног права, предвиђених прописа и усвојене политике одбране;
- потребе приоритетних корисника у складу са одлуком о предметима и услугама од посебног значаја за одбрану земље;
- обезбеђење и усмеравање робних и новчаних фондова, у складу са приоритетним потребама привреде и јавних служби у рату и приоритетом корисника (посебно у: људству за радну обавезу, специфичној опреми и уређајима; увозним компонентама; потребној производној и ремонтној документацији, стандардима одбране и упутствима за полуиндустријску и занатску производњу у импровизованим условима на новим ратним локацијама; настави и обуци);
- преглед привредних друштава и других правних лица, која су проглашена од посебног значаја за одбрану (према делатностима, гранама, групацијама), односно привредна друштва која на нивоу локалне јединице задовољавају основне хуманитарне потребе становништва и потребе почетног периода мобилизације;
- преглед привредних друштава и других правних лица, која су предвиђена за измештање и прихват робних резерви; виталне опреме и уређаја, готових производа; стратешких метала, критичних репроматеријала, резервних делова, алата и друго, с подацима о начину измешта-

- ња и прихватања и његовим правцима, материјално-техничким средствима, екипама, потребним временом и локацијама;
- прегледе организација, утицај и повезаности привредних друштава и других правних лица (посебно великих техничких система и спољнотрговинских представништава) у земљи и иностранству, а која су организована на екстериторијалном принципу;
 - статистичке податке и циљне податке о становништву, његовом ангажовању, потребама и расположивости, полној, старосној, квалификационој структури, специјалности и тако даље;
 - прегледе усвојених ратних организација и систематизације министарстава, организација, привредних друштава и других правних лица од посебног значаја за одбрану (посебно великих техничких система), као и привредних друштава и других правних лица која су од посебног значаја за функционисање локалне самоуправе;
 - прегледе потребних реалних извора финансијских средстава и његово стање (буџети, банке, привреда, становништво), с програмом финансијске мобилизације новчаних ресурса и
 - остале мере и активности, које обезбеђују боље услове рада привреде и јавних служби.

Министарство одбране (надлежне службе) на основу реалне процене ратних услова, усвојене стратегије и политике националне безбедности и одбране, процене функционисања привреде и јавних служби у рату, обједињеног биланса потреба и могућности приоритетних корисника, као и информација прикупљених из предвиђених образаца (упутство о организовању припрема), поставља обавезе (задатке) привредним друштвима и другим правним лицима. Обавезе се формулишу у писаној форми, са одговарајућим степеном тајности и поверљивости, односно путем извода из плана. У изводу су прецизно наведене обавезе према приоритетном кориснику, рокови, потребна намена производа и услуга, услови обезбеђења и коришћења финансијских ресурса и склапање конкретних уговора о сваком задатку.

Изводи из плана припрема за одбрану привредних друштава и других правних лица од значаја за одбрану земље

Извод из плана припрема за одбрану представља форму и начин саопштавања обавезе привредном друштву или другом правном лицу за рад у ванредном и ратном стању. Он садржи: неопходне елементе процене, конкретан задатак (обавезе) дефинисан према свим елементима, као и мере и активности које предузима извршилац обавезе ради задовољавања потреба одбране.

План организовања припрема привреде и јавних служби за производњу и вршење услуга у ванредном и ратном стању, поред општих обавеза наведених у процени услова и могућности функционисања привреде и јавних служби, садржи:

- прегледе приоритетних корисника производа и услуга, с дефинисаним режимом приоритета, рангом хитности, начином расподеле (локација или директна дистрибуција);
- прегледе извора снабдевања (производња и прелазне залихе, увоз, ратни плен, поклон) и испоручилаца, с прегледима склопљених уговора и детаљним спецификацијама потребних енергената, сировина, репроматеријала, специјалне опреме и уређаја, резервних алата и тако даље;
- прегледе материјално-техничких средстава која се путем материјалне обавезе стављају на располагање снагама система одбране;
- прегледе производних уређаја и виталне инфраструктурне опреме (складишта, резервоари, подстанице и тако даље), од значаја за функционисање привредних друштава и других правних лица, која су од посебног значаја за одбрану;
- програм мера и активности на супституцији увозних компоненти, програм мера за докомплетирање производа који су у завршној фази обраде, као и конзервације специјалне опреме и уређаја, научних пројеката и тако даље;
- програм мера и активности за реанимацију оштећених капацитета и функција јавних служби без којих се не могу реализовати потребе одбране;
- прегледе конкретних планова онеспособљавања опреме, уређаја, пројеката, који могу бити злоупотребљени од противника у рату, с прецизним упутствима о начину рада, потребном времену, средствима и стручним екипама;
- прегледе потребне ратне организације и систематизације, са изворима попуне и организованом радном обавезом;
- прегледе начина и механизма финансирања обавеза привредних друштава и других правних лица, која су од посебног значаја за одбрану земље (ниво самофинансирања за редовне активности, кредитирање из примарне емисије за активности које превазилазе обим и структуру редовне делатности извршиоца плана, односно представљају реализацију мера тзв. „привремене приправности“) и
- планови измештања на ратне локације, с мерама обезбеђења људи и средстава, с потребним временом, с правцима дислокације, са стручним екипама и тако даље.

Допунски критеријуми по областима и делатностима

Поред општих обавеза, које проистичу из процене функционисања привреде и јавних служби и датих конкретних задатака, у реализацији истих потребно је сагледати специфичности поједине производње и спровођење услуга у:

1. области рударства и енергетике, индустрије и производног занатства, просторног урбанизма, грађевинарства и комуналне делатности:

- прегледе приватних предузетника (компаније, фирме, радње), посебно производног занатства и специфичних услуга приватног сектора, које у суштини обезбеђују услове функционисања привреде и јавних служби;
- прегледе електроенергетског биланса земље (посебно у градовима, с великим техничким системима);
- билансе индустријске воде и воде за пиће;
- прегледе стања и традиција у увођењу нових технологија, организација и процеса рада, нових стандарда и скуп назива и симбола у класификацији појединих области и делатности, које могу бити од значаја за обрану;
- прегледе и планове приоритетне техничке и комуналне инфраструктуре (складишта, резервоари, цевоводи, подстанице и тако даље), с њиховим коридорима и с критичним местима;
- прегледе стања, локација (депонија и складишта) индустријског и комуналног отпада, радиоактивног материјала, отпадних вода, с оценом могућих последица на функционисање привреде и јавних служби;
- прегледе катастра у вези с нестабилним подручјима која су настала дејством ерозије, која могу постати активна услед деловања земљотреса, атмосферских непогода и ратних разарања и
- прегледе стања, локација, погона и објеката, који производе или користе запаљиве, експлозивне и радиоактивне материјале, посебно ако је реч о урбаномј средини;

2. области пољопривреде, рибарства, шумарства, прехранбене индустрије, водопривреде и заштите биља:

- прегледе обима и структуре земљишних површина, по врстама и власништву;
- прегледе сточног фонда, по врстама и категоријама, који се користе за потребе приоритетних корисника у храни и у вучној сили;
- биланс воде у природним токовима и акумулацијама, с мерама активне и пасивне одбране од поплаве, подземних вода и ерозија тла;
- прегледе специфичне опреме и уређаја, компоненти за заштиту и преочишћавање воде за пиће;
- прегледе водопривредне инфраструктуре, с мерама њене заштите од индустријског и комуналног отпада и

- преглед стања, намене и услова експлоатације шумског фонда, посебно шума које су проглашене од посебног значаја за одбрану.
- 3. области саобраћаја:
 - преглед стања саобраћајних средстава с обзиром на: порекло производње, ресурсе, увозну зависност у резервним деловима, алате и томе слично, као и способност домаће производње и ремонта;
 - прегледе стања саобраћајне инфраструктуре по важним коридорима, врстама и категоријама саобраћаја и
 - прегледе могућих утицаја: рељефа, климатских фактора, земљотреса и ратног разарања на обављање обавеза у ванредном и ратном стању.
- 4. области веза и криптозаштите:
 - преглед власника и корисника мрежних линија;
 - преглед корисника мобилних и сателитских уређаја;
 - преглед стања и услова за алтернативне правце телекомуникационог повезивања са светом и
 - преглед људства за рад на пословима везе и криптозаштите.
- 5. области медија, односно информативно-пропагандне делатности:
 - преглед акредитованих страних новинара (сниматеља) телевизијских кућа и присутност сателитског и интернет програма у земљи;
 - преглед савремених уређаја и опреме за брзо умножавање, пренос слике и звука, код привредних друштава и других правних лица и
 - преглед новинара (домаћих и страних) и агенција које се баве информисањем.
- 6. области просвете, науке и културе:
 - прегледе наставних планова и програма;
 - прегледе програма могућег развојног и истраживачког рада и
 - прегледе могућности употребе монтажних и типских објеката за рад у ванредним и ратним условима.
- 7. области рада и запошљавања:
 - прегледе држављана Републике Србије, који су на раду, школовању или стручном усавршавању у иностранству (земља боравка, основ боравка, укупан број, квалификације, односно специјалност, старосна структура и тако даље);
 - прегледе организованих сабирних и прихватних центара за окупљање и прихват наших повратника или протераних лица из иностранства;
 - преглед пензионера, који се могу ангажовати за рад (број, занимање, по годинама одласка у пензију и тако даље) и
 - програм социјалног, здравственог и стамбеног збрињавања повратника и протераних лица, као и програм њиховог радног ангажовања.
- 8. области социјалне и дечје заштите:
 - прегледе података о незапосленим лицима с тржишта рада (домаћи, повратници и протерана лица);

- преглед старих и нових корисника борачко-инвалидске заштите;
- преглед социјалних установа, институција и
- преглед (професионалних) кадрова.

9. области здравствене и ветеринарске заштите:

- преглед смештајних капацитета (типских, монтажних), стационарани или мобилни облик здравствене или ветеринарске заштите, по врстама и корисницима;
- преглед ратне организације здравствене и ветеринарске организације за Републику Србију по јединицама локалне самоуправе;
- преглед постојећих епидемиолошких подручја која су везана за одређено место, као и могуће измене њиховог распореда, услед ратних дејстава и
- преглед (здравствених и ветеринарских) кадрова.

Финансирање – организовање припрема привреде и јавних служби

У ванредним и ратним условима укупан финансијски потенцијал земље (привреда, банке, становништво, ратни плен и поклони у новцу) користи се за приоритетно финансирање потреба рата. У производњи се финансирају производи и услуге, који су намењени за задовољавање ратних потреба приоритетних корисника. Пресудан значај имају: производња и докомплетирање производа наоружања и војне опреме, производња хране, енергената, лекова, најнужније ратне инвестиције, као и услуге у области саобраћаја, здравства и ветеринарства.

Финансирања функција јавних служби у рату, планира се и спроводи у зависности од потреба одбране, као и усвојених ратних буџета, организација и систематизација. Полазећи од мирнодопских услова и увођења ратних ограничења, долази се до потребних средстава, која се веома брзо троше уколико се продужава трајање рата. Потрошња, као део друштвене репродукције битно се смањује (у погледу обима, структуре, дизајна, примене технолошких стандарда), посебно ако је реч о луксузним производима и трајним потрошним добрима. Уводи се рационално снабдевање и обавезан откуп, како би се обезбедиле потребе у храни, одећи, обући и лековима.

Мирнодопска структура извора и услова финансирања битно се мења као и режим усмеравања инвестиционих средстава. Недовољна обртна средства привреде, неликвидне банке и висока јавна потрошња разлози су, због којих држава мора приступити централизованом начину одлучивања, у коришћењу средстава примене емисије, наменске амортизације, унутрашњим и страним зајмовима, штедњи грађана, поклона, драгоцености и осталог националног блага.

Посебан део финансирања привреде и јавних служби у рату, треба да представља осмишљена политика тзв. „привредна приправност“, која треба бити усклађена са спровођењем мера приправности државних органа и организација, привредних друштава и других правних лица. У плану одбране, односно у буџету још у миру за ове намене планирају се реална средства и прецизни критеријуми расподеле. Циљ тих мера јесте да се још пре почетка ратних дејстава очува и осигура потребна организација, ефикасност и мобилност привреде и јавних служби за функционисање у рату.

Стање, праћење и ажурирање организовања припрема привреде и јавних служби

За стање, праћење и ажурирање припрема привреде и јавних служби у миру и у рату одговорни су надлежни државни органи, привредна друштва и друга правна лица. У миру, посао организовања припрема привреде и јавних служби обавља надлежни државни орган, привреда и јавне службе, а све то координира Министарство одбране. У рату се функционисање привреде и јавних служби одвија на централизован начин, директним утицајем Министарства одбране.

Извршиоци послова и обавеза у рату, предузимају све неопходне мере и активности, како би се на организован, ефикасан и сигуран начин разрешили конкретни проблеми у функционисању привреде и јавних служби у рату. У вези с тим, редовно се прате сва значајна привредна и друштвена достигнућа у земљи и у свету, могући изазови из окружења, модерне управљачке технике, информатика, медији, стање, обим и размешај дипломатских и телекомуникационих веза са светом и тако даље.

Документи и прилози

Документациона основа, аналитички апарат, као и методе извођења закључака, почивају на званичним подацима и методима рада надлежних органа и организација, служби који се баве статистиком, извештајима привредних асоцијација, јавних установа, познатих институција, с обзиром на стручну проверу објављених података. Они су добијени на основу образаца који су попуњени и прикупљени у складу с упутством о организовању припрема за израду Плана одбране. Прилози могу да буду све врсте записа (писани, бројчани, табеле, шеме, графикони, просторни и урбанистички планови, скице, географске карте, слике...) без обзира на то који се медиј користи као носач информација.

Закључак

Постоји читав низ веза и активности у ратним условима које потпуно мењају физиономију и стање привредног и друштвеног живота земље. Та чврста и дубока повезаност и условљеност резултат је природе и карактера рата. Рат, као анахрона друштвена појава поред бројних друштвених, политичких, социјалних и других последица, значајно оптерећује економију земље, а његове последице трају и након његовог престанка, што условљава нове специфичности у планирању и остваривању развојних токова. Наведене тешкоће ратних дејстава и њихових последица и бројне друге тешкоће спадају у комплекс ограничавајућих фактора које је неопходно познавати и имати стално у виду када се спроводи процес припреме планирања и организовања ради ангажовања свих могућих потенцијала друштва.

Економска (привредна) стабилност је основни предуслов за реализацију циљева и функционисања припреме друштва за одбрану земље. Приоритет привредног система јесте одржив развој с тенденцијом дугорочног развоја и високе стопе привредног раста, као значајне мере подршке привредне стабилности државе. Одбрамбене припреме треба да буду сталне и правремене, планске и организоване, свеобухватне, рационалне и ефикасне, усклађене с постојећим и потенцијалним претњама и реалним, материјалним и другим могућностима земље.

Литература

1. *Устав Републике Србије*, Београд, 2005.
2. *Закон о одбрани Републике Србије*, Београд, 2007.
3. *Закон о војсци Републике Србије*, Београд, 2007.
4. *Стратегија одбране Републике Србије*, Београд, 2009.
5. *Стратегија одбране СЦГ*, Београд, 2004.
6. *Зборник Факултета цивилне одбране*, Београд, 2006.
7. *Упутство о организовању припрема за израду Плана одбране*, СМО СРЈ, Београд.

ИСТРАЖИВАЊЕ СТАВОВА РЕГРУТА
И ВОЈНИКА О СЛУЖЕЊУ ВОЈНОГ РОКА
У ЦИВИЛНОЈ СЛУЖБИ

Др Бранко М. Бабић, пуковник*

У току 2004. године организована су и спроведена три истраживања о ставовима регрута и војника о цивилном служењу војног рока у којем су учествовали регрути, који су изјавили приговор савести и поднели захтев за цивилну службу, војници, који обављају цивилну службу у организацијама и установама од општег друштвеног интереса, и војници, који су завршили обуку за одбрану земље, у трајању од четрнаест радних дана, у организацији Министарства одбране.

Кључне речи: *војна обавеза, приговор савести, цивилна служба.*

Увод

Нормативна регулатива приговора савести, као правна категорија у нашој земљи, утемељена је у *Уставу Савезне Републике Југославије* (1992), у *Закону о Војсци Југославије* (1994), у *Уставној повељи државне заједнице Србија и Црна Гора* (2003). Ова проблематика је детаљније уређена Уредбом и изменама Уредбе о вршењу војне обавезе из 2003. године.

У садашњој законској регулативи приговор савести има своје уставно одређење у члану 45, Устава Србије: „Лице није дужно да противно својој вери или убеђењима, испуњава војну или другу обавезу која укључује употребу оружја. Лице које се позове на приговор савести може бити позвано да испуни војну обавезу без обавезе да носи оружје, у складу са законом“. Такође, члан 48, *Закон о одбрани* истиче да „војном обвезнику који из верских, моралних или других оправданих разлога савести жели војну обавезу да замени цивилном службом, омогућиће се служење у цивилној служби, под условима и на начин прописан посебним законом“.

* Аутор је запослен у Војном округу Нови Сад.

Право на приговор савести је основно право грађана да војну обавезу испуне алтернативним служењем у цивилној служби, обављањем друштвенокорисног рада у организацијама и установама које су на основу решења министра одбране одређене да примају војнике.

Досадашња искуства из реализације цивилне службе, на основу нормативних решења (2003) и остварених контрола и обилазака организација и установа указују на бројне и озбиљне проблеме, који намећу неодложно и систематско решавање овог начина служења војног рока, и проналажења најбољих форми организовања и рада. При том се не доводи у питање: право на приговор савести као основно људско право, а још мање уставно-законски оквир, ратификовани међународни уговори и прихваћено међународно право у којем грађани остварују своја законска права и испуњавају обавезе.

Да би се стекла општа слика о проблематици служења војног рока у цивилној служби (у даљем тексту: СВР у ЦС) у првом периоду спровођења цивилне службе (у даљем тексту: ЦС), у току 2004, на ову тему спроведена су три истраживања на територији Републике Србије. Истраживањем су биле обухваћене три категорије регрута и војника и то:

- регрути који су поднели захтев за СВР у ЦС, а нису били упућени на служење војног рока,
- војници који служе војни рок у организацијама и установама на територији АП Војводина и
- војници који су завршили обуку (четрнаест радних дана) за одбрану земље.

У првом истраживању било је обухваћено седамдесет и пет регрута који су поднели захтев за служење војног рока у цивилној служби (до 10. јуна 2004. године) с територије Западнобачког управног округа. Истраживање је спроведено са шездесет и пет регрута који су били подељени у четири групе – Кула (28 регрута), Апатин (10), Сомбор (19) и Оџаци (8 регрута).

У другом истраживању – основну популацију чинило је хиљаду двадесет и седам војника који су служили војни рок у цивилној служби у педесет и два града (од децембра 2003. до септембра 2004. године). Анкетирање је спроведено у тридесет и два града у АП Војводини, а њиме је било обухваћено осам стотина педесет и четири војника.

У трећем истраживању – основну популацију су представљали војници који су у току СВР у ЦС завршили обуку за одбрану земље. Анкетирање је спроведено у четрдесет и девет насељених места, а њиме је било обухваћено седам стотина шездесет и пет војника који су били смештени у двадесет и четири центра за обуку где су завршили обуку за одбрану земље, од 25. октобра до 11. новембра 2004. године.

Укупну популацију чини хиљаду осам стотина шездесет и седам регрута и војника, док је обрађени узорак – 90,19 одсто.

Подаци на основу истраживања прикупљени су на територији АП Војводина, од јуна до новембра 2004. године. Пре сваког истраживања надлежним органима и институцијама послат је план истраживања–анкетирања (око четрдесет и пет дана раније) ради правовремене припреме војника за анкетирање. Анкетирање је обављено путем упитника који су израђени на српском и мађарском језику. У упитнику је било стотину осам питања.

Прво истраживање

У Сомбору је 10. јуна 2004, организовано и спроведено прво истраживање. Узорак испитаника чинили су сви регрути који су поднели захтев за ЦС – истраживању се одазвало шездесет и пет регрута или 86,66 одсто. У упитнику је било петнаест питања – једанаест на основу заокруживања једног, од понуђених, одговора.

На основу обрађених резултата истраживања дошло се до следећих података:

- велики број регрута знало је за приговор савести (82,3%) и да је то основ за цивилну службу – истичу да се „на приговор савести позивају сви они који подржавају пацифистички став о рату и војсци, тј. против су било какве борбе под оружјем и да се конфликти и проблеми могу решити мирним путем и без употребе силе“, да је „право сваког појединца да служи војни рок без оружја у некој установи од општег друштвеног интереса“, то је „право и жеља да се ватрено оружје не узима у руке и право да се слободно мисли и одлучи који вид службе одабрати“, не желе „никакав контакт са оружјем да не би угрозили нечији живот“ и „желе да буду у установама где њихов рад може бити од користи“;

- 15,8% регрута не зна да цивилно служење војног рока представља другу могућност служења војног рока у односу на служење са оружјем;

- 26% регрута не зна да објасни шта подразумева приговор савести;

- за СВР у ЦС се опредељује 70,3% (највеће интересовање – критично годиште 31,1% и редовно годиште 22,2%), а 23,5% би откупило свој војни рок (критично годиште 20%, старија годишта 73,3% и редовно годиште 6,7%);

- 71% регрута је мишљења да не треба изводити никакву обуку, док 29% сматра да је потребна обука ради оспособљавања за одбрану земље;

- 98,4% сматра да ЦС није „мода“ и да није свесно избегавање законске обавезе (сасвим очекивани резултат јер се управо ради о категорији регрута који своје законско право на војну обавезу решавају путем ЦС);

- 73,5% регрута зна колико траје војни рок у јединици, односно цивилно служење војног рока, док 26,5% није с тим упознато и

- 56% регрута не зна своја права и обавезе, док се 44% испитаника изјашњава да зна своја права и обавезе – 32,14% регрута није написало која су њихова права, а 14,29% није написало које су њихове обавезе.

У вези с тим, може се истаћи да:

- 57% регрута не зна шта је приговор савести,
- 26% не познаје појам *алтернативно* служење војног рока и
- 72,31% опредељује се за ЦС, док би 21,54% откупило свој војни рок (табела 1).

Табела 1 – Начини и могућности служења војног рока

Питање			Одговори				
			КГ	РГ	ПРО и СГ	Укупно	%
3	СВР са оружјем	број	1	0	0	1	1,54
		%	100	0,00	0,00	100	
	СВР у ЦС	број	14	10	23	47	72,31
		%	29,79	21,28	48,94	100	
	Платили би	број	3	1	10	14	21,54
		%	21,43	7,14	71,43	100	
	СВР без оружја	број	0	2	1	3	4,62
		%	0,00	66,67	33,33	100	

Легенда: КГ – регрути критичног годишта (1977. годиште); РГ – регрути редовног годишта (1983. годиште); ПРО – регрути у продуженој регрутној обавези (1976. годиште) и СГ – старија годишта (од 1978. до 1982. годишта)

– 72,31% сматра да им обука за одбрану земље није потребна, тј. за учествовање у заштити и спасавању грађана, материјалних и културних добара (табела 2).

Табела 2 – Обука за одбрану земље

Треба се оспособити					Не треба се оспособити				
КГ	РГ	ПРО и СГ	укупно	%	КГ	РГ	ПРО и СГ	укупно	%
3	5	10	18	27,69	15	8	24	47	72,31
16,67	27,78	55,56	100		31,91	17,02	51,06	100	

– више су упознати са својим правима, него обавезама које их чекају у организацијама и установама (табела 3).

Табела 3 – Познавање својих права и обавеза

Питање		Познају					Не познају				
		КГ	РГ	ПРО и СГ	укупно	%	КГ	РГ	ПРО и СГ	укупно	%
6	права	7	1	11	19	29,23	11	12	23	46	70,77
	%	36,84	5,26	57,89	100		23,91	26,09	50,00	100	
	обавезе	5	1	11	17	26,15	13	12	23	48	73,85
	%	29,41	5,88	64,71	100		27,08	25,00	47,92	100	

– своје опредељење за ЦС регрути оправдавају тврдњама: да је то веома корисно за друштво и Војску; да друштво има веће користи од ЦС, него Војска у којој „губе време“; зато што при обављању друштвенокорисног рада помажу заједници; више доприносе друштву и својој породици, поготово ако раде посао у својем месту – остављена је могућност оном делу регрута који не прихватају или тешко прихватају редовни војни рок да одуже свој дуг држави тако што помажу неким установама без обзира на новчану надокнаду; могу да бирају између оружја или рада у некој здравственој установи у којој такође могу допринети држави и слично.

У табели 4, приказана је структура регрута која је учествовала у истраживању у погледу годишта и степена стручне спреме.

Табела 4 – Преглед структуре регрута у погледу годишта и степена стручне спреме

Ред. број	Статус	Год.	СТЕПЕН СТРУЧНЕ СПРЕМЕ								УКУПНО					
			ОШ	%	ССС	%	ВШС	%	ВСС	%	ВСС*	%	ВШС*	%	бр./%	%
1	ПРО	1975.			1	100									1	100
					3,1										1,5	
2	КГ	1977.	1	5,6	4	22,2	2	11,1	4	22,2	7	38,9			18	100
			100		12,5		16,7		50		63,6			27,7		
3	Старија годишта (33 или 50,8%)	1978.			3	33,3	1	11,1	2	22,2	3	33,3			9	100
					9,4		8,3		25		27,2			13,8		
4	Старија годишта (33 или 50,8%)	1979.			1	16,7	2	33,3	2	33,3	1	16,7			6	100
					3,1		16,7		25		9,2			9,23		
5	Старија годишта (33 или 50,8%)	1980.			5	83,3							1	16,7	6	100
					15,6						100			9,23		
6	Старија годишта (33 или 50,8%)	1981.			4	80	1	20							5	100
					12,5		8,4						7,7			
7	Старија годишта (33 или 50,8%)	1982.			5	71,4	2	28,6							7	100
					15,6		16,7						10,8			
8	РГ	1983.			9	69,2	4	30,8							13	100
					28,1		33,3						20			
УКУПНО			1	1,5	32	49,2	12	18,5	8	12,3	11	16,9	1	1,5	65	100
			100		100		100		100		100		100		100	

Легенда: ВСС* и ВШС* апсолвенти виших и високих школа

Друго истраживање

На основу обраде података првог истраживања (јул 2004. године) одмах се приступило припреми другог истраживања. Припреме су трајале два месеца, после чега је основан анкетни упитник с педесет и девет питања. Ис-

траживање је започето у Сомбору, 24. августа 2004, а завршено је у Меленцима, 20. октобра 2004. године. На прикупљању података било је утрошено двадесет и седам радних дана.

Сви инструменти истраживања имали су јасна и прецизна упутства, тако да је испитаник тачно знао шта се од њега тражи. Просторије у којима се изводило истраживање биле су простране и светле, а за оптимално време испитивања одређени су јутарњи сати. Теренских сарадника у истраживању није било, већ је сам истраживач уз помоћ домаћина (одговорних лица из организација и установа) спровео истраживање. Веома брзо и лако успостављен је контакт с домаћинима и с војницима, а у току истраживања основни мото био је – савесност и објективност.

Основну популацију су представљали војници који су се налазили на СВР у ЦС, од децембра 2003. до јуна 2004. године. Део војника (151 војник или 17,68%) служење војног рока започело је у јединицама Војске па су након 1/3 одслуженог војног рока у јединицама Војске, прешли у цивилну службу. У истраживању нису планиране организације и установе које су имале мали број војника и где истраживање не би било оправдано. Преглед популације војника и број организација и установа приказан је у табели 2.

Табела 2 – Упоредни преглед броја војника и организација у којима се служи војни рок – популација

Војни одсек	Број војника на служењу војног рока у цивилној служби	Број организација – установа		Градови
		Попуњене	Непопуњене	
СУБОТИЦА	115	8	2	4
СОМБОР	61	12	1	4
КИКИНДА	135	16	1	7
С. МИТРОВИЦА	108	22	2	8
ПАНЧЕВО	203	20	5	9
НОВИ САД	288	37	3	14
ЗРЕЊАНИН	117	14	2	7
УКУПНО	1027	129	16*	53

Легенда:

* организација: центри за социјални рад – 5; домови здравља – 3; удружења параплегичара – 3 и квадриплегичара – 1; општински савез инвалида – 1; Завод за специјализовану рехабилитацију – 1; Дом за душевно оболела лица – 1 и Клиника за стоматологију – 1.

Узорак истраживања приказан је у табели 3.

Табела 3 – Узорак истраживања

Војни одсек	Планиран број војника за истраживање (узорак)	% у односу на популацију	Број организација – установа за истраживање	% у односу на укупан број установа које су решењем министра стављене на списак за пријем регрута	Број градова	% у односу на укупан број градова у којима се врши цивилна служба
СУБОТИЦА	115	100	8	100	4	100
СОМБОР	61	100	12	100	4	100
КИКИНДА	124	91,85	12	75	5	71,43
С. МИТРОВИЦА	86	79,63	13	59,09	4	50
ПАНЧЕВО	177	87,19	13	65	5	55,56
НОВИ САД	224	77,78	20	54,05	6	42,86
ЗРЕЊАНИН	106	90,6	9	64,29	3	42,86
УКУПНО	893	86,95	87	67,44	31	58,49

Од осам стотина деведесет и три војника истраживању је присуствовало осам стотина педесет и четири војника или 95,63 %, од узорка тј. 83,15 %, од целокупне популације. У вези с тим, од општих података о војницима и регрутима може се истаћи:

– из регрутне обавезе захтеве за ЦС поднело је 82,32 % (седам стотина и три регрута), а из јединица Војске 17,68 % (стотину педесет и један војник),

– по старосној структури, заступљене су све категорије војника, а највише старијих годишта (од 1978. до 1982. годишта) 45,67%; критичног годишта (1976. и 1977. годиште) 33,49% – што представља 79,1 одсто,

– национална или етничка припадност заступљена је равноправно у односу на укупни регрутни контингент и адекватан је националном саставу АП Војводине, највише војника је православне вероисповести (62,3%) и католичке (22,95%),

– највише је било војника који потичу из радничке породице – 57,37%; запослених је било пре одласка на цивилну службу – 20,61%; ожењених – 11,1%; са завршеном средњом школом – 58,5%, с високом стручном спремом – 15,3%, КВ радника – 9,7% и са завршеном вишом школом – 9,4%; на факултетима је студирало – 35,13%, а на вишим школама – 23,7%; у погледу старосне структуре највише је било војника студената критичног годишта – 57,33% и војника старијих годишта – 38 одсто.

На основу добијених резултата истраживања изведени су и одређени закључци о уверењима, ставовима и знањима војника о цивилној служби:

– значење појма приговор савести познаје 59,72%, од чега 61,31% из регрутне обавезе и 52,31% из јединица Војске. Преко 85% испитаника приговор савести повезује са одбојношћу према оружју, око 1% на основу моралних разлога, око 5% на основу верских разлога и око 9% на основу филозофских разлога;

– 47,62% познаје законску регулативу која регулише приговор савести (из регрутне обавезе 49,76% и из јединица Војске 34,78%) и

– војници из регрутне обавезе више су упознати са значењем приговора савести (61,31%), од војника из јединица Војске (52,31%).

Одговори војника који представљају приговор савести („слободан избор; кад се неко позива на савест; лаж у свакодневном животу; боља ми је ЦС због емоција; нисам насилне природе; превазиђена форма војске; убеђење које је у супротности између појединца и посла који је приморан да уради; то је искреност, поштење и човекољубље; подразумевам да нећу да идем у Војску; моје право да не губим време у Војсци; подразумевам да треба слушати своју главу и да не треба радити оно што не желим; моја савест која ми каже да је Војска нешто што за мене није добро; изговор за нешто што нећемо; неслагање са устаљеним начином живота; сукоб личних ставова и принципа са оним што држава тражи од нас; разлози због којих не морам да служим редовну Војску; лица која нису спремна да служе војни рок са оружјем; свест која је у служби сопственог добра; не треба имати никакве везе с Војском...“):

– од деведесет и пет војника који су поднели захтев из Војске, 44,21% изражава аверзију према оружју, 11,57% има моралне или филозофске разлоге, 16,84% наводи остале разлоге који се могу сматрати приговором савести, њих 3,15% истичу породичне разлоге, док 13,68% војника није дало конкретан одговор,

– позитиван став према ЦС у смислу добробити друштва дало је 92,11%, од чега 94,29% из регрутне обавезе и 81,56% из јединица Војске,

– у обављању служења војног рока у организацијама и установама задовољно је послом – 45,76% регрута; мењало би посао који обављају за лакши – 50,13%, док се 4,11% није изјаснило за промену посла,

– само је 10,66% војника било на обуци у организацији одговорних лица (из организација и установа),

– 90,28% војника зна који су законски услови за прекид СВР у ЦС у случају да неизвршавају планиране задатке (из регрутне обавезе 92,33% и из јединица Војске 85,43%).

Ставови војника према Војсци и одбрани земље су утврђени у једанаест питања и приказани су у табели 4. На седам питања војници су дали позитиван и

углавном позитиван став (56,6%), на четири питања дали су негативан и углавном негативан став (26%), „нисам сигуран“ изнело је 17,4% и он може бити повезан с чињеницом „немам довољно информација“ о војсци и одбрани земље.

Табела 4 – Ставови војника према Војсци и одбрани земље

Број	ПИТАЊЕ	а) тачно	б) углавном тачно	в) нисам сигуран	г) углавном нетачно	д) нетачно
1	2	3	4	5	6	7
1	Ценим човека који је спреман дати живот за отаџбину.	350 41%	173 20,3%	169 19,8%	50 5,9%	112 13,1%
2	Домовина је важнија од појединца.	239 28%	189 22,1%	184 21,5%	65 7,6%	177 20,7%
3	Држава мора имати војску.	527 61,7	130 15,2%	89 10,4%	33 3,9%	75 8,8%
4	Наша држава треба професионализовати своју Војску.	741 86,8%	66 7,7%	32 3,7%	2 0,2%	13 1,5%
5	За Војску није добро да војни рок служе и они који су у њој против своје савести и уверења.	666 78%	100 11,7%	46 5,4%	20 2,3%	22 2,6%
6	Војна служба не сме бити у супротности са савести и уверењима појединца.	561 65,7%	145 17%	89 10,4%	19 2,2%	40 4,7%
7	Добро је ићи у Војску ради искуства која се на другом месту не могу стећи.	129 15,1%	153 17,9%	222 26%	97 11,4%	253 29,6%
8	Војска очеличи појединца.	116 13,6%	119 13,9%	245 28,7%	119 13,9%	255 29,6%
9	Војска се не исплати, јер се губи време.	323 37,8%	241 28,2%	137 16%	81 9,5%	72 8,4%
11	Часно је бити војник на редовном одслужењу војног рока.	159 18,6%	118 13,8%	274 32,1%	79 9,3%	224 26,2%
13	Сваки мушкарац треба одслужити редован војни рок.	27 3,2%	42 4,9%	144 16,9%	114 13,3%	527 61,7%
УКУПНО		349 40,9 %	134 15,7 %	148 17,4 %	62 7,2 %	161 18,8 %

Истичемо неке одговоре: 94,5% испитаника – сматра да би Војска требала бити професионална; 89,7% сматра да за Војску није добро да војни рок служе и они који су у њој против своје савести и уверења; 76,9% тврди да држава мора имати Војску; 66% сматра да се Војска не исплати јер се у њој губи време; 75% противи се чињеници да сваки мушкарац треба да одслужи редован војни рок; 41% верује да је добро ићи у Војску ради искуства која се на другом месту не могу стећи; 43,5% сматра да Војска очеличи појединца, а само 35,5% војника сматра да је часно бити војник на редовном служењу војног рока са оружјем.

Ставови војника према приговору савести и ЦС утврђени су на основу десет постављених питања, која су заједно с резултатима истраживања приказана у табели 5. Од десет постављених питања, на два питања војници су дали позитиван и углавном позитиван одговор (30,4%), на шест питања су дали негативан и углавном негативан одговор (50,5%), у вези с тим, одговор „нисам сигуран“ изнело је 19,2% војника.

Већина испитаника сматра да: цивилна служба не значи избегавање Војске (80,8%), цивилну службу не служе само Јеховини сведоци (94,4%), не постоји злоупотреба права на ЦС од директора, у виду захтева да се служба формално обавља (61,5%), послови који се обављају у ЦС нису лаки послови (69,2%), приговор савести није начин да се избегне служење војног рока (51%) и да све већи број младих људи одбија служење војног рока (77,4%) или на разне начине покушава да избегне.

Табела 5 – Ставови војника према приговору савести и ЦС

Број	ПИТАЊЕ	а) тачно	Б) углавном тачно	в) нисам сигуран	г) углавном нетачно	д) нетачно
1	2	3	4	5	6	7
10	Све већи број младих људи и у Војсци Србије одбија или на разне начине покушава да избегне служење војног рока.	468	193	125	31	37
		54,8%	22,6%	14,6%	3,6%	4,3%
12	Већина младића одабраће редовно служење војног рока, а не цивилно служење.	71	106	375	108	194
		8,3%	12,4%	43,9%	12,6%	22,7%
20	Већина младих упозната је са законским одредбама о цивилном служењу војног рока.	182	158	252	114	148
		21,3%	18,5%	29,5%	13,3%	17,3%
21	Цивилно служити војни рок значи избегавати Војску.	64	47	53	83	607
		7,5%	5,5%	6,2%	9,7%	71,1%
22	Цивилно служење војног рока треба трајати дуже од редовног.	116	92	169	64	413
		13,6%	10,8%	19,8%	7,5%	48,4%
23	Цивилно служење војног рока спроводе само Јеховини сведоци.	10	7	31	9	797
		1,2%	0,8%	3,6%	1,1%	93,3%
24	Уверење појединца да не може прихватити оружје довољан је разлог да војни рок служи у ЦС.	466	136	100	45	107
		54,6%	15,9%	11,7%	5,3%	12,5%
25	Приговор савести је добар начин да се избегне служење војног рока.	147	86	185	73	363
		17,2%	10,1%	21,7%	8,5%	42,5%
26	Послови које обављам у ЦС су, увек лаки послови.	51	98	114	178	413
		6,0%	11,5%	13,3%	20,8%	48,4%
27	Постоји злоупотреба права на ЦС од директора (у виду захтева да се служба формално обавља)	53	40	236	87	438
		6,2%	4,7%	27,6%	10,2%	51,3%
УКУПНО		163	96	164	79	352
		19,1 %	11,3 %	19,2 %	9,3 %	41,2 %

Ставови војника према наоружању и насиљу утврђени су на основу шест постављених питања, који су заједно с резултатима истраживања приказани у табели 6. На три питања војници су дали позитиван и углавном позитиван одговор (46,4%), на три питања су дали негативан и углавном негативан одговор (45,9%), „нисам сигуран“ дало је 9,8% војника.

Табела 6 – Ставови војника према наоружању и насиљу

Број	ПИТАЊЕ	а) тачно	б) углавном тачно	в) нисам сигуран	г) углавном нетачно	д) нетачно
1	2	3	4	5	6	7
14	Желим код куће имати оружје.	41 4,8%	18 2,1%	59 6,9%	35 4,1%	701 82,1%
15	Свиђа ми се пуцати из ватреног оружја.	42 4,9%	30 3,5%	53 6,2%	44 5,2%	685 80,2%
16	Не желим бити у близини оружја.	458 53,6%	78 9,1%	63 7,4%	60 7%	195 22,8%
17	У животу човек понекад мора бити и физички насилан.	153 17,9%	140 16,4%	182 21,3%	130 15,2%	249 29,2%
18	Противим се било каквом ратовању.	662 77,5%	94 11%	37 4,3%	19 2,2%	42 1,9%
19	Нема разлога који ме може навести да убијем човека.	544 63,7%	114 13,3%	110 12,9%	18 2,1%	68 8%
УКУПНО		317 37,1 %	79 9,3 %	84 9,8 %	51 6,0 %	323 37,9 %

Већина испитаника не жели да буде у близини оружја (62,7%), противе се било каквом ратовању (88,5%) и не виде разлоге због којих би могли неког убити (78%). Оружје код куће не жели имати 86,2% испитаника, не жели пуцати из ватреног оружја 85,4% испитаника, а њих 44,4% сматра да човек понекад и мора бити насилан што зависи од конкретне ситуације.

Треће истраживање

Трећим истраживањем обухваћени су војници у двадесет и четири центра за обуку, који су, од 25. октобра до 11. новембра 2004, завршили обуку за одбрану земље.

Основну популацију и узорак чинило је седам стотина шездесет и пет војника из четрдесет и девет насељених места који су на СВР у ЦС и који су завршили обуку за одбрану земље. Подаци са истраживања прикупљени су 11. новембра 2004, по завршетку прве обуке за одбрану земље. После тестирања од подручних органа Министарства одбране организовано је, истовремено, попу-

њавање анкетних упитника уз помоћ одговорних лица из подручних органа МО. Пре истраживања у сваки центар за обуку достављени су упитници (1–3 дана раније) ради правовремене припреме одговорних лица за анкетирање. Преглед војника који су били на обуци за одбрану земље приказани су у табели 7.

Табела 7 – Број војника за обуку по одељењима и одсецима МО и насељеним местима

Одељење одбране МО	рб	Одељење и одсек одбране где се изводила обука	Укупно војника на обуци	Обука организована за општине и насељена места*
СУБОТИЦА 77 војника	1	Одељење Суботица	53	Суботица*
	2	Одсек Б. Топола	19	Бачка Топола, С. Моравица
	3	Одсек Мали Иђош	5	Мали Иђош
СОМБОР 93 војника	1	Одељење Сомбор	24	Сомбор
	2	Одсек Апатин	18	Апатин
	3	Одсек Кула	29	Кула
	4	Одсек Оџаци	22	Оџаци
ЗРЕЊАНИН 79 војника	1	Одељење Зрењанин	40	Зрењанин и Сечањ
	2	Одсек Нови Бечеј	29	Нови Бечеј
	3	Одсек Житиште	10	Житиште и Нова Црња
КИКИНДА 78 војника	1	Одељење Кикинда	22	Кикинда и Чока
	2	Одсек Кањижа	56	Кањижа, Ада, Мол, Н. Кнежевац и Сента
С. МИТРОВИЦА 106 војника	1	Одељење С. Митровица	46	С. Митровица, Ириг, Рума и Шид
	2	Одсек Стара Пазова	34	Стара Пазова и Пећинци
	3	Одсек Инђија	26	Инђија
ПАНЧЕВО 138 војника	1	Одељење Панчево	47	Панчево, Опово и Пландиште
	2	Одсек Вршац	23	Вршац и Бела Црква
	3	Одсек Ковин	40	Ковин
	4	Одсек Алибунар	11	Алибунар
	5	Одсек Ковачица	17	Ковачица
НОВИ САД 194 војника	1	Одељење Нови Сад	121	Нови Сад, Беочин, Ср. Карловци, Жабал, Тител, Ветерник и Ср. Каменица
	2	Одсек Бачка Паланка	22	Б. Паланка, Б. Петровац и Бач
	3	Одсек Врбас	33	Врбас и Србобран
	4	Одсек Темерин	18	Темерин и Бечеј
УКУПНО 7 одељења МО		24 одељења и одсека одбране МО	765 војника	49 насељених места

Легенда:

Пример Суботица* – представља општину Суботица са свим насељеним местима Бајмок, Мишићево, Бачки Виногради, Биково, Горњи и Доњи Таванкут, Љутово, Хајдуково, Шупљак, Ђурђин, Келебија, Мала Босна, Нови и Стари Жедник и Палић, из којих су војници на служењу војног рока у ЦС.

Истраживању је присуствовало 100% војника, док је истраживачима стигло седам стотина четрдесет и девет упитника или 97,9 одсто.

У погледу старосне структуре, заступљене су све категорије војника што се види из табеле 8.

Табела 8 – Преглед старосне структуре војника

УКУПНО:	ГОДИШТА ВОЈНИКА													СВЕГА
	72.	73.	74.	75.	76.	77.	78.	79.	80.	81.	82.	83.	84.	
	1	2	3	10	72	132	85	75	59	46	121	131	12	
%	0,13	0,27	0,40	1,34	9,61	17,62	11,35	10,01	7,88	6,14	16,15	17,49	1,60	749
Број војника	16			72	132	386					131	12	749	
%	2,14			9,61	17,62	51,54					17,49	1,60	100,00	
Статус војника	Регрути с продуженом регрутном обавезом				Критична годишта		Старија годишта				Редовно год.	Млађе год.	100,00	

У вези с тим, истичу се следећи резултати:

– основни циљ обучавања познаје и дало је своје образложење 75,03% испитаника,

– план и програм обучавања је прилагођен садашњим реалним условима и потребама друштва за заштиту и спасавање људи, материјалних и других добара, 44,3% војника сматра да план и програм обучавања осредње задовољава, 37,5% војника сматра да је прилагођен, док 18,2% војника није задовољно или је тек задовољно планом и програмом обучавања,

– на обуци за одбрану земље, по разним основама, није било присутно 22,7% војника, изгубљено је 313 радних дана са укупним фондом од хиљаду осам стотина седамдесет и осам часова или 2,98% (болест, кућна нега и лекарски прегледи – 40,57%; верски разлози – 17,92%; приватни разлози – 15,09%; полагање испита – 9,43%; породични проблеми – 8,49%; необавештеност о почетку обуке – 6,6% и обавезе према организацији – 1,89%),

– најзаступљенији облик наставе био је фронтални – 80,0%, групни – 17,2%, док се најмање примењивао индивидуални облик наставе – 2,7%,

– обучавање се највише спроводило предавањима – 37,6%, затим предавањем и приказивањем наставних филмова – 22,9%, практичном обуком – 20,4% и практичним вежбањем по групама – 11,5 одсто,

– 62,9% војника истиче да би обучавање требало бити комбиновано применом свих наставних метода и облика обучавања,

– од наставних метода најзаступљеније су биле усмено излагање 33,8%, метода вежбања 18,6%, метода демонстрације 16,4% и метода разговора 16,1 одсто,

– од материјално-техничких средстава која су се користила у току наставе, војници истичу, пре свега, визуелна средства: слике, шеме, слајдови, графофолије, дијаграми, графикони и апликације – 34%, затим техничке уређаје: средства личне заштите – 19,3%, и текстуална средства: записи на табли, наставном листу, плакату, графофолији 18,1 одсто,

– 13,0% коришћених материјално-техничких средстава у потпуности одговара процесу обучавања, 33,3% задовољава; 28,9% у довољној мери одговара и 16,2% не задовољава,

– у току обучавања (сем завршног теста) оцењено је 47,13% војника и то у општинским организацијама Црвеног крста који су били носиоци обуке из прве медицинске помоћи, док 52,87% војника није проверено или оцењено и

– позитиван став према појединим елементима процеса обучавања изнело је 77,21% војника, негативан 18,49%, док 4,3% војника није изнело свој став и мишљење.

У табели 9, изнети су ставови војника према елементима процеса обучавања.

Табела 9 – Ставови војника према процесу обучавања

Позитивни ставови и одговори	Негативни ставови и одговори	Без одговора
Теме су занимљиве. 565 војника или 75,4%	Теме ме ни најмање не занимају. 157 војника или 21,0%	27 војника или 3,6%
Начин тумачења градива је занимљив и мотивише. 460 војника или 61,4%	Начин тумачења градива је досадан. 265 војника или 35,4%	24 војника или 3,2%
Атмосфера на часу је радна и опуштена. 616 војника или 82,2%	Атмосфера на часу је напета и не мотивише. 101 војник или 13,5%	32 војника или 4,3%
Дисциплина на часу омогућава добар рад. 587 војника или 78,4%	Дисциплина на часу омета рад. 134 војника или 17,9%	28 војника или 3,7%
Наставни часови су углавном динамични и добро искоришћени. 483 војника или 64,5%	Наставни часови су углавном отежнути и спори. 235 војника или 31,4%	31 војник или 4,1%
Предавач говори гласно и разговетно. 612 војника или 81,7%	Предавач говори тихо и неразговетно. 100 војника или 13,4%	37 војника или 4,9%
Предавач тумачи градиво јасно и разумљиво. 620 војника или 82,8%	Предавач објашњења градиво неразумљиво и претешко. 94 војника или 12,6%	35 војника или 4,7%
Предавач ће тумачење радо допунити, поновити и разјаснити сваку нејасноћу. 683 војника или 91,2%	Предавач не жели поново објашњавати градиво и не допушта питања. 34 војника или 4,5%	34 војника или 4,5%
Војници су углавном активно укључени у рад – разговор, израда задатака, практичних радова. 418 војника или 55,8%	Војници на часу углавном слушају излагање и ништа сами не раде. 300 војника или 40,1%	31 војник или 4,1%
На основу предавања види се сврха учења и његова повезаност са животом. 511 војника или 68,2%	Сасвим је нејасно зашто се то учи и где ће ми после требати. 204 војника или 27,2%	34 војника или 4,5%
Предавач поштује права војника и односи се с поштовањем и разумевањем. 675 војника или 90,1%	Предавач признаје само своја права, а према војницима показује омаловажавање и неповерење. 41 војник или 5,5%	33 војника или 4,4%
С предавачем могу увек и без проблема комуницирати. 696 војника или 92,9%	Страх ме предавача. 20 војника или 2,7%	33 војника или 4,4%
За писмени испит има довољно (и превише) времена. 667 војника или 89,1%	За писмени испит има премало времена. 45 војника или 6,0%	37 војника или 4,9%
Питања за писмени испит су довољно увежбана и јасна. 503 војника или 67,2%	Питања за писмени испит су нејасна и недовољно увежбана. 211 војника или 28,2%	35 војника или 4,7%
Просек одговора 578 војника или 77,21%	Просек одговора 139 војника или 18,49%	Просек 32 војника или 4,3%

Закључак

Истраживања која су спроведена током 2004. године јесу прва истраживања из области служења војног рока у цивилној служби. Она су обухватила све категорије регрутних обвезника, од регрута до војника који служе војни рок у цивилној служби и војника који су завршили обуку за одбрану земље. Истраживање је спроведено само на територији надлежности Војног округа Нови Сад (територија АП Војводина), што представља и одређену слабост, јер се није могла стећи слика укупне реализације цивилне службе у Републици Србији. Поред тога, резултати до којих се дошло у истраживањима су у складу са важећим прописима, јер представљају ставове регрута и војника (90% од укупне популације).

Прва практична примена цивилне службе почела је децембра 2003. године и у почетном периоду њеног спровођења заинтересованост регрута за цивилну службу постепено је расла. На основу резултата првог истраживања може да се види – 82,3% регрута чуло је да се на основу изјављеног приговора савести не мора ићи у јединице Војске, да то не представља „моду“ (чак 98%) и да за време службе не морају бити обучавани за одбрану земље (чак 72% регрута). Више су упознати о својим правима која треба да остваре у организацијама и установама, а далеко мање о обавезама и задацима које треба да извршавају.

Период служења војног рока у организацијама и установама карактерише неизвођење обуке по плану и програму приправника одређене стручне спреме. Одговорна лица тврде да не изводе обуку ни са својим приправницима и да немају људске и материјалне услове за спровођење обуке. Веома мали број организација је успео сопственим снагама и средствима да реализује било какву обуку с војницима (око 11% организација) и да се на тај начин припреми за извршавање планираних задатака.

Око 18% војника је започело служење војног рока са оружјем у јединицама Војске, да би по добијеном решењу прешли на цивилну службу. С једне стране, при анализирању разлога преласка из војне службе у цивилну службу, посебно се истиче аверзија према оружју (44% испитаника), док је, с друге стране, сва предвиђена гађања, у 1/3 служења војног рока, реализовало 84% војника што је у супротности са одговором „аверзија према оружју“. Поред тога, чак 54% војника навело је породичне проблеме за разлоге приговора савести, што према важећој Уредби о вршењу војне обавезе не представља разлог приговора савести.

На основу резултата трећег истраживања дошло се до основних показатеља о реализацији обуке војника за одбрану земље, о степену усвојених знања, о начину како је обука планирана и реализована и о елементима наставног процеса. Доста је примедби дато на квалитет изведене обуке, по-

себно у делу који се односи на предаваче и на материјалну основу обуке. Разлога, за овакво стање, има много и овде се они посебно не би истицали.

Резултати до којих се дошло у истраживањима, у великој мери, послужили су да се покрене:

- измена Плана и програма обучавања војника за одбрану земље који је имао својих слабости, јер је пре свега „упознавао“ војнике са хуманитарним правом, опасностима које угрожавају људе, материјална и културна добра и животну средину, с поступцима за ублажавање опасности и методама заштите, а није обезбедио „стручну оспособљеност“ за извршавање наменских задатака, као ни потребан фонд практичне обуке,
- обука нових генерација војника који служе војни рок у цивилној служби,
- израда Упутства о вођењу евиденције војних обвезника цивилне службе, посебно у делу који се односи на организације и установе,
- квалитетно вођење образаца цивилне службе и његово попуњавање са свим подацима, од одговорних лица из организације и установе,
- већи степен (и квалитет) контроле рада војника у организацијама–установама као и одговорних лица у вођењу евиденције,
- распоређивање војника у јединице ЦЗ на ратни распоред и њихово стављање у систем одбране,
- доношење *Закона о цивилној служби* и
- боља обавештеност установа и организација о њиховим правима и обавезама као и о правима и обавезама војника за време цивилне службе.

Литература

1. Бабић, М. Бранко: *Служење војног рока у цивилној служби и њен утицај на систем одбране*, докторска дисертација, Факултет безбедности, Београд, 2006.

УПРАВЉАЊЕ ЖИВОТНОМ СРЕДИНОМ
САНАЦИЈОМ ПОСТОЈЕЋИХ
СМЕТЛИШТАПроф. др *Славица Цветковић**

Последњих деценија 20. века и на почетку 21. века управљање животном средином постаје централно питање опстанка и основа свих људских делатности у будућности. Брига о сопственом окружењу одражава зрелост једног друштва и подразумева да се обезбеде развојни програми, који не угрожавају природу, људе и природне ресурсе што представља концепт „одрживог развоја“.

Угрожавање животне средине попримило је драматичне размере и доспело је у жижу интересовања међународне заједнице, односно државних органа појединих држава, владиних и невладиних организација, политичара и научника. Њихов задатак јесте да: идентификују узроке и последице загађивања животне средине и мере заштите од даље убрзане деградације; укажу на путеве и начине планског и рационалног коришћења природних добара и развој адекватних технологија. То је у сагласности са концептом „одрживог развоја“, односно општеприхваћеном филозофијом о усклађеном развоју – са потенцијалима и капацитетима природе и њених ресурса, који представљају основ савременог, глобално прихваћеног модела управљања животном средином.

Кључне речи: *животна средина, одрживи развој, санација и депонија.*

Увод

Развој животне средине у прошлости (код нас) био је заснован на простом искоришћавању природних богатстава – са великим и ненадокнадивим последицама.¹ Заштита животне средине је у пракси многих организација и поред декларативних ставова, опредељења и пози-

* Ауторка је запослена на Факултету техничких наука у Косовској Митровици.

¹ Овај рад је настао као резултат истраживања на пројекту N° 149066G, који је финансирало Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

тивних законских прописа (на макро нивоу и на микро нивоу) била у подређеном положају.

Реалним сагледавањем трендова развоја савременог света, дошло се до сазнања о исцрпљивости природних ресурса. Зато се крајем осамдесетих година прошлог века почело све више говорити о „одрживом развоју“ као одговору на новонасталу ситуацију. Први покушаји дефинисања „одрживог развоја“ говоре да он одговара садашњим потребама и, наравно, потребама будућих генерација. „Одрживи развој“ представља промену структуре глобалне производње и потрошње, при томе, да се не ремети екосистем и одражава „симбиотски однос равнотеже просперитета и очувања здравог окружења“. Према Комисији УН за заштиту животне средине „одрживи развој обезбеђује задовољење онога што нам је сада потребно, без угрожавања будућих генерација у погледу онога што ће њима бити потребно“ [1]. Одрживи развој значи усклађивање свих активности које су у функцији очувања животне средине, праведну расподелу ресурса (у садашњости и будућности), између држава и капацитета наше планете, имајући у виду демографску експлозију и расположиве ресурсе. Термином „одрживи развој“ дефинише се и развој неког простора који је избалансиран са могућностима околине, како у микро смислу, тако и у макро смислу, односно вид развоја којим се прекомерно не исцрпљују природни ресурси и не свара на датом простору еколошки притисак. Он се јавио као одговор на несклад између развоја и могућности природе да тај развој подржи [Јовановић, 2003].

Питања животне средине тичу се економских, социјалних и политичких активности и одговори на та питања омогућавају решења сопствених проблема (управљање отпадом, заштиту вода, ваздуха, здравља и тако даље), али и могућност међународне сарадње (прекогранична загађења, глобални процеси 'Кјото протокол', заједничко управљање ресурсима – на пример, међународним рекама). За реализацију ових задатака потребни су јаки сопствени капацитети (институције и закони) и међународна помоћ (техничка и финансијска). Приближно једна трећина свих прописа Европске уније односе се на питања животног окружења.

На локалном нивоу, питања заштите животне средине све више добијају на значају јер се непосредно тичу сваког појединца и његовог окружења. Ово је нарочито изражено у градовима, а посебно тамо где се налазе велики индустријски комплекси. Загађење се с временом све више повећава, али се толеранција на ову појаву, с развојем еколошке свести и с појавом невладиних организација (НВО), све више смањује.

Досадашњи концепт економског и технолошког развоја подразумевао је профит, као мотив и мерило успеха. Човек данашњице, зато што не поштује одрживи развој и етику, као основу односа према другим људима и према окружењу,

угрозио је и темеље сопственог опстанка. За сада, природа је највећа жртва оваквог приступа, јер су у производним активностима дуго и неприкосновено владале „прљаве“ технологије у којима су се сировине користиле на неадекватан и неконтролисан начин, а при томе природа је постајала све загађенија. Профит се поставио између знања и етике, а регулисање односа човека и природе препуштено је друштвеним нормативима као замени етике и савести, које би требало да одликују савременог човека. У суштини, ови нормативи постављали су се као заштита од агресије несавесног човека према природи.

„Савремени економски развој испољава и контрадикторне импликације. Наиме, повећање животног стандарда људи, на једној страни, као корист која мотивише на поменути развој, на другој страни увећава загађење животне средине људи, односно намеће им штетне последице у погледу живота“.

Имплементација стратегије „одрживог развоја“. Ради успешног спровођења стратегије одрживог развоја потребно је применити: свеобухватно, рационално, укључујући и еколошко планирање, идентификацију и санацију постојећих извора загађења, перманентно праћење стања, ефикасну контролу и спровођење одговарајућих закона и правилника. Увођењем обавезне еколошке валоризације пројекта за изградњу индустријских објеката и урбаног развоја учињен је значајан напредак превентивног деловања у области заштите животне средине.

Поред усвојених докумената (декларације, конвенције, споразуми) и њиховог доследног спровођења постоји велики несклад, који је нарочито уочљив у оном делу који директно задире у профит. Финансијски допринос избегавају управо они који ову планету највише еколошки угрожавају и разарају. Програми и активности у области заштите животне средине у појединим земљама се доста разликују, а посебно у погледу доследности њиховог спровођења.

Показатељи „одрживог развоја“. Напредак ка одрживом развоју могуће је остварити тек онда када еколошки, друштвени и економски аспекти живота добију исти значај. Показатељи одрживог развоја су инструменти за мерење резултата настојања за интегрисање еколошког (и друштвеног) развоја и животне средине.

Одељење Уједињених нација за одрживи развој (*UN DSD*) израдило је радни списак показатеља који чине четири групе:

1. друштвени показатељи – густина насељености, проценат градског становништва, стопа незапослености, стопа смртности новорођенчади, укупни здравствени трошкови, као део бруто националног производа (БНП) и тако даље;

2. економски показатељи – бруто домаћи производ (БДП) по глави становника, годишња потрошња енергије, интензитет коришћења сировина, трошкови за заштиту животне средине, као део БНП, директне стране инвестиције и тако даље;

3. еколошки показатељи – густина хидролошких мрежа, промена коришћења земљишта, проценат становника који живе испод границе сиромаштва у подручјима са сушним земљиштем, коришћење вештачких ђубрива, емисије азотних оксида, рециклирање и коришћење отпада и тако даље и

4. институционални показатељи – стратегије одрживог развоја, издвајања за истраживање и развој као проценат БНП, ратификовање међународних споразума, број потенцијалних научника и инжењера на милион становника. Институционални показатељи односе се више на квалитет, него на квантитет.

У вези с тим, *UN DSD* показатеље „одрживог развоја“ базира на концепту каузалности. Утицај и међусобне повезаности социјалних, економских, еколошких и институционалних питања и њихова повезаност могу се видети на основу веза које постоје између еколошког показатеља са другим показатељима – економским, друштвеним и институционалним (на пример, „потрошња воде у домаћинству по глави становника“, као „покретачки фактор“ унутар еколошких показатеља.

Управљање комуналним отпадом

Како би се адекватно изборили са проблемом нагомилавања чврстог отпада неопходно је увести и дословно спроводити програм „управљање чврстим отпадом“. Оно обухвата: дефинисање граница локалитета са којих се прикупља отпад; начин прикупљања отпада; примарну селекцију и издвајање секундарних сировина; рециклажу; функционалност и квалитет транспортних средстава; одлагање неупотребљивог комуналног и инертног индустријског отпада на „санитарним депонијама“ и опасног отпада на „санитарним складиштима опасног отпада“; набавку и функционалност адекватне механизације за разасирање, потребно сабијање отпада као и прекривање инертним материјалом и спровођење свих неопходних мера како би се обезбедило формирање, одржавање и експлоатација депоније која у минималној мери утиче на животну средину, да депонија буде санитарна, односно, да буде безбедна за животну околину.

Логистика уклањања отпадних материјала и њиховог поновног коришћења

Законске одредбе индустријски развијених земаља обавезују предузећа свих грана привреде да посебну пажњу посвете отпадним материјалима. Пре свега, оне их мотивишу на смањење количина отпада, али и приступа-

њу примарном сортирању, већ према томе да ли представљају сировину која се може рециклирати или се као гориве материје могу искористити за добијање енергије. На овај начин постиже се неколико основних циљева: заштита животне средине; уштеда на производним сировинама; добијање енергије и редукција потреба за депонијама. Посебна пажња посвећује се материјалима за паковање робе широке потрошње где се, поред папира, у новије време све више користе вештачки материјали. Позитивни прописи не дозвољавају да се овакви материјали депонују или спаљују, већ се упућује на сортирање и припрему за рециклажу.

Свака национална привреда треба ову област да уреди неопходним прописима, а логистика треба да анализира комплексну проблематику, планира, формира, управља и контролише токове отпадних материјала и информација. Посебна пажња посвећује се домену трошкова који су значајни (сортирање, транспорт, припрема за даље коришћење) помоћу еколошког аспекта и ефеката растерећења животне средине. Редукција ових трошкова може се постићи типизацијом и унификацијом контејнера према врстама отпада, добро решеним транспортним и складишним системом као и добром организацијом комуналних служби и њеном сарадњом са предузећима и домаћинствима.

За пример доброг уређења ове области може послужити Немачка где је промена приступа овој проблематици видљива у последњих 30 година. Закон регулише ову материју у етапама: док се 1972. говорило о обавези организованог одстрањивања отпада (*Beseitigung*), већ 1986. закон упућује на избегавање (смањење) и уклањање отпада (*Vermeidung und Entsorgung*) да би се коначно 1996. говорило о коришћењу отпадних материјала (*Kreislaufwirtschaft*). Овде се посматра логистички ланац отпадних материјала од њиховог настајања до њихове поновне употребе било као сировине за рециклажу било за добијање енергије сагоревањем, односно трајног депоновања „правог“ отпада.

У вези с тим, наведене су две дефиниције о уклањању отпадних материјала:

1. уклањање отпада представља добијање сировина или енергије и депоновање неупотребљивих материјала као и спровођење потребних мера за скупљање, транспорт, прераду и складиштење и

2. уклањање отпада представља његово поновно вредновање (рециклажа, енергија) и коначно депоновање неупотребљивог остатка.

Како се ради о мноштву различитих материјала у отпаду, сви се они могу разврстати у три основне групе: сировина за рециклажу, добијање енергије сагоревањем и стварни отпад. На слици 1 дата је структура разврставања, транспорта, поновне примене и депоновања отпадних материјала.

С еколошког аспекта отпадне материје на депонијама и примењена логистика транспорта штетно утичу на животну средину емитовањем штетних материја и издувних гасова (тло, вода и ваздух) па се морају посебно анализирати, вредновати и санирати.

Слика 1 – Структура логистике отпадних материјала

Стање постојећег сметлишта

Неконтролисано одлагање чврстог комуналног отпада на неуређеним депонијама (тзв. сметлиштима), представља један од највећих извора загађења како животне средине (воде, ваздуха и земљишта), тако и живих организама. Неадекватно поступање с отпадним материјалом представља претњу животној средини и здрављу људи. Већина сметлишта у Србији не задовољава основне мере заштите. На пример, заштитна ограда око лока-

ције што омогућава несметани приступ сметлишту индивидуалним сакупљачима секундарних сировина, домаћим животињама, разним глодарима, инсектима и птицама; нема контролисаног одлагања, отпад се не сабија и нема дневног прекривања отпада инертним материјалом.

Неконтролисано сметлиште може постати извор ширења зараза и непријатних мириса чак и на великој удаљености. На основу неадекватног управљања комуналним отпадом као и његовом диспозицијом долази до загађења свих елемената животне средине – као што су ваздух, вода и земљиште, а самим тим и биосфере и социосфере.

До загађења ваздуха долази углавном лаким отпадом и прашином који разноси ветар. Затим, долази до ширења непријатних мириса који настају анаеробним процесом разградње органских материја. Будући да се на поменутој локацији не врши константно сабијање отпада, као пропратна појава (с временом на време), јавља се дим с ватром, услед паљења заробљеног продукваног метана и угљен-диоксида.

На основу неадекватних мера заштите депонованог отпадног материјала, отпад долази у контакт с атмосферским водама, обавља се његово процеђивање односно инфилтрација кроз тело сметлишта, при чему такве процедурне воде носе са собом растворене штетне материје, загађују како земљиште и подземне воде, тако и површинске воде. До озбиљног загађења земљишта и околног простора долази се лаком миграцијом великог броја штетних супстанци које се налазе у отпаду.

Потребно је у што краћем року санирати неуређено сметлиште и при томе треба да се респектују све норме и прописи који су предвиђени Законом у смислу заштите и очувања човекове околине. То подразумева коришћење и примену свих савремених достигнућа и искустава у одлагању комуналног отпада као и минимизирање свих штетних утицаја у будућем периоду. Под минимизирањем штетног утицаја сметлишта, подразумева се предузимање најнужнијих мера заштите животне средине, тј. максималне могуће интервенције које ће, пре свега, заштитити становништво и околне објекте од директних узрочника заразе и загађења:

- гасови који се неконтролисано издвајају из тела сметлишта, што може довести до самозапаљивања сметлишта и развејавања густог, штетног дима;

- ширење непријатног мириса отпада који се при хемијским и биолошким реакцијама, а под дејством топлоте и атмосферских падавина распада, јер није прекривен инертним материјалом;

- процедурне воде које се неконтролисано процеђују у земљиште, загађујући земљу, подземне и површинске воде и

- директни контакт људи, домаћих животиња и птица са отпадом који је сигуран преносилац заразе.

Одређивање капацитета санираног сметлишта

За квалитетно конципирање диспозиције чврстих отпадака потребни су нам подаци који подразумевају познавање карактеристика отпада, састав и количину отпада у одређеном периоду. На основу анализе састава и физичко-хемијских особина отпадака, биће омогућена успешна заштита тла, подземних вода и ваздуха на самом сметлишту, као и утврђивање степена стишљивости отпадака.

На основу података о појединим врстама отпадака у карактеристичном узорку отпада и њеној маси, урађена је табела морфолошког састава комуналног отпада који се одлаже на градском сметлишту мањих градова (табела 1) и његова средња густина (табела 2).

Табела 1 – Морфолошки састав отпадака који се сакупља на сметлишту мањих градова у Србији

Ред. бр.	Компонента	Удео у укупној количини (%)
1.	папир	20
2.	пластика	30
3.	стакло, метал	10
4.	органски отпад	30
5.	шљака, пепео, шут	10
УКУПНО		100 %

Табела 2 – Средње густине комуналних отпадака на предметном сметлишту

Ред. бр.	Компонента	Средња густина (t/m^3)
1.	папир	0,07
2.	стакло	0,32
3.	пластика	0,12
4.	гума	0,18
5.	текстил	0,18
6.	метални отпад	0,75
7.	органски отпад	0,45
8.	шљака, пепео, шут	0,49
9.	отпад с јавних површина	0,14
10.	остало	0,29

Средња густина комуналног отпада израчунава се на основу формуле:

$$\rho_{sk.kom} = \sum(x_n \cdot \rho_n)$$

где је:

x_n – удео компоненте у отпаду и

ρ_n – средња густина компоненте у отпаду.

На основу података из табеле 2, за средње густине појединих компонента, и на основу морфолошког састава чврстих комуналних отпадака (датог у табели 1) израчуната је средња густина комуналних отпадака који се одлажу на сметлишту и она износи:

$$\rho_{sk.kom} = 0,290t / m^3$$

за несабијене чврсте комуналне отпатке.

Количина чврстог отпада

За планирање потребног простора који ће се санирати потребно је познавање количина чврстог отпада које продукује град у току одређеног периода.

На предметном сметлишту у периоду санације одлагаће се отпад који нема својства опасних материја, односно: отпад из домаћинства; отпад с јавних површина; остали отпад (из канцеларија, трговина, угоститељства, крупни отпад, грађевински отпадни материјал) и индустријски безопасан отпад.

При санацији сметлишта, у периоду даљег одлагања не сме да се одлаже штетан и опасан отпад. Такав отпад мора да се одлаже под специјалним режимом на посебним, за то намењеним и одобреним локацијама (које су одобрене од овлашћених органа), све док се не донесе одговарајућа регулатива на републичком нивоу.

При санацији сметлишта забрањено је одлагање отпадака животињског порекла (угинуле животиње) као и медицинског отпада. Посебна пажња мора да се посвети правилној употреби материјала који се може користити као инертан материјал за прекривање одложеног отпада (шут, земља, грађевински материјал), он треба да се одваја и складишти на за то одређени простор и користи на прописан начин.

Специфична количина мешавине отпада (из домаћинства, трговине и процесне индустрије), најчешће се употребљава за стварање пројекције количине отпада. Она се израчунава дељењем укупне количине чврстог отпада у одређеном периоду и на посматраном подручју бројем становника тог подручја (дан, година).

Број становника је одређен на основу урбанистичког, односно просторног плана, према формули:

$$S_b = S_p (1 + K_p / 100)^n \quad (2)$$

где је:

S_b – будући број становника,

S_p – постојећи (садашњи) број становника,

K_p – коефицијент пораста броја становника, за једну годину – изражен у % и

n – плански период – изражен у броју година.

Прогноза прираштаја броја становника са дела територије општине, која користи предметно сметлиште, израчуната је на основу пописа становништва с одређених локација за дату општину. У већини насеља карактеристичан је тренд опадања броја становника. И у наредном периоду се очекује да се овакав тренд настави. С обзиром на тренд пораста становника у градском подручју, а на опадајући тренд у већини сеоских насеља, усваја се коефицијент прираштаја становништва од $K_p = 1,1\%$.

На основу података о дневној и годишњој количини (и тежини) комуналног отпада који се одлаже на предметном сметлишту израчунава се запремина укупног комуналног отпада у несабијеном стању и сабијеном стању. На основу тих података може да се дефинише количина комуналног отпада по становнику одређене општине. Прорачуната запремина и маса отпада увећане су за 2% годишње, у складу са чланом 9, *Правилника о критеријумима за одређивање локације и уређење депонија отпадних материја* (Службени гласник Републике Србије, бр. 54, Београд, 1992).

Величина простора неопходног за санацију одређена је на основу типа и количине чврстих отпадака који ће се одлагати, густине до које се они могу сабити, густине самих чврстих отпадака, количине и густине инертног прекривног материјала, дебљине слојева прекривног материјала и планираног периода санације посматраног локалитета.

Капацитет и век санације сметлишта рачуна се на основу расположивог простора за одлагање отпадака и на основу количине и запреминске тежине отпадака и прекривног материјала где је:

$$V_{dep} = (G_{ko} / \rho_{ko}) + (G_{pm} / \rho_{pm})$$

V_{dep} – потребна запремина за одлагање чврстог отпада (m^3),

G_{ko} – тежина комуналног чврстог отпада (t),

G_{pm} – тежина прекривног материјала (t),

ρ_{ko} – средња густина комуналног чврстог отпада (t/m^3) и

ρ_{pm} – густина прекривног материјала (t/m^3).

Запремина простора за одлагање отпада на сметлишту јесте у зависности од броја становника, укупне количине отпадака и укупне количине прекривног материјала.

Технологија санације

Предвиђена технологија санације сметлишта обухвата:

- делимично пребацавање отпада са дела терена, његово нивелисање и равнање („ситуација–нулто стање“) реорганизовањем отпада и припремањем за даље одлагање;
- у оквиру припреме за даље одлагање, прекривање збијеним слојем глине од 0,2 m и дренажним слојем шљунка од 0,3 m;
- попуњавање сметлишта отпадом у слојевима висине 1,4 m, свакодневним прекривањем инертним материјалом у слоју од 0,1 m;
- преко последњег слоја отпада, постављање слоја глине дебљине 0,2 m и слоја дренажног шљунка дебљине 0,2 m;
- постављање слоја земље за техничку рекултивацију дебљине 0,6 m и
- рекултивација сметлишта.

Одлагање отпада

Возило које довози чврсти отпад, с локалног пута преко приступне саобраћајнице (насут земљани пут), прилази улазу на депонију, долази до одређене радне зоне и привременом саобраћајницом прилази радној активnoj површини на телу сметлишта где истовара отпад. Ширина и дужина радне зоне су променљиве величине које зависе од: топографских услова терена, запремине чврстог отпада који се дневно одлаже, броја и габарита специјалних машина које раде на сметлишту и броја возила која истовремено истоварују отпад.

Будући да се ради о површинском начину одлагања отпада, ширина радне зоне не сме бити превелика, да се не би створили услови за подизање велике количине прашине и растурања отпада, односно за повећање степена загађења околине. На санираном сметлишту дозвољено је искључиво одлагање безопасне врсте отпада. То су: комунални отпад; инертни индустријски отпад; отпад с јавних површина; отпад из предузећа неиндустријског карактера; отпад из трговина, административних објеката и слично и пепео од ложења у индивидуалним домаћинствима. Отпад из установа, касарни и школа по свом саставу је веома сличан отпаду из домаћинства па се могу добро сабити. Отпаци угинулих животиња се не смеју одлагати на сметлиште.

Индустријски отпад сме се одлагати на сметлиште само ако је с хемијског и биолошког становишта неутралан. Ако се индустријски отпаци не могу користити као секундарне сировине, не износе се на сметлиште, већ се мора

организовати њихово сакупљање и издвајање. Индустијски отпацци који по својим карактеристикама припадају групи штетних и опасних материја не смеју се износити на сметлиште, већ се са њима мора поступати у складу са *Правилником о начину поступања са отпацама који имају својства опасних материја* (Службени гласник Републике Србије, бр. 12, 1995).

На сметлиште се не сме одлагати материјал који има температуру паљења испод 120°C (бензин, етар, керозин, уља, мазут и слично), због опасности од пожара. Такође, на сметлиште се не сме одлагати радиоактивни и експлозивни материјал. Те материје се одлажу у складу са важећим законским прописима.

Ради заштите озонског омотача постоје посебне препоруке за одлагање расхладних уређаја који садрже фреон. Пре одлагања на сметлиште потребно је одстранити фреон помоћу специјалног уређаја за његову кондензацију, после чега се течни фреон сипа у боце ради поновне употребе, а расхладни уређај се третира као кабаста отпад.

Основна правила технолошког процеса санације

Да би пројектованим технолошким процесом санације у потпуности одговорило постављеном и жељеном циљу (заштита здравља становништва путем заштите животне средине – воде, ваздуха и земље), при санацији сметлишта отпадом и инертним материјалом неопходно је придржавати се следећих правила:

- пребачени отпад обавезно се мора прекрити глином и шљунком, пре почетка одлагања нове количине отпада;
- одлагање отпада започети на најнижој коти сметлишта;
- формирати ћелију тако да дневна радна површина буде што мања;
- одмах испуњавати ћелију (уколико је могуће) до коначне висине;
- на крају радног дана обавезно прекрити ћелију инертним материјалом, без обзира на то да ли је постигнута коначна висина;
- отпад одлагати у два слоја пројектоване висине (1,4 m + 0,1 m);
- по завршетку слагања отпада, преко слоја инертног материјала, нанети слој глине и шљунка као подлогу за слој техничке рекултивације;
- сваку гомилу отпада која се допреми на сметлиште распрострајети и сабити до пројектоване густине;
- нагиб радне површине треба да буде 1:3;
- стриктно се придржавати пројектованог плана попуњавања и санације сметлишта;
- избегавати распрострајање отпадака с горње стране радне површине;
- привремене саобраћајнице увек градити унапред у односу на сегмент који се попуњава, како би се обезбедило несметано довожење отпада.

Прорачун количине процедурних вода

Као последица одлагања чврстог комуналног отпада на сметлиште, јављају се процедурне воде које настају проласком (процеђивањем) падавинске воде сметлиштем чиме се издвајају материје настале биолошким и хемијским процесима конверзије. Ове воде су по саставу веома комплексне, јер садрже високе концентрације органских материја и неорганских соли. Процедурне воде сметлишта, могу бити извор загађења како подземних вода тако и површинских вода па је неопходно пратити њихов састав, односно концентрације загађивача.

Количина процедурне воде која ће настати на градском сметлишту, директно зависи од укупне количине падавина на локацији сметлишта, односно инфилтрације падавина завршним прекривним слојем. Просечна дневна количина процедурне воде израчунава се према обрасцу:

$$Q_{dp} = \frac{k \cdot P_m}{30}.$$

Где је:

Q_{dp} – просечна дневна количина процедурне воде, m^3/dan ;

k – коефицијент способности апсорпције падавина и

P_m – укупна месечна количина падавина на дату површину сметлишта, $m^3/mesec$.

Максимална дневна количина процедурне воде израчунава се према обрасцу:

$$Q_{dm} = k \cdot P_{dm}.$$

Где је:

Q_{dm} – максимална дневна количина падавина на дату површину сметлишта, m^3/dan .

На основу резултата прорачуна поставља се концепција, с предвиђеним радовима ради санације, затварања и рекултивације сметлишта преко следећих струковних пројеката: технолошки пројекат, пројекат уређења, хидрографјевински пројекат, пројекат дегазације и пројекат озелењавања и рекултивације.

Закључак

Управљање животном средином санацијом, затварањем и рекултивацијом сметлишта, предвиђене су и дефинисане најефикасније мере заштите животне средине у постојећим, расположивим условима, док ће се рекултивацијом, односно по завршетку експлоатације исте, потпуно заштитити услови живљења околног становништва и очувати њихова животна средина.

Како се стање животне средине у читавом свету погоршава и прети да добије драматичне размере, неопходно је да свака држава учини напор за покретање механизма за опоравак и унапређење животне средине у свом окружењу (праћења, мерења и вредновања стања животне средине, интерни и екстерни бенчмаркинг, континуална унапређења).

Нема времена за оклевање, јер *сутра* за многа бића на нашој планети већ је касно, а штета по Човечанство и његову будућност јесте непоправљива.

Литература

1. Водич за добро управљање у области животне средине, UN ECE 2003.
2. Ходолиц, Ј., Бадиада, М., Најерник, М., Шебо, Д.: *Машинство у инжењерству заштите животне средине*, ФТН, Нови Сад, 2003.
3. Цветковић, С.: „Управљање комуналним отпадом“, 32. научно – стручни скуп одржавања машина и опреме 2007, Будва, 2007, стр. 180–186.
4. Cvetković, S.: „*The Management of the Recycled Wastage as a Contribution to the Protection of the Environment*“, the 10th International Scientific Conference, trends in Business Management Systems, Strbski pleso, Slovakia 2007.
5. Krummenacher, B., Peuch, Fisher, Biddle, *Automatic Identification and Sorting of Plastics from Different Streams – A Status Report*, Association of Plastic Manufactures in Europe, November 1998.
6. PET Recycling Consulting Service – *Busines Report*; PET Packing, Resin& Recycling Ltd, November 1998.

ДРУШТВЕНО-ИСТОРИЈСКИ УЗРОЦИ
ПРОПАДАЊА ИМПЕРИЈА –
СЛУЧАЈ СЛАВНОГ РИМА

Др Илија Кајтез, пуковник*

Кризу Римске империје све више су подстицали неповољни социјално-политички догађаји и грађански ратови, насиља војника, цареви – узурпатори и локални чиновници који су изазивали велико незадовољство становника провинција. Војска која је требала да штити границе Империје трошила се у унутрашњим сукобима. Када државу издаје онај ослонац који је темељни – тој заједници нема спаса. Осећао се недостатак ефикасне централне власти и сигурног руковођења с којим би се могло средити стање унутар земље и мобилисати њене економске и војне снаге. Међутим, Рим је живео у летаргији, животом обиља, сплетки и завера.

Монтескје је покушао на примеру успона и пада Римског царства да покаже како историјско кретање није резултат деловања неких недокучивих сила или божанске провидности, већ успон и пропаст држава почивају на законитости која се може – умом проникнути. Тај филозоф наводи да су разлики пропасти Рима: „...у претераним освајањима која су их учинила светском силом, укидању републиканског уређења и увођења царства, корупцији и претераној раскоши, неправедној расподели земљишних поседа, прихватању варвара за праве римске грађане, испразним верским споровима у Византији.“

Веома значајан разлог пропасти Империје биле су велике сеобе народа на њеним границама. Постоје периоди у животу и људи и народа када никаква унутрашња сила не може спречити њихов пад, пропадање или само назадовање.

Кључне речи: *Римска империја, сеобе народа, војнички цареви, грађевински ратови, војна организација, ратна вештина, економска криза, кришћанство.*

* Аутор је запослен у Војној академији у Београду.

Историја нас учи да је увек постојала тежња великих сила (под командом славних војсковођа и вођством мудрих владара) да овладају познатим светом, освоје суседне и удаљене земље, покоре блиске, а потом и непознате народе и да пораженом непријатељу снагом оружја наметну мир, свој начин живота и рада, вредности живљења, своју културу, веровања и законе. Наравно, првенствено у интересу свога народа и војске, а пре свега владајуће елите, да би од покорених народа имали велике материјалне користи, бесплатну радну снагу и јефтина природна богатства. Када је освајање света и суседних земаља у питању не треба испустити из вида ни исконску човекову потребу за почастима богова и вечним сећањем људи, као и жељу славних војсковођа да остану упамћени по својим победама и значајним биткама. Ми смо потпуно свесни да се историја никад не понавља на исти начин и да су ратна вештина и војни позив, морал, безбедносне дилеме и међународни односи из доба Пелопонеског рата или славних битака римских легија непоновљиви, али и да се многа од тих питања у новим околностима изнова појављују током историје. Не изучавамо велике људе и војсковође ради њих самих, него ради нас и нашег сналажења у веловима бескрајних дилема и загонетки које обележавају данашње време, наше животе и светску заједницу.

Постоји једна историјски неоспорна истина, да је свака империја до сада пропала, из неког разлога, пре или касније, и ниједна није трајала вечно. Римска империја је са својим империјалним миром на неки начин постала класичан образац за касније светске владаре. У класичној студији: *Успон и пад светских поредака* Кнутсен,¹ показује 'четири таласа рата' модерног доба: „...ибериски светски поредак', под хегемонијом Шпаније у 16. веку, поредак 17. века, са Холандијом на челу, поредак 'Pax Britanica' у 18. и 19. веку, а у 20. веку. 'Pax Americana' и... 'нови светски поредак' рођен на пепелу Хладног рата... сваки од нових поредака... захвата све шири простор светске арене. Темелји хегемоније су вишеструки... технолошка, економска и војна превага најмоћније силе свог времена, али и легитимитет који ужива као носилац универзалних вредности свога доба...". Снажна војска је увек значајан гарант најмоћнијим силама да одрже светски поредак; зато и данас глобална елита моћи ствара планетарну војну силу која ће обезбеђивати функционисање жељеног поретка. Милитантно крило глобализације тврди да: „Није далеко дан када ћемо морати да одбацимо сваку сентименталност, да наступимо са позиција директне, физичке силе“.² Римска империја

¹ Knutsen, T.: *The Rise and Fall of World Orders*, Manchester University Press, 1999.

² Robinson, W.: *Promotion Poliarchy, Globalization, US Interventions and Hegemony*, Cambridge, 1996.

је припремила онај историјски процес који се данас препознаје као глобализација и сви ми, били против глобализације или њене апологете, морамо се сложити да тај планетарни процес води данашњи свет до (брзих, дубоких, радикалних и неповратних): економских, културних, политичких, техничко-технолошких и војних промена.

Нарочити интерес побуђују пад и узроци пропасти моћи римског оружја. Римска империја је расла и опадала у мери јачања или слабљења снаге и моћи њеног оружја. Она није само војна творевина, јер би запоставили друге највеће тековине Рима, његово право или вештину римске дипломатије, као и грандиозне путне и грађевинске подухвате. Војска је била она одлучујућа и крајња сила која је одлучивала о слави, величини као и паду Рима. Рим је био, у највећој мери, војничка творевина и дуговао је својим легионарима и славним војсковођама готово све звездане узлете, али касније и мрачне поноре и коначни пад Империје. Када војска одлучује о трону, владавина никад не траје превише дуго нити је за добробит свих грађана, јер водити рат и државу веома су повезане и испреплетене вештине, али далеко од тога да се могу поистоветити. Најбоље је када се те власти складно допуњују у корист општег добра државе и њених грађана. То је идеал владања. Управљати заједницом и обуздавати монопол физичке силе војске најтеже је у држави, јер власт крије многе замке и смртне опасности. Зато историја толико поштује државнике и славне војсковође. Они који су у својој личности спојили и једно и друго спадају у „миљенике богова“.

Очи свих суседних народа биле су уперене у римско богатство

Богатство није могуће трајно одржати у свету сиромашних људи и оних (људи и народа) који су жељни да (га по сваку цену) поседују и искористе његове благодети. Један од оснивача социологије Ибн Халдун инспиративно је писао о томе објашњавајући разлоге зашто пустињска племена успевају да освоје богате и утврђене градове у своме суседству. Нема тих брана које могу зауставити људску истрајну вољу, жарку жељу освајача и историјско кретање. Варвари су продирали са свих страна Империје и наилазе године где се полако наговештава њен силазак и постепени историјски пад. У вези с тим, један од значајних разлога јесте пад економских и друштвених односа у Империји. Заоштравају се неједнакости у економској и социјалној структури Римског царства што наговештава предстојећу кризу. Криза, као и болест код човека, никад не долазе одједном и изненада, него се она ја-

сно наговештава ономе ко има радознале очи, истинску снагу и јаку жељу да је види и плодно предупреди, али како је сладак човеков самозаборав и дубока потреба да се избегну неповољне вести и одложе будућа погубна дешавања.

Криза се испољила у сталним и исцрпљујућим ратовима које је водио Марко Аурелије. „Као цар, посветио је живот стоичкој врлини. Била му је потребна велика морална чврстина, јер су за време његове владавине земљу задесиле несреће – земљотреси, болештине, и други тешки ратови, војне побуне... Аурелије је написао дело етичке садржине *'Самоме себи'*. Судбина му је била тешка, изискивала је све утехе које је филозофија способна да пружи, јер су прве сенке предстојећих мрачних времена почеле да падају, како је његова владавина одмицала. Његове *'Мисли'*, које, по свему судећи, није намеравао да објави, показују да је своје јавне дужности осећао као терет и да је осећао велики умор. Неке од његових *'Мисли'* писане су у војничком табору на далеким походима, који су за њега представљали патњу, а можда и изазвали његову смрт. Невероватно је да су мисли Епиктета и Марка Аурелија толико блиске. Филозофи су обично људи са извесном ширином схватања, који, у знатној мери, могу да ублаже дејство несрећних догађаја из свог личног живота, али се чак ни они не могу уздигнути изнад великог добра или зла свог времена. У злим временима они смисле утехе, у добрим временима њихови интереси су чисто интелектуални“.³ Филозофија је увек јак лек, опасан и спасоносан истовремено. Колико је само написано томова о *Љубави, Веру, Рату, Пријатељству, Нади, Храбрости, Моћи*.

Многи народи су насртали на територију Империје. Парти су потукли две римске војске и заузели Јерменију. Рим је доживео панику 167. године јер је град био погођен болешћу и глађу, а германска племена од Дакије, преко Дунава, упадају у Панонију где су римске одбрамбене снаге ослабљене. Било је случајева да римски војници пребегну Парћанима.⁴ „Научили су Парћане ономе што им је недостајало у војној вештини, укључујући и руковођење и изградњу римског оружја. Због тога су ти народи, који су се обично само бранили, убрзо постали нападачи“.⁵ Нигде се тако брзо као у рату не прихватају искуства противничке стране ако су посебна и победничка, јер се у рату губи оно најсветије – слобода народа, земља предака и животи војника, а ратнички способним народима се смеши ореол победника и вечно памћење. Људи истински желе да оставе траг, а рат је изузетна прилика за тај човеков наум.

³ Расел, Берtrand: *Историја западне филозофије*, Народна књига, Алфа, Београд, 1998, стр. 248.

⁴ (Ксифилинов попис, из Дионове књиге LXXX, наводи Монтеѕкје).

⁵ Монтеѕкје, *Разматрање о узроцима величине Римљана и њихове пропасти*, Утопија, Београд, 2004, стр. 108.

Пресудан разлог пада Римске империје јесте најезда народа који су желели путем рата и пљачке да се домогну римског богатства. Победе римских легионара су биле појединачне и привремене, а напади многобројних племена и народа на границе Рима стални. Империју су почеле да потресају и болести. Историјом влада закон животворни који одржава и помаже само оне народе који су способни да се ухвате у коштац са свим недаћама живљења; остали морају, на неки начин, брже или спорије да уступе место онима који су симболи новог времена и имају снагу, величину и моћ да се одрже на позорници света препуној изазова, опасности, ризика и претњи. Људе треба васпитавати да се све вредно мора освојити сопственим способностима и да само „заслужене“ победе имају истински смисао. Показало се да је време трајања Рима у тим границама и на тај начин историјски неповратно прошло.

Шта је то свето што се мора уградити у темеље једне трајне победе или очувања империје? По свему судећи, то су животи синова имеријалних господара и њихови снови о лепом и лагодном животу. Данашње империје, које нису спремне на ту велику жртву, не могу се надати трајном успеху, јер се ниједна светска сила није дуго одржала на крви туђих синова. Свака империја против себе има исконску жељу потлачених народа за слободом, а они који су поробљени не жале животе својих синова за досезањем Слободе. Поред тога, они су судбински везани за свој праг и родну земљу, док империјални војници сањају дан повратка у домовне и свој завичај. Зато империје не могу да трају вечно. Оне су, у суштини, против природног поретка света.

Рим наставља рат с бројним непријатељима: „...ослабљену римску границу на северу провалили су племена Кварди, Макромани и остали, 166. године... Док је куга захватила значајни део Империје, Марко Аурелије је кренуо против њих у Подунавље. Снаге којим је овај први талас варварских народа ударио на границу Рима... била је предзнак опасности која ће касније бити кобна по Империју. Германи су продрли... до Вероне. Само уз велике напоре били су одбачени, али то није био крај рата. Тек је 175. године потписано примирје... У међувремену, 173. године у Египту је избио устанак Букола (пастира), а 178. године обновљен је рат с Квадрима и Макроманима. У настојању да се граница ојача ефикасније, него што је то обезбеђивао кордонски распоред, варварским народима је омогућено (дозвољено) да се у ограниченом броју населе дуж граница Империје и да према потреби служе као помоћне римске трупе. Тако је настао војни колонат. Ови ратови испразнили су државну благајну и показали слабост Империје које ће се ускоро још више испољити“.⁶ Расел о истом периоду пише: „Северна Италија је била захваћена бујицом надирућих хорди. Изузимајући један прекид (175–177. н. е.) рат

⁶ Војна енциклопедија, том VIII, стр. 310–311.

није престајао све до 180. године... Нова је криза настала када се Авдије Касије, намесник Сирије, прогласио за императора (175), јер је био убеђен да се империја налази на милости једног слабог и неодлучног владара. Касијева побуна је добила на значају јер су му се придружиле египатске војне снаге које су вршиле надзор над великим делом житних залиха намењених Риму... узбуна се стишала када је један центурион убио Касија: 179. или 180. године...⁷ Аурелију је историја одредила да своје владање проведе у сталном војевању.

Велики војсковођа и стоик Аурелије начинио је једну од највећих грешака, можда и пресудну по интересе Империје, када је за свога наследника одредио (јединог) сина Комода – у њему је превладао отац, а не рационални војсковођа и мудри државник. Управљање државом засновано на личним осећањима или родитељским дужностима никад не води на добро заједице. Држава мора бити увек изнад личних интереса и појединачних слабости људи, а поготово владара. Мало је државника, а много властодржаца. Он није имао смисла ни воље да успешно влада. „Комод је био... супротност оцу строгом, стоичком и аскетском робу дужности. Комод је жртвовао победничке плодове оца и похитао у Рим... Како је Комод почео да убија сенаторе, наводно због наклоности завереницима, власт се све више концентрисала у рукама префекта преторијанске гарде. Док је Марко Аурелије са својим легионарима витешки бранио Империју, његови поданици широм земље уживали су у благостању... Под владавином низа толерантних, образованих и добронамерних императора, и Римљани и провинције су уживали готово сто година слободе без ђудљивог самовлашћа. Сељаци нису страховали за своју главу при појави римских легионара. Принцип адопције (усвајања) којим је од смрти Нерве до смрти Марка Аурелија престо наслеђивао зрео и способан човек, а не царски син, допринео је општој стабилности. Август је имао 28 провинција, а Марко Аурелије 45. Број градова је био три пута већи него под Августом. Чак су и робови осећали извесан бољитак“.⁸ Пошто је Комод задављен, завршена је владавина династије Антонина, а преторијанска гарда је преузела команду и за императора поставила Пертинакса,⁹ који је претходно обећао да ће сваки преторијанац добити велику новчану награду.

⁷ Берtrand Расел, *наведено дело*, стр. 256

⁸ Исто.

⁹ Иако је исплатио новац, Пертинакс је желео створити дисциплину коју је Комод олабавио. Три месеца касније, незадовољни преторијанци провалили су у царску палату и убили императора, затим су изабрали богатог сенатора Дидија Јулијана зато што им је обећао највише новца. Два месеца касније и он је убијен пошто су Септимија Севера његове трупе прогласиле за императора. У то време у Риму није било превише паметно бавити се царским послом, али ништа толико снажно не опија људе као жудња за влашћу, тако да и цена живота није превелика пред тим једним од најјачих порива код човека.

Новац никад за трајно не решава опстанак и напредак једне државе. Напротив, често је главни разлог њеног пропадања, моралног урушавања и посртања у међународној заједници. Ништа није погубније за империју од неодмереног богатства, неконтролисане војничке силе и раскалашности владара. Прва жртва тих слабости је етос заједнице и вера грађана у праведност државе.

За време владавине династије Антонина Римска империја је достигла врхунац развоја. Римска култура се проширила и у најудаљеније крајеве, трговина је цветала и изграђена је комуникација између свих делова Империје. Када није ратовала војска је копала канале, изграђивала луке, мостове, цесте, исушивала мочваре, крчила шуме, садила винограде. Удео војске био је велик и у ширењу утицаја Рима у земље у којима је он владао. У робовласничком систему који је и даље трајао измењено је само то што је од времена Хадријана забрањено убијање робова. Ширење хришћанства има све осетнији утицај на измену друштвених односа и вредности живота – дух новог погледа на свет.

Народи изван Империје стежу обруч око њених граница

Одвија се велика борба између сталних насртаја народа изван Империје и војсковођа Рима који покушавају да се успешно одупру таласима нових сеоба народа. Рим показује све веће слабости и исцрпљеност идеја Империје, али и економске истрошености њене војске, која је проносила славу и моћ Рима. Римске легије постају све више нагрижене нејединством, неслогом, поделама иза којих стоје њихове трупе, али недостаје један и јединствен бастион који би објединио све трупе и легије Рима. Недостаје славна моћ Цезара, Октавијана, Суле, Аурелија или Трајана. На крају 2. века провинцијске војске су имале одлучујућу улогу у бирању царева. После смрти Комода, у провинцијама је проглашено пет царева (192. и 194. године). Године 193. цар је постао Луције Септимије Север којег су прогласиле панонске легије. После обрачуна и победе над супарницима Север¹⁰ је 195. године заратио против Партије (тако је почео шести парћански рат), док је у новом походу 197. године заузео Месопотамију. Север је распустио стару преторијанску гарду у којој су до тада служили само Италици и становници Галије и Шпаније, и њене редо-

¹⁰ Осветнички свиреп и бескрупулозан, назван је „афрички Сула“. Државна управа реорганизована је на војном принципу, а кључна места су раздвојена пређашњим официрима и центурионима. Императорова жеља је имала снагу закона, Север постаје доминус или „господар“.

ве попунио са 15.000 својих војника. Од тада преторијанска гарда попуњавала се из подунавских и источних провинција које су по привилегијама изједначене с војницима легија. Легализовано је право ступања војника у брак, што је значајна мера у оквиру његових војних реформи, које су ојачале војску, а тиме и његов положај. Наследили су га синови Марко Аурелије Каркала и Публије Септимије Гета кога је Каркала убио и сам владао од 211. године. Историја је често показивала да је жудња владара за неподељеном влашћу јача од било какве крвне, сродничке или братске љубави.

Каркала је 212. године издао едикт којим је целокупно становништво постало слободно и добило право римског грађанства. Ратове је водио против германских племена на северу и против Парте на Истоку (седми – последњи парћански рат). Због свирепости и порока Каркала је убијен у завери (217. године), а за цара је проглашен Марко Опелије Маркин,¹¹ први римски цар из реда витеза. Каркала је вапио за новцем да би подмићивао своју војску и исплаћивао прекомерне трошкове за џиновско купатило у Риму. Када је однос војске и економске моћи државе у несразмери настају проблеми за друштво, прети велика опасност од немира, политичких преврата и грађанских сукоба. Рим је имао тежак период владавине, а непријатељи Империје су се спремали с друге стране границе и постајали све агресивнији. Унутрашње слабљење Римске империје десило се у време када је за њено очување била потребна пуна унутрашња контрола, концентрација и рад у земљама које су јој припадале, јер се већ у то време народи северно од граница Империје померају у масама претећи њеном опстанку. Слабости, болести, немоћ и пропадање увек долазе заједно, за њих човек никад није спреман јер истински не жели да их прихвати и помири се да је време славе, успеха и узлета заувек прошло. Зато су, углавном, људи пред крај свог живота увек незадовољни, јер ко од људи воли пораз и сећање. Битно је сачувати образ и достојанство.

После династије Севера владају такозвани војнички цареви – дотадашњи команданти римске војске из покрајина.¹² „Цар који је за дуже учврстио своју власт и положај морао је да води рат и против супарника и против варварских народа који су све чешће упадали у Империју. Војнички цареви су се потпуно ослањали на војску коју су ојачали и увели крупне формације коњице“.¹³ Поред несигурности вођства војске, честих смена и погубљења

¹¹ Због покушаја да смањи плате војника и помањкања ауторитета код војске и он је убијен, а за наследника је 218. године проглашен Варије Авит Басијан, прозван Елагабал (који је завршио као претходник). Завере и убиства царева постали су честа појава која није мимоишла ни владара Александра Севера.

¹² Наводи се пример да је од 235. до 284. године владало око педесет царева. Понекад је у једној години у разним областима царства проглашавано и неколико царева.

¹³ *Војна енциклопедија*, том VIII, стр. 311.

царева од руку сопствених војника, што је у златно доба римске империје било незамисливо, долази и до снажних напада на Империју народа који су изван њених граница. Ти напади постају све агресивнији и погубнији, као и побуна оних народа који су незадовољни својим потлаченим положајем у Риму. Персија се 224. године ујединила, кренула у напад на римску војску која је дочекала нападе, али није била кадра да учини и постигне ништа више сем да заустави њену навалу на Империју. На северу су искрсле нове опасности, које су захтевале војну интервенцију, и док је с војском био на Рајни, 235. године н. е., император Александар Север и његова мајка изгубили су животе од руке сопствених војника. Током наредних педесет година, тридесет људи је проглашено (један за другим) за императоре, а само један од њих је избегао насилну смрт. У периоду анархије (235–284 н. е.) живот је био јадан, а достигнућа 1. и 2. века била су пољуљана. Војска се још могла регрутовати, одржавати и водити рат с варварима, али су окршаји с њима били све суровији те је Рим претрпео неколико озбиљних пораза. Целу деценију је беснела куга, која је још више ослабила снагу Рима.

Плотин (204–270 н. е.) је оснивач неоплатонизма и последњи од великих филозофа античког доба. Његов се живот увелико поклапа с једним од најстрашнијих доба римске историје. „Кратко пре његовог рођења, армија је постала свесна своје моћи и увела праксу да бира царева, у замену за новчане награде, а да их касније убија како би добила прилику за нову препродају царства. Заузети овим делатностима војници су постали неспремни за одбрану границе и тиме омогућују снажне продоре Германа са севера и Персијанаца са истока.¹⁴ Војска није никад била вична политичким и државничким пословима, понекад можда привремено и на кратки дах, али је то увек на дуже стазе било за земљу, народ и заједницу погубно и са много несрећних последица. Чврста рука понекад ломи и оно што је највредније у једној заједници: толеранцију слободних мисли, различитост интереса, мирну градњу и смислен план.

Рат и куга смањили су становништво Царства за око трећину, а повећани намети и смањени извори прихода узроковали су финансијску пропаст, чак и у оним провинцијама до којих нису продирале непријатељске снаге. Градови који су били носиоци културе били су посебно погођени; имућни грађани су бежали из њих да би избегли сакупљаче пореза. Тек после смрти Плотина поново је успостављен ред... одлучним потезима Диоклециона и Константина“.¹⁵ У периоду пропасти Империје војска постаје онај гвоздени

¹⁴ Војници имају сувише узвишено и значајно место у својој заједници да би поред своје улоге која је опште историјска и призната, јер бране и штите заједницу богатства, идентитет народа и људске животе, то заменили са оним што није њихова способност, основна и најважнија функција, јер власт могу да бирају и други и да то чине успешније, али да заштити границе државе не може нико до снага оружја, оштрица мача и спремност војника. Када се посебно прогласи за опште, страда и појединачно (локално) и на крају крајева и опште. Свако је себи мера.

¹⁵ Расел: *наведено дело*, стр. 268.

тег о врату Рима који вуче велику и некад моћну грађевину у сигурну пропаст. „...III век био је век ужасне несреће. Војска је постала свесна своје моћи, постављала је и скидала цареve за новац и обећања да неће бити ратова... војска је престала да буде борбена сила. Варвари са севера и истока упадали су и пљачкали по римској територији. Војска, закупљена личном добити и грађанском неслогом, није била способна за одбрану. Цео фискални систем се распао, јер је дошло до огромног смањења прихода, и... огромног пораста издатака за неуспешни рат и подмићивања у војсци. Куга је поред рата, увелико десетковала становништво. Изгледало је да је царство пред распадом“.¹⁶ Понекад се човеку и заједници сви ужаси и несреће сруче на главу. У тим временима израстају горостаси људског рода – или заједница заувек замире.

Подела Империје – покушај њеног спашавања

Суочени са економском кризом, распадом фискалног система државе, болестима које десетукују становништво, издајама и неспособностима војника да се одлучно супротставе насртајима непријатеља који надире са свих страна, римски императори покушавају да поделе Империју, а што ће за поседицу имати трајну поделу Европе у географском али и, још трајније, у верском и духовном смислу. Да би се спречио брзи распад Империје кључне потезе повлаче два одлучна човека – Диклецијан (286–305. н. е) и Константин (312–337. н. е.). Они су Римско царство поделили на источну и западну половину, што се приближно поклопило са употребом грчког и латинског језика у њима. Константин је у Византији основао престоницу источне половине Римског царства и дао јој име Константинопољ. Цареви су се удруживали са особама од поверења како би спречили сталне издаје војника. „Нови император из Далмације је узео име Диоклецијан, владао је 21 годину и абдицирао 305. године н. е. да би на миру умро. Био је лукав и способан војник више него што је био сјајни војсковођа и тражио је оријенталну понизност“.¹⁷ Диоклецијан је поделио Империју да би се са њом лакше управљало под: „...изговором да је терет јавних послова сувише тежак, донео уредбу да морају постојати два цара и два цезара. Проценио је да би четири војске у служби оних који су делили власт над Империјом, могле стајати у међусобној равнотежи страха, а да би друге војске биле преслабе да своје заповеднике уздигну за цареve... Оно што је још више спутавало ратнике, била су смањена богатства појединаца и државе, а цареви нису

¹⁶ Исто, стр. 256.

¹⁷ Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр. 252.

више могли да им пруже значајне поклоне, тако да награда није била више сразмерна опасностима... Осим тога Константин је ограничио преторијанске префекте, који су влашћу и положајем умногоне личили на тадашње велике везире, па су убијали царева по својој вољи не би ли узели њихово место... Двором се владало... лукавије, вештије и у пуној тишини... цареви су се ређе показивали пред војском, били су лењи и упућени на своју послугу“.¹⁸ Био је то само предах и одлагање онога што неминовно долази – пропаст Римске Империје.

Константин је основао нову престоницу Империје, тако је подела царства убрзала његову пропаст јер су сви делови тог великог тела, дуго времена били у заједништву, прилагођавани да остану у њему и зависе једно од других. „Пошто је ослабио престоницу Константин“¹⁹ задао је нови ударац царевини. Легије – размештене дуж обала великих река разместио је унутар провинција. То је донело два зла: уклонио је брану која је спречавала упад бројних народа, и, друго, војници су живели и омекшавали у циркусу и позориштима.²⁰ Када је Константин послао Јулијана у Галију, открио је да су варвари заузели педесет градова дуж Рајне, да су провинције биле опљачкане и да је преостала само сенка римске војске која се могла разбежати и на сам спомен непријатељског имена“.²¹ Монтескје очигледно мисли на Јулијана²² када тврди: „Овај владар је својом мудрошћу, упорношћу, штедљивости, држањем и смелошћу и непрекидним низом јуначких подвига потиснуо варваре, а ужас који је његово име изазивало спречило је њихове упаде док је он био жив“.²³ Потом, други владар покушава да спречи пропаст Империје: „Валентијан је осетио потребу за старим устројством, провео је читав живот утврђујући обале Рајне, скупљајући војнике, градећи тврђаве, размештајући тамо војску и давао јој средства за опстанак“.²⁴ Сваки владар

¹⁸ Монтескје: *наведено дело*, стр. 115.

¹⁹ Овим што је речено о Константину, црквени писци нису ни мало запрепашћени. Они су хтели да чују само за побожна дела овог владара, а не за она која стоје у вези с управљањем државом. (Еусебије: *Константинов живот*, књига I, глава IX; Сократ: књига, I, глава I (наводи Монтескје).

²⁰ После оснивања хришћанства, гладијаторске борбе су се проредиле. Константин их је забрањено, а потом су укинуте за време Хонорија, као што се види код Теодора и Отона Фризијског. Римљани су од старих представа задржали само оно што је могло да ослаби храброст и послужи привлачној разоноди. У ранијим временима, пре него што су војници одлазили у рат, борбе гладијатора су приређиване како би их привикли да виде крв, оружје и ране, и не боје се непријатеља. (Јулије Капитолин: *Живот Максима и Балбина*.)

²¹ Монтескје: *наведено дело*, стр. 119.

²² После Марка Аурелија по други пут је Империја добила за владара племенитог човека – војника, филозофа и писца. Јулијан је спречио неумерена понашања на двору у Константинопољу пре него што је кренуо у рат на Персијанце.

²³ Монтескје: *наведено дело*, стр. 122.

²⁴ Исто.

или војсковођа затиче друштвено-историјске околности; неки су од њих значајнији што су им државе и војске веће и моћније, могу у великој мери да времену у којем живе дају свој неизбрисив печат, али нико од њих нема ту делотворну моћ да целокупни историјски ток цивилизације преокрене и заустави друштвене и космичке процесе који су нужни и, углавном, законити.

Константин је сматрао да цар влада на основу божанског права. Бюрокрација је расла и цар се одродио од народа. „У чувању режима војска је играла значајну улогу, као и у одбрани државе од варвара. Диоклецијан и Константин извели су низ реформи да би повећали вредност и бројност својих трупа. Поред одреда смештених уз саму границу (*limitanei*), у које се трансформисала ранија војска (легије и помоћне трупе), оснивају се мобилни одреди у унутрашњости Царства (*comitatenses*). Боље су квалитета и имају задатак да брзо интервенишу тамо где се изненада укаже таква потреба и велика опасност. Ту функцију лимитанци нису могли вршити јер их је потреба да непрекидно надзиру суседне варваре трајно приковала за њихове сталне положаје на лимесу (граница).“²⁵ Највећа опасност по стабилност државе у прошлом периоду била је превелика власт војника који су одређивали и владаре и смер државне политике, зато су се Диоклецијан и Константин војску ставили под своју контролу. „Диоклецијан је привремено укротио војску изменивши њен карактер; од његовог времена надаље, најефикасније борбене снаге чинили су варвари, углавном Германи, којима су били доступни највиши командни положаји. То је било, очигледно, опасно средство, и почетком 5. века оно је уродило природним плодом. Варвари су одлучили да је боље да се боре за себе, него за... римског господара. Ипак је ово средство у нужди било сврсисходно више од једног века. Диоклецијанове реформе су биле успешне на кратак рок и погубне на дуже време.“²⁶ Најважнија заслуга Константина је била та што је хришћанство постало државна религија – велики проценат војника били су хришћани.²⁷ Последице поделе Империје биће много видљивије касније: „Латинска и грчка половина царства све су се више разликовале: на Западу је знање грчког постајало све ређе, а после Константина, латински се на истоку одржавао само у праву и војсци.“²⁸ У почетку, раскол изгледа лако решив и небитан, али касније између некад истог Царства, постаје непремостив јаз. О погубним историјским и судбинским последицама по народе на тим просторима није потребно трошити превише речи.

²⁵ *Стари свет, Илустрована историја света, први том*, стр. 263.

²⁶ Расел: *наведено дело*, стр. 260.

²⁷ Види Rostovtseff: *History of the Ancient World*, Књига II, стр. 332.

²⁸ Расел: *наведено дело*, стр. 262.

Безуспешни покушаји Рима да сачува Империју од нестајања

Рим и његова војска су слабили, а притисак народа изван његових граница се стално и упорно повећавао. Онај коме одлучна снага и моћ недостају, покушава на све могуће начине да избегне оно најгоре – потпуни војнички пораз и нестанак Империје. Понекад је кукавичлук императора (често слабост Царства) изазвао ситуације да се народи који су претили инвазијом „умире“ новцем.²⁹ Велики новац, нагло стицање богатства и рат увек су повезани. Има много примера у историји да се ратна дејства прикажу другим разлозима, али никад не треба испустити из вида интересе оних који започињу и воде рат. Монтеѕкје мудро пише: „Али мир се не купује, јер онај ко га једном прода, тај ће га поново дати на продају. Боље је једном ући у ризик објаве рата него новцем куповати мир. Владар увек ужива поштовање ако се зна да је потребна дуга борба да би он био савладан. Осим тога такви поклони се преобраћују у данак, а испочетка добровољно давани, касније постају обавеза. Њих су сматрали стеченим правом, а када би их цар ускратио неком народу или давао мање, постали су његови смртни непријатељи.“³⁰ Војску коју је Јулијан повео на Персијанце, следили су, током њеног повлачења, Арабљани којима је ускраћен уобичајени данак.³¹

Проблем Рима био је у томе што су се сада сви народи окренули против њега. Људи поштују најбоље и најјаче али их не воле, јер не подносе своје слабости. Најјача држава изазива страхопоштовање света али никад и љубав поданика и савезника. Уз сваку моћ иде много ласкања, претварања и лажи. „Персијанци су знали да Римљани морају да се боре са свим народима, а да они треба да се боре једино са њима. У мери у којој су Римљани запоставили ратну вештину у тој мери су је Персијанци неговали. Персијанци, рекао је Велизар својим војницима, не надмашују вас храброшћу; њихова једина предност над вама је дисциплина“.³² Дисциплина је душа војске, њена вертикала смисла. Оно што је некад била предност Рима сада се окренуло на страну његових непријатеља: „Рим који је своју моћ изградио јер су ратови пристизали један за другим и, невероватном срећом, јер га је сваки народ напао тек пошто је претходни био поражен, био је поражен зато што су га сви народи одједном напали и подрли у њега са свих стра-

²⁹ Све је најпре давано војницима; затим непријатељу (наводи Монтеѕкје).

³⁰ За време царевања Валентинијана, разгневили су се Аламани којима су понуђени мањи поклони од уобичајених; овај северњачки народ који је држао до части, осветио се за ову увреду крвавим ратом.

³¹ Амијан Марцелин: *књига XXV*. (наводи Монтеѕкје).

³² Монтеѕкје: *наведено дело*, стр. 146.

на“.³³ Сви народи који су окруживали Царство у Европи и Азији, постепено су црпили богатства Римљана. Будући да су се Римљани прославили пошто им је доношено злато и сребро свих краљева³⁴ то су сада ослабили јер је њихово злато и сребро одношено другима“.³⁵ Империји се њен пљачкашки дух сада враћао као заслужена казна.

У вези с тим, покреће се питање односа државе и војске, односно економске моћи друштва и потреба војске за опремањем, плаћањем, вежбањем и оружјем. Проблема нема ако су обе стране моралне, поштене и раде у смислу Аристотеловог „општег добра“, али ако у томе осетљивом односу било која страна заигра само на свој интерес, тада настаје велики проблем за државу, народ и војску. Мудрост говори да је усклађивање различитих интереса најважније за једну заједницу. „Војска је, као што смо видели, постала сувишни терет за државу. Војници су примали три врсте награда: редовну плату, надокнаду по завршеној служби и повремене поклоне који су, често, постали право оних који су у својим рукама држали народ и владара. Недостатак новца за исплату тих трошкова довео је до потребе за тражењем јефтиније војске. Склапани су споразуми са варварским народима који нису знали за раскош римских војника, нити су имали исти дух, а ни њихову дрскост... Римљани су, стога, за властиту одбрану користили трупе варвара увек спремних да приме новац, пљачкају и ратују. Они су послужили том тренутку али је касније било доста невоља, са њима као и са непријатељима, да и њихове... снаге буду савладане“.³⁶ Краткорочна решења, изнуђена без обзира на потребне визије, у крајњем смислу дају више лоших плодова, него што доносе дарова. Мудро говоре стари, војска је као димњак, лети потпуно непотребан али зими од њега зависи опстанак породице. Ником страна војска није осигурала оно што је народу насветије – слободу. Величина слободе тражи и највредније људске жртве, синове оних који ту заједницу воде. Ништа мање!

У пређашње време Римљани³⁷ нису укључивали у своју војску већи број помоћних чета од римских. И мада су њихови савезници заиста били поданици, нису хтели да за своје поданике имају народе ратоборније, од њих самих.

³³ Исто, стр. 137.

³⁴ „Желите богатства“ говорио је император војсци која је гунђала, „ево земље Персијанаца, кренимо у потрагу за њима. Верујете ми, од толиког блага које је поседовала Римска република, није преостало ништа; а зло стиже оне који су владаре научили да купују мир од варвара. Наше су благајне празне, наши су градови уништени, наше су провинције пропале...“ (Исто, liv, XXIV), (наводи Монтескје).

³⁵ Монтескје: *наведено дело*, стр. 125.

³⁶ Исто, стр. 126.

³⁷ Према Титу Ливију ово је Вегаџијева примедба, ретко се дешавало да их број помоћних чета надмаши. (Монтескје).

Римљанима је говорила мудрост владања, јер за власт није ништа погубније, него да не контролише потпуно физичку силу. Међутим, у познијем добу не само да су пропустили да уоче тај ризик с помоћним четама, већ су варварским војницима чак и попуњавали редове народних чета. „Тако су увели обичаје сасвим супротне онима који су их учинили господарима тадашњег света. И како је некадашња стална политика била да ратничку вештину чувају за себе и не предају је никоме од суседа, сада су је унутар себе уништавали и ширили међу друге. Својим су начелима поробили све народе, али када су постигли циљ њихова Република није могла да опстане... Укратко Римљани су испустили војну дисциплину и отишли толико далеко да занемаре своје оружје. Вегеције каже да су војници добили од цара Грацијана допуштење да скину оклоп, а потом и шлем, пошто су им се чинили претешким. И тако неодбрањиво изложени ударцима непријатеља, нису размишљали ни о чему више осим о бекству“.³⁸ Ово је непревазиђена мудрост историје за све оне које руководе војничком силом. Нема достојне замене за оно што је човеку најдрагоценије и народу највредније. Спремност војске и тајна ратничке вештине су пресудно важни за опстанак државе. У вези с тим, Монтескје даље наводи: „...да су изгубили обичај утврђивања логора и да су због овога пропусти њихове војске биле заробљене од варварске коњице. Коњица раних Римљана била је сасвим малобројна. Обухватала је свега једанаести део сваке легије. Када се Рим нашао у пропадању, преостала му је скоро само коњица. Чини ми се да што народ боље овлада војном вештином утолико више користи пешадију, а што мање разуме ову вештину... више проширује коњицу. Лака и тешка пешадија без дисциплине јесте безвредна, док коњица увек може да ратује и неуређена.“³⁹ Дејство коњице више се састоји у њеном жустром наступању и жестоком удару, док је код пешадије снага у њеном отпору и извесној непоколебљивости. Снага коњице је тренутна, док пешадија делује дуже времена, али захтева дисциплину. Римљани су успели да загосподаре свим народима не само захваљујући ратничкој вештини већ и опрезности, мудрости и упорности, и њиховој љубави према слави и отаџбини. Када су императорима све те врлине исчезле, преостала је ратничка вештина, и њоме су чували оно што је стечено упркос слабостима и тиранији њихових владара. Када је исквареност продрла и у саму војску, Римљани су постали плен свих околних народа. Царство установљено оружјем мора се оружјем и одржавати.

Мудре су речи филозофа. Оне нас најбоље подучавају да се лакше суочимо с изазовима нашег немирног, опасног и противречног света. Није смиао да разумемо прошлост ради прошлих дана, него да нам поуке историје

³⁸ Монтескје: *наведено дело*, стр. 127.

³⁹ Татарска коњица, не следи ни једно од војних начела, све време је постизала велике успехе. (Монтескје).

помогну да пребродимо све недаће садашњости и лакше пловимо кроз непознате теснаце будућих дана. Човек када учи треба да то ради од филозофа – најбољих мудраца у људском роду.

У вези с тим, истиче се потреба војске или претеривање када је реч о војној дисциплини: „У раније доба је постојало међу Римљанима правило да се казни смрћу ко год напусти свој борбени положај или баца оружје у бици. Јулијан и Валентинијан су поново увели те старе казне. Али римски варварски плаћеници навикли да ратују као данашњи Татари – повлачећи се да би наставили борбу у потрази за пленом а не почастима,⁴⁰ били су неспособни за овај вид дисциплине. Дисциплина код раних Римљана је била таква да су војсковође осуђивали на смрт своје синове, јер су побеђивали мимо њихова наређења. Но, када су се помешали с варварима, били су заражени духом самосталности који је обележио карактер ових народа. И уколико сте читали о Велизаровим ратовима против Гота, уочићете војсковођу коме су његови официри готово увек одбијали послушност. Док су беснели грађански ратови Сула и Серторија су и даље радије бирали пораз, него на било какву акцију коју би могао да искористи Митридат“.⁴¹ Примери с коњицом, дисциплином и измењеним саставом легија Рима показују које су то велике слабости које су исказивале римске трупе при крају трајања Империје. А онда, када су човек или заједница слаби наилази болест или недаћа – да оно што је спремно да нестане буде поражено. „Убрзо после 360. године н. е. Хуни, један дивљи, номадски монголски народ сручио се преко јужног дела централне Азије, прешао Дњестар и упао у срце Европе. Сејући смрт и пропаст, и вршећи страховита зверства. Мада жилави борци испоставило се да Остроготи, Визиготи и Вандали никако нису били у стању да се носе са Хунима. Они су у њима изазивали такав страх да су они који су сачували главе бежали испред Хуна и уз вику преклињали римске власти да их приме у Империју“.⁴² Над Европом кружи страх од монголских хорди које предводи велики војсковођа Атила „бич божји“. Какав је био Атила? „Његови су поданици страховали од њега али не изгледа да су га мрзели. Изузетно поносан, а опет зао, жесток у изливима беса, али умешан да опрости или одложи казну како је то одговарало његовим интересима, никад није водио рат уколико је могао миром да стекне довољну предност; њему потчињени краљеви верно су га служили, а древну хунску једноставност држања сачувао је за себе самог“.⁴³ Такав је био Атила, кога добро памте Европљани и спомиње историја ратовања свих векова.

⁴⁰ Нису желели да се придруже римским војницима у редовима. Видети Амијана Марцелина, књига XVIII – једном су се изузетно потчинили да би стекли Јулијанову наклоност када је он хтео да утврди одбрамбени положај. (Монтескје).

⁴¹ Монтескје: *наведено дело*, стр. 129.

⁴² *Стари свет*; *Илустрована историја света, први том*, стр. 267.

⁴³ Наводи се према: Малхова византијска историја, у *Одломак из посланства*.

Дарови Рима светској заједници

Римљани су односили војне победе тако што су водили беспопштедне крваве ратове: „Убиј или ћеш бити убијен“ био је закон њиховог живота. Према Тацитовој заједљивој опасци Римљани су начинили пустош у многим деловима света, коју су назвали миром – наметнути мир Империје. То је мир послушних робова и понижених слуга. Рим је донео ту предност да се први пут у историји могло путовати познатим светом и при томе служити се једним општим језиком. „Неотесани римски војник је убио Архимеда у Сиракузи 121. године п. н. е. Што се тиче проналазаштва из области механике Римљани су се боље показали него у другим наукама... њихови огромни војни подухвати у војне сврхе, направе за пробијање одбрамбених зидова, праћке, утврђења и бедеми, све су то била средства за остваривање победа. Римска вештина изградње путева и подизања дугих и адекватних аквадука-та и џиновских грађевина задивљивала је.“⁴⁴ Из латинског језика су настали италијански, француски, шпански, португалски и румунски. Изражавајући жудњу Рима за поретком и правдом, право је представљало велико завештање Западној цивилизацији. Служећи повезивању различитих народа, међународно право се уклапало у потребе светске империје и у идеале стика, иако никада није у потпуности заменило локалне законе. Основна религија Запада хришћанство, рођено је унутар Римског царства и на њега је утицало римско право и организација. Римљани су: „...направили добре путеве, системске законске зборнике и делотворне армије, у осталом су се угледали на Грчку“.⁴⁵

Захваљујући ширењу културе коју је Рим спроводио варвари су изазвали само привремено помрачење, а не трајан мрак. „Значај дуготрајног римског мира у ширењу културе и у прилагођавању људи на идеју о једној и јединственој цивилизацији, повезаној јединственом влашћу“.⁴⁶ Рим је оставио богато наслеђе које је опстало вековима. Идеја о светској империји која је обједињена општим правом и ефикасном владом никада није замрла. После пада Рима људе је и даље вековима привлачила идеја о уједињеном и мирном свету–држави. „Римски империјализам се можда показао као најбољи у северној Африци (важној у хришћанској историји као завичају светог Кипријана и светог Августина), где су огромне површине, необрађиване пре и после римског времена, биле претворене у плодно тло и прехрањивале густо насељене градове. Римско царство је било у целини стабилно и мирно преко две стотине година, од доласка Августа“.⁴⁷

⁴⁴ *Стари свет, Илустрована историја света, први том*, стр. 232.

⁴⁵ *Расел: наведено дело*, стр. 262.

⁴⁶ *Исто*, 257.

⁴⁷ *Исто*.

Заслуге Рима су следеће: „Градећи светску заједницу која је срушила препреке између нација, сачувавши и ширећи грчку цивилизацију и развијајући рационални систем закона примењив на читаво човечанство, Римљани су отишли даље путем универзалистичких и космополитских схватања о свету, која се јављају још у доба хеленизма. Велики је домет Рима био превазилажење уске политичке оријентације града–државе и стварања светске државе која је уједињавала различите нације света“.⁴⁸ Историја света има мало обзира за страдања народа и вековна понижења људи, она се више или једино бави великим царствима, грандиозним грађевинама и славним војсковођама. Колико ли је река суза и неиспеваних песама коштала потлачене народе слава и сјај вечног града Рима? Римска република је превазишла парохјанизам типичан за градове–државе, она је зачала правац ка политичком и правном универзализму. „Рим је превазишао ограничења менталитета града–државе и развио правни и грађански систем који је важио широм империје“.⁴⁹ У вези с тим, „У стварности и идеји, Царство је у свести Римљана било исто што и сам свет... Концепција о једној људској породици, једној католичкој религији, једној универзалној култури и једној светској држави, постојала је у свести људи још од времена када је ту идеју Рим приближно остварио“.⁵⁰ Велики су и незамењиви дарови Римске империје целом свету. Важно је да схвате поруке Рима и њени наследници и потомци.

Закључак

Узроци пропасти Рима веома су сложени, бројни и комплексни. Грађански ратови, исцрпљујући ратови са народима који су нападали Империју, ратоборне буне, глад, куга, прогонства, заплена имовине и протеривање из земље, непослушност војске и њена подељеност уздрмали су целокупно здање. „Корени опадања царства су били не само у повећању спољне опасности већ и у особеностима римске државе, нарочито у противречностима друштвених односа и слабостима технолошког развитака. Много пре него што је римска царевина достигла своје највеће размере у 2. веку н. е. Цицерон је уочио пљачкашку црту својих суграђана. Према Цицерону они су силом непрекидно узимали туђу имовину 'све док цео свет нису претворили у свој посед'. Да су морали да врате оно што су приграбили 'поново би... пали у беду и оскудицу'. Један од релативно малобројних Римљана који је био склон филозофији – Марко Аурелије, и који је био присиљен да убија или

⁴⁸ Марвин Пери: *Интелектуална историја Европе*, CLIO, 2000, Београд, стр. 39.

⁴⁹ Марвин Пери: *наведено дело*, стр. 39.

⁵⁰ Расел: *наведено дело*, стр. 266

заробљава надируће хорде, у једном меланхоличном стању упоредио је себе са—ловцем пљачкаша“.⁵¹ Пљачка има своје јасне границе, уосталом као и сви други ниски нагони код човека или народа, јер она на дуже време погубно делује на пљачкаше као што и разара потлачено друштво, али код силника ствара задовољство, хедонизам и похлепу, док код унижене стране јача снагу за осветом и ослобађањем од тлачитеља и људске беде. Победе у себи крију многе замке, то најбоље знају победници.

Корени кризе су водили уназад до, наизглед, златног доба Трајана, Хадријана и Марка Аурелија. Државним службеницима и војницима животни стандард био је све мањи. Војни немири и непрестана потреба за давањем мита или поклона били су непосредни узроци инфлације. Поред економије и политике једино снага легија могла је да спаси Рим, али: „Немилосрдни, недисциплиновани легионари, пљачкали су све од реда. Њихови пљачкашки напади утерали су такав страх у кости сељацима и градском живљу, да су се људи једва могли нешто више плашити опасности од варварских инвазија. Уствари, легионари су у великом броју били варвари, и римске власти су све чешће морале њих да регрутују или унајмљују као плаћенике, јер су многи римљани изгубили вољу да се боре, а и бројно су опали услед последица куге, привредног расула и гладовања“.⁵²

Никада до сада она Империја коју су бранили туђи синови и стране трупе није дуго трајала, јер највећа људска дела, етичке вредности и материјална богатства увек траже и највеће сопствене жртве. Данашње империје имају једну велику ману да би владали светом, а то је да њихови грађани сувише добро живе да би дали оно што има је најдрагоценије – живот сопствене деце. Свест људи се променила. Војници који се углавном регрутују са маргина друштва и сами имају своју ратну рачуницу која се никако не уклапа у велике рачуне господара света. Обичан војник сања дан када ће се са теренском зарадом вратити својој кући, док онај који је потлачен нема избора, јер он живи у дому који му гори, и он је судбином, историјом и рођењем осуђен и почаствован да брани родни праг. Онај који је моћнији настоји да што краће траје на туђем тлу, док је усуд, морање, стрпљивост и љубав према својој земљи најјаче оружје оних који су покорени. Владар који није спреман да плати потребну цену није на добром путу да задржи свој углед, посед или колонијално царство.

Кључно је било то што су Римљани препустили тајну оружја и ратне вештине другима: „Долази до опадања моћи... Империје. Док су се те промене пропадања лагано одвијале Римљани су се све више ослањали на жилаве варваре... попуњавајући њима велике празнине у својим легијама и налазећи међу њима способне војне старешине који ће их довести до победе про-

⁵¹ Исто, стр. 256.

⁵² Стари свет: Илустрована историја света, први том, стр. 258.

тив других варвара и варварских племена са којима сами (варвари) нису често били у неком великом сукобу⁵³. Тада, наравно, није било данашње слике света, није било нуклеарног оружја, Уједињених народа, интернета, међународних хуманитарних организација, ни моћи мултинационалних компанија али је било оно што се може видети и данас, да империјална сила света, све више рачуна на снагу и лојалност савезничких снага, јер јој њене војне снаге све више недостају, или је опао полет њених синова за војне подухвате. Опет, нико не може у подељеном свету бити толико моћан да може сам све да војно постигне против многоструког света. Историја учи да се никада не задобијају трајни успеси преко туђих снага, а ако се господар само ослони на своје синове то може много да кошта. Историја не постања нова питања, само су одговори мучни.

Тешко је рећи зашто некад ратоборни Римљани нису били у стању да регрутују онакву способну војску са каквом је Марије до ногу потукао огромне ратничке снаге Тевтона. Пре свега, разлози су у угодном животу Римљана, јер нема великих дела без огромних одрицања, аскетског живота и стоичког односа према животу. Римљани су дошли до уверења да су победе остварене мачем: „судбина предодређена за робове или зликовце. Морал и воља да се боре заувек су исчезли“⁵⁴. Нема ореола славе без великих жртвовања. Данашња цивилизација људе учи да је све лако доступно и достигну без труда, знања и рада. Данашњи свет почива на преварама, лажима и обманама. Зато се савремени људи мало интересују за историју. У богатој ризници људског памћења неће наћи поткрепу за своје плитке лажи, свој ниски лет и безумне подухвате. Последица пропадања Рима била је и у одбацивању културе: „У последњим годинама Западног царства, влада је била неприкривенија, него раније војна тиранија, а армија је обично бирала успешног генерала за цара, али армија чак ни у својим највишим редовима, није више имала образоване Римљане, већ полуварваре доведене са границе. Ови груби војници нису марили за културу и гледали су на цивилизоване грађане само као на изворе прихода“⁵⁵. Општа дволичност отупела је дух војске и исцрпила читаво царство. Наводи се пример дволичне војске Филипика, Маврикијевог војсковође који је био готов да преда битку, заплакао је при помисли на велики број људи који ће бити побијени⁵⁶. Сузе које су неки Арапи проливали, када је њихов војсковођа склопио примирје које их је спречавало да проливају хришћанску крв⁵⁷ биле су посве другачије приро-

⁵³ *Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр. 268.*

⁵⁴ *Исто.*

⁵⁵ *Расел: наведено дело, стр. 263.*

⁵⁶ *Теофилакт: књига II, глава III, Историја императора Маврикија (наводи Монтескје).*

⁵⁷ *Оклија, М.: Историја сараценског освајања Сирије, Персије и Египта (наводи Монтескје).*

де. Дволична и фанатична војска – две су потпуно различите ствари. Када један народ више не осећа жарку жељу да брани крвљу оно што је стечено и врхунске вредности на којима почива смисао опстанка заједнице, него препусти странцима или потчињенима да бране оно што тим браниоцима није вредно и свето, и није им уопште стало до те заједнице и државе, то је знак да је тој заједници дошао крај у погледу успеха, виталности и славе. То се у последње доба дешавало Риму некад непобедивом граду и симболу војничке славе, дисциплине и пожртвовања. Свако од народа треба да се погледа у своје духовно огледало. Можда је појаву хришћанства, које је позивало на мир међу људима и народима, могуће делимично објаснити код Римљана – одсуство ратничких врлина. Хришћана је било и међу војницима и вишим официрима.

За Римско царство највећи узроци слабости били су грађански ратови, куга, претерано и рђаво управљање државом. Римом је завладала неслога јер: „Команданти уместо што су се са својом легионарима међусобно борили требало је да спречавају варваре и остале непријатеље у разбијању најдрагоценијег што је Рим имао – његове војне силе и идеје о лојалности државном јединству. Лојалност је постала везана за личност – владара“.⁵⁸ Никада претерано везивање војника за неку личност (коликогод била историјска) није добро, јер је свака личност сложена, противречна и слојевита и различито се понаша и делује у различитим околностима. Насупрот томе, закони су безлични и институције државе су изнад појединаца и имају много трајније вредности од сваког владара. У позно доба Империје сваки је легионар полагао свечану заклетву на врхунску оданост императору. Римски легионари и сенатори кршили су дата обећања према свакоме чим би им се учинило да они нису пробитачни. Људи су пренебрегавали дужности, а личне амбиције биле су изнад интереса државе, Империје и становника. Света је дужност сваког припадника војске да буде врхунски оспособљен и лојалан своме народу. Војник мора да служи пре свега својој власти, а најпосле и самом себи.

Друштвену кризу слабљења Рима све више су подстицали социјално-политички догађаји и грађански ратови, насиља војника, цареви–узурпатори и локални чиновници изазивали су незадовољство становника провинција. Војска се трошила у унутрашњим сукобима. Недостајала је ефикасна централна власт и сигурно руковођење којим би се могло средити стање у земљи и мобилисати економске и војне снаге Империје. Међутим, Рим је живео у летаргији, животом обиља, у сплеткама и заверама и нису се појављивали ни појединци нити снаге способне да преокрену и одоле таквом стању. У животу народа има година када све назауостављиво пропада и треба та времена пребродити и преживети са што мање губитака.

⁵⁸ *Стари свет, Илустрована историја света, први том, стр. 268.*

„Монтескје је покушао да на примеру успона и пада Римског царства покаже како... успон и пропаст држава почивају на законитости која се може, у духу просветитељства, умом проникнути. Тако разлози величине Римљана леже у њиховим родољубљу, војној вештини и дисциплини, републиканским институцијама, поштовању добрих закона, ограниченој територији, а разлози њихове пропасти у претераним освајањима која су их учинила светском силом, укидању републиканског уређења и увођења царства, корупцији и претераној раскоши, неправедној расподели земљишних поседа, прихватању варвара за праве римске грађане, испразним верским споровима у Византији“.⁵⁹ Римска империја је неисцрпни извор многих историјских идеја, војних успона, личних подвига, вредних искустава народа али и неизбежних пораза. Изучавање Империје нарочито је интересантно за стратеге и полемологе као и све оне људе који се на озбиљан начин баве војском и њеном историјом, јер од римске војске, њених славних војсковођа, организације, попуне, дисциплине и тактике римских легија имају много тога корисног да науче. Пропала је Империја, али су остале неке њене трајне вредности.

⁵⁹ Расел: *наведено дело*, стр. 194.

Process of Demarcation and Delineation of the Serbian – Macedonian Border

Branko Pavlica, Ph.D., Research Professor

Based on the analysis of relevant facts, within the framework of diplomatic and political contacts, contractual practice, and statements of the two countries' political representatives, former Serbian-Macedonian positions concerning the state borderline have been released (Agreement on extension and description of the state border; demarcation and delineation of the border; development of border documents ...).

Since Albanian terrorism (in Kosovo and Metohija and in Western Macedonia) is a shared problem, traditionally friendly relations between the Republic of Serbia (FR Yugoslavia, and Serbia and Montenegro) and the Republic of Macedonia "create" opportunities to improve bilateral military cooperation. Practically, this was verified by signing (on June 4, 2001) the Agreement on the scientific-technical and military-technical cooperation of the Ministries of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Macedonia.

The cooperation of Serbia and Macedonia is very important. According to the statement of the President of FR Yugoslavia, dated December 30, 2000, this is "because there exist geographical, historical, and also contemporary resemblances, concerns, and difficulties that need to be jointly solved, to lay a foundation of cooperation with a clear political message of how much the stability of the Balkans depends on the Serbian-Macedonian relations".

Key words: the Republic of Serbia (RS), the Republic of Macedonia (RM), cooperation, shared problem: fight against Albanian extremism, border, security, demarcation and delineation of the border.

Army-Media Relations in Armed Conflicts

*Colonel Slavoljub Randelović, Ph.D.
Ksenija Đurić-Atanasievski, M.A.*

Forwarding the information timely to right addresses is spreading the influence and power, which may, by its significance, be compared to effects of precision guided weapons. Underestimating the power of media to shape the public views has proved to have a decisive impact on the outcome of a war. The experiences of NATO (1999) in crisis management proved that it is necessary to provide more space for media activities and journalist training, while contemporary conflicts will be in the center of media attention, and information transmission speed may provide tactical actions with strategic influence. The capabilities of media to react quickly, almost always in real time, and present the situation as dramatic, pose pressure onto political decision makers and they make decisions more rapidly (have less time to ponder) than ever before in the history of mankind. Thus, chances to make wrong decisions grow bigger.

Key words: the military, media, war (armed conflict), public relations and public opinion.

National Security – from the Westphalian Concept to the Post Cold War Concept

Saša Mijalković, Ph.D.

Traditional perception of national security, based on the so-called “Westphalian model” of protecting the state and society’s values and interests, and on the concept of sovereignty, is losing its meaning and importance in contemporary circumstances. The concept based on the protection of foreign policy interests in international relations and the protection of the territory against external aggression and the governing order and ruling regimes (in socialist countries), puts the security of people and their participation in international and global security in the focus. Instead of the state, as an exclusive “security provider”, the role of active security subjects is being taken over by individuals and non-government, sub-national and trans-national entities. In addition to traditional functions (diplomacy, intelligence, and defense), a modern state underlines the importance of economic, energy, cultural, ecological, social, informational, and other security areas. This all points to deep change in the national security concept, which is adjusted to the conditions and requirements of contemporary security reality. In this connection, the paper points to comparative features of traditional and modern concepts of national security; to the necessity of transferring the old model into the new model; and to the reasons why the modern concept of national security will survive and dominate the security stage for yet a long time.

Key words: security, national security, security concept, state-centric security, integral national security.

Geopolitical Origins of the National Security Strategy

Zoran Kilibarda, Ph.D.

Founding the national security strategy on relevant theoretical-methodological viewpoints should provide a critical relation towards favored security concepts or exclusive ones, and pre-empt the slavish adherence to the so-called universal solutions of “permanent value”. The more realistic is the perception of geopolitical order, the truer is the comprehension of danger to national interests, and the greater are the chances to find an efficient program of their protection. This comprehension cannot be clear and complete enough unless it is supplied with contents showing the trends of changes in the existing geopolitical order. The importance of this additional grasp of geopolitical reality for designing the national security strategy proceeds from the fact that only those strategies have proved successful which, apart from taking into account the current situation, move on to meet future events.

Key words: geopolitics, national security, strategy.

On the Draft of the National Security Strategy of the Republic of Serbia – Critical Contribution to Discussion

Zoran Keković, Ph.D.

The Draft of the National Security Strategy of the Republic of Serbia (2009) is the most important document that establishes the goals of the security policy and determines the means and methods of accomplishing the national security interests and goals. General guidelines for the preparation of this strategic document are brought in line with current security processes in the country and its neighborhood, and with the theoretical insights that interpret and explain them.

Key words: national security policy, national interests, national security strategy, means of power, risk assessment.

Civil-Military Cooperation – A New Function of the Army

Zoran Jeftić, Ph.D.

Based on comparative analysis of civil-military cooperation terms and related terms, the paper gives a presentation of civil-military cooperation aiming to clear up and help avoiding any confusion of the terms when used, describes the development of civil-military cooperation as a phenomenon and an institutionalized activity through time, and gives a short insight in use and structure of civil-military cooperation in NATO, in some countries, and in the Army of Serbia. Also, it shows what benefits may be there for the Army of Serbia and the Republic of Serbia on the whole in correct application of the function of civil-military cooperation. The paper is based on the author's former experiences gained in the work of civil-military cooperation bodies and the knowledge acquired in former advanced courses, seminars and conferences of members of the civil-military cooperation organization of the Army of Serbia, held both abroad and in the Republic of Serbia.

Key words: civil-military cooperation, function of the military, the Army of Serbia.

Defense Spending Funding System of the Republic of Serbia

Colonel Miloš Miletić, Ph.D.

Based on an analysis of the current state of affairs in funding of the Republic of Serbia's defense spending, the paper, on one hand, presents theoretical knowledge and experiences related to the budget as an instrument of funding the defense spending, and, on the other hand, it compares our experiences with those of the neighboring countries and NATO member states. Particular attention is given to defining the notion and goal of the defense spending funding.

Key words: finances, funding, defense spending, category of defense spending, gross domestic product (GDP), budgeting system and budget.

Costs Management Strategy of Defense System

Milena Knežević, M.A.

Srđan Blagojević, M.A.

In a situation of the world's financial crisis and complex political, military-security and other circumstances, a prerequisite of successful accomplishment of the military's social role is to achieve a balance of its needs and capabilities. In the long run, the defense system achieves a trade-off (between ever smaller capabilities and requirements posed by necessary activities) through managing the costs in a suitable manner.

As a concept, the costs management is applied with the purpose to manage the resources more efficiently in situations where a significant discrepancy exists between a desirable state and the current one. It is realized through applying particular strategies, but also through operational efficiency and effectiveness.

With regard to the complexity of the defense system, it is very difficult to be guided, during the costs management process, with one defined strategy only, but it is necessary, in line with changes in the neighboring countries, through applying operational capabilities and a proper trade-off between efficiency and effectiveness, in concrete conditions, to provide successful accomplishment of long-term goals. The aim of defining and implementing the costs management strategy is to try to gain information relevant for planning the Army's missions and tasks matching its capabilities, in order to make realistic decisions.

Based on an analysis of theoretical knowledge and experiences in the costs management strategy of the defense system, the paper transparently presents the findings on the costs management strategy and the long-term costs forecast model. Particular attention is paid to defining the notion of strategy and its goal, costs management, and trade-off.

Key words: strategy, costs, trade-off.

Career Planning and Development

Lieutenant Colonel *Ranko Lojić*, Ph.D.

Organizations where people work and the nature of work they engage in are constantly changing and developing. Thus they create new trends calling for their reconsideration and resolving. Constant changes and newly created circumstances directly affect the employees' careers as well. The job concept is increasingly substituted by the career concept, and in this connection modern organizations attach great importance to the employees' careers and their development. Career development prospects ensure quality employees of greater abilities for the organization, and add to the organization's competitiveness.

The paper discusses the notion of the career, organizational and individual requirements of the development, and the career development phases. It analyzes the factors affecting the career development, as well as the place and the role of organizations, leaders and individuals in career planning and development.

Key words: job, career, development, organization, leader.

Preparing the Society for Defense

Hatidža Beriša, M.A.

The survival and development of any country or social community call for efficient defense and internal stability, and such a defense entail a wise and best possible strategy, and adequate forces and assets, as well as strong will and resolution to use these. Every society engages in a planned preparations for the country's defense in accordance with its own capabilities.

The defense system is an integrated, structurally arranged and functional unity of defense forces and subjects whose aim is to protect the defense interests of the Republic of Serbia.

Defense preparations represent a set of normative, legal, organizational, planning, personnel, material, production, and other measures and actions undertaken in peacetime by all appropriate social subjects in order to achieve and maintain an appropriate degree of preparedness and operational capability of all forces and assets involved in the country's defense.

Key words: defense, security, protection, business companies, legal entities, defense plan.

Survey of Conscripts and Soldiers' Views on Doing the Military Service in Civilian Institutions

Colonel Branko M. Babić, Ph.D.

In 2004, three surveys of conscripts and soldiers' views on doing the military service in civilian institutions were organized and carried out with conscripts that had determined to declare conscientious objection and applied for doing their service in civilian institutions; with soldiers doing their service in civilian organizations and institutions of general social relevance, and with soldiers who completed their training for the country defense, lasting for fourteen work days, organized by the Ministry of Defense.

Key words: military obligation, conscientious objection, military service in civilian institutions.

Environment Management through Reclaiming the Existing Dumpsites

Slavica Cvetković, Ph.D., Professor

During the last decades of the 20th century and at the beginning of the 21st century the environment management became a central survival issue and a starting point of all future human activities. The concern for its own environment reflects the maturity of a society and entails the provision of development programs that do not endanger the nature, people and natural resources, constituting a concept of "sustainable development".

Endangering of the environment has acquired dramatic proportions and came into the focus of the international community's interest, namely that of various countries' authorities, government and non-government organizations, politicians and scientists. Their task is to identify causes and consequences of the environment pollution, and measures of protection against further rapid degradation, and to point to ways and means of a planned and rational ex-

ploitation of natural resources and the development of suitable technologies. This complies with the concept of “sustainable development”, namely with generally accepted philosophy of a development in harmony with the nature’s potentials and resources, constituting the foundation of a modern, globally accepted model of the environment management.

Key words: the environment, sustainable development, reclamation, dumpsite.

Social and Historical Causes of the Decline of Empires – the Case of Glorious Rome

Colonel *Ilija Kajtez*, Ph.D.

The crisis of the Roman Empire was ever more aggravated by adverse social-political events and civil wars, violence of soldiers, the emperors–usurpers, and local civil servants who caused great dissatisfaction of the population in provinces. The army supposed to defend the Empire’s borders was wasted in internal conflicts. When a state is failed by its own basic support asset, there is no hope for that community. There was a lack of efficient central government and dependable leadership that could put the internal situation of the country in order and mobilize its economic and military assets and strengths. Notwithstanding that, Rome lived a life of lethargy, abundance, intrigues, and conspiracy.

Using the example of the rise and fall of the Roman Empire, Montesquieu tried to show how the historical motion is not a result of acts of some inconceivable powers or a providence of God, but the rise and fall of states rest on the law that can be grasped by mind: “huge conquests that made Rome the world power; abolition of republican structure and introduction of empire; corruption and excess luxury; unjust distribution of land ownership; acceptance of barbarians as true Roman citizens; futile religious disputes in the Byzantine.”

Another important reason for the fall of the Roman Empire was great migrations of nations on its borders. There are periods in life of people and nations when no internal power can prevent their fall, decline, or just a regress.

Key words: Roman Empire, migrations of nations, military emperors, civil wars, military organization, art of war, economic crisis, Christianity.

Le processus de délimitation et de marquage de la ligne de frontière serbo-macédonienne

Dr *Branko Pavlica*, conseiller scientifique

Basé sur l'analyse de faits importants, dans le cadre de contacts diplomatiques et politiques, les pratiques, les déclarations de représentants politiques des deux pays, sont d'anciennes relations serbo-macédonienne dans le cadre de la frontière (accord sur l'extension et la description de la frontière, la démarcation des frontières et le marquage des lignes, frontière documentation ...).

Depuis le terrorisme albanais (au Kosovo-Metohija et l'Ouest de la Macédoine), un problème commun, traditionnellement des relations amicales de la République de Serbie (République fédérale de Yougoslavie et de Serbie et Monténégro) et la République de Macédoine, la création de possibilités pour l'amélioration de la coopération militaire bilatérale. En fait, ceci se vérifie par la signature de l'Accord sur les aspects scientifiques, techniques et de coopération militaro-technique (4. Juin 2001) Ministère de la RFY et la République de Macédoine.

La coopération de la Serbie et la Macédoine est très important. Selon le président de la République fédérale de Yougoslavie, le 30 Décembre 2000, parce que il y a des points communs géographiques, historiques, modernes et d'autres, les préoccupations et les difficultés qui doivent être résolus, qui a jeté les bases de la coopération avec le message politique clair, dans la mesure où la stabilité dans les Balkans dépend des relations serbo-macédonienne.

Mots-clés: République de Serbie (RS), de la République de Macédoine (RM), la coopération, le problème commun: la lutte contre l'extrémisme albanais, les frontières, la sécurité, la délimitation et de marquage des lignes frontalières.

Rélations de l'armée avec les médias dans les conflits armés

Dr *Slavoljub Randelović*, Colonel
Mr *Ksenija Djurić-Atanasievski*

L'information en temps utile de faire une adresse réelle par le biais des médias est l'expansion de l'influence et le pouvoir qui, de par l'importance de mesurer avec précision les effets des armes dirigées. Il s'est avéré que sous-estimation du pouvoir des médias à façonner les attitudes de l'opinion publique est essentiel pour influencer l'issue de la guerre. Et l'expérience (1999) dans la gestion de crise a montré qu'il est nécessaire de donner plus d'espace pour les activités des médias et de la formation des journalistes, alors que les conflits contemporains dans le centre de l'attention des médias, et la vitesse de transmission de l'information peuvent fournir des tactiques des actions avec influence stratégique. Media ont la capacités à réagir rapidement, presque toujours en

temps réel d'un événement, et que dramatisation de la situation crée une pression sur les décisions politiques – les décisions sont prises plus rapidement (ils ont moins de temps pour réfléchir). Cela augmente les chances de faire de mauvaises décisions.

Mots-clés: militaire, médiatique, de la guerre (conflits armés), PR (Public Relations), et l'opinion publique.

Sécurité nationale – De concepte de Westphalie à la conception de Post guerre froide

Dr Saša Mijalković

Le concept traditionnel de la sécurité nationale, sur la base des soi-disant. "Modèle de Westphalie" la protection des civils et des valeurs sociales et les intérêts et le concept de souveraineté, dans des conditions modernes, perd de son sens et sa signification. Concept qui se base sur la protection des intérêts de politique étrangère dans les relations internationales, sur le territoire de l'agression extérieure, l'ordre et l'autorité de gouverner régimes (dans les pays socialistes) - le centre des événements met la sécurité des personnes et de leurs učestovanje et internationaux de la sécurité mondiale. Au lieu de l'État, comme le «fournisseur de sécurité» exclusif, le rôle de la sécurité active des entités assument des individus et organisations non gouvernementales, entités subnationale et transnationale. En plus des fonctions traditionnelles (diplomatie, de renseignement et de défense), l'État moderne insiste sur l'importance de la coopération économique, énergétique, culturel, environnemental, social, d'information et d'autres domaines de la sécurité. Tous ces points à un sérieux changement dans le concept de sécurité nationale, qui est adapté aux conditions et aux besoins de sécurité des réalités modernes. À cet égard, le document souligne la comparaison des caractéristiques du concept traditionnel et moderne de la sécurité nationale, la nécessité de la transition de l'ancien modèle dans le nouveau modèle et les raisons pour lesquelles la notion moderne de la sécurité nationale pour une longue survie et la sécurité prévalent sur la scène.

Mots-clés: la sécurité, la sécurité nationale, la notion de sécurité, de sûreté državocentrična intégrante de la sécurité nationale.

Point de départ géopolitique de la stratégie de sécurité nationale

Dr Zoran Kilibarda

Reliance stratégie de sécurité nationale à la perspective peu théorique et méthodologique devrait fournir une attitude critique envers les concepts de sécurité favorisés ou exclusifs, et que le soi-disant esclavage doit être traité comme solutions universelles, les valeurs. Quelle est la perception de la géopolitique, plus réaliste, il est évident que performance compromet les intérêts nationaux – le plus les chances de trouver des programmes efficaces pour les protéger augmentent le plus performances sont réalistes. Cette performance ne peut pas être suffisamment claire, alors qu'elle ne comporte pas de fonctions qui traitent de l'évolution des tendances de l'actuel ordre géopolitique. L'im-

portance de ces constatations de fait de concevoir une stratégie de sécurité nationale ancrée dans le fait que le succès des stratégies a montré que celui qui, en plus de respecter la situation actuelle, est en mesure de répondre à des événements futurs.

Mots clés: géopolitique, la stratégie de sécurité nationale.

Projet de stratégie de sécurité nationale de la République de Serbie – une contribution à la discussion

Dr Zoran Keković

Le projet de stratégie de sécurité nationale de la République de Serbie (2009) est le document le plus important, qui définit les objectifs de la politique de sécurité et de détermine les moyens et méthodes pour la réalisation des intérêts de sécurité nationale et ses objectifs. Paramètres généraux pour la production de ce document stratégique, sont présentés dans le cadre de l'actuel processus de sécurité dans le pays et de l'environnement, et un aperçu théorique de les interpréter et d'expliquer.

Mots-clés: politiques de sécurité nationale, les intérêts nationaux, stratégie de sécurité nationale, le pouvoir des médias, l'évaluation des risques.

La coopération civilo-militaire – une nouvelle fonction de l'armée

Dr Zoran Jeftić

Sur la base de l'analyse comparative des concepts de coopération civilo-militaire avec des termes similaires à la vue de la coopération civilo-militaire en vue de clarifier et d'éviter le remplacement à l'utilisation et le développement de la coopération civilo-militaire comme un phénomène institutionnalisé et activités à travers le temps et une brève référence à l'utilisation et la structure de la coopération civilo-militaire Alliance de l'OTAN, des pays et l'armée de la Serbie. A également montré que le bénéfice de l'Armée de Serbie et la République de Serbie dans son ensemble peut avoir une application correcte de la coopération civilo-militaire. Le travail est créé sur la base de l'expérience récente dans les travaux des organes de la coopération civile-militaire et les connaissances recueillies à ce jour des formations, des séminaires et des conseils de membres d'organisations de coopération civilo-militaire entre l'armée de la Serbie à l'étranger dans la République de Serbie.

Mots-clés: la coopération civilo-militaire, l'armée, l'Armée de Serbie.

Système de financement des dépenses de la Défense de la République de Serbie

Dr Miloš Miletić, Colonel

Basé sur l'analyse de la situation actuelle du financement des dépenses de défense de la République de Serbie dans le travail sont, d'une part, montrer des connaissances théoriques et les expériences sur le budget comme un instrument de finance-

ment des dépenses de défense, d'autre part, notre expérience arrangée avec les pays voisins et de l'OTAN. Une attention particulière a été accordée à la définition de la notion et l'objectif de financement des dépenses de la Défense.

Mots clés: finances, finances, les dépenses de défense, les catégories de dépenses de défense, le produit intérieur brut (PIB), le régime budgétaire et du budget.

Stratégie de réduction des coûts dans le système de défense

Mr Milena Knežević
Mr Srdjan Blagojević

Les conditions de la crise financière mondiale, les politiques, militaires et de sécurité et d'autres circonstances, une condition préalable pour la réalisation du rôle social de l'armée qui est en état de l'équilibre de ses besoins et possibilités. Vu le long terme, le système atteint la conformité Défense (toutes les petites occasions aux exigences qui sont en relation avec les activités nécessaires) les frais d'exploitation de la manière appropriée.

Frais de conduite, en tant que concept s'applique à une gestion plus efficace des ressources, dans des situations où il existe des incohérences entre le nécessaire et situation actuelle. Il est réalisé par la mise en œuvre de certaines stratégies, mais aussi l'efficacité d'exploitation.

Étant donné la complexité des systèmes de défense, il est très difficile, au cours du processus de maintien des coûts, que conduire à une stratégie définie, mais elle est nécessaire en fonction de l'évolution de l'environnement, la mise en œuvre des capacités opérationnelles, le solde de l'efficacité et l'efficience (trade-off), en certaines conditions, assurer la réussite de la mise en œuvre des objectifs à long terme. Le but de définir et mettre en œuvre la stratégie de réduction des coûts figurant dans les aspirations à l'obtention de données relatives à la planification des missions et tâches de l'Armée de terre en fonction des possibilités - afin d'apporter les vraies décisions.

Basé sur l'analyse des connaissances théoriques et l'expérience de la stratégie de réduction des coûts dans le système de défense, de manière transparente, sont présentés les résultats de la stratégie du maintien du modèle de coût et des prévisions à long terme de coûts. Une attention particulière a été accordée à la définition de la notion de stratégie et ses objectifs, gérer les coûts et les trade-off.

Mots clés: stratégie, de coût, de trade-off.

Planification et développement de carrière

Dr Ranko Lojić, Lieutenant-Colonel

Organisation dans laquelle les gens travaillent et la nature du travail à faire, est en constante évolution et en développement, créant ainsi de nouvelles tendances qui exigent l'examen et la résolution. Changement et de nouvelles circonstances ont une incidence directe sur la carrière des employés. La notion de carrière, de plus en plus de remplacer la notion de travail, à cet égard, les organisations modernes attachent de l'importance à la carrière des employés et de leur développement. Perspective de développement de carrière, plutôt que la perspective de l'organisation du travail offre une meilleure qualité et des employés qualifiés, ce qui contribue à accroître la compétitivité de l'organisation.

L'article examiné: la notion de carrière, de l'organisation et les besoins de développement de carrière et les étapes de développement. Analyser les facteurs qui influent sur le développement de carrière, ainsi que la position et le rôle des organisations, les gestionnaires et les particuliers dans la planification et le développement de carrière.

Mots-clés: travail, carrière, le développement, l'organisation, la gestionnaire.

Préparation de la société pour la défense

Mr *Hatidža Beriša*

La survie et le développement de tout pays ou de la communauté exigent défense efficace et de la stabilité interne, une telle sagesse et de la défense implique la stratégie optimale et à la puissance et des ressources ainsi que d'une forte volonté qu'ils utilisent. Chaque société, conformément à ses propres possibilités en œuvre prévue pour la préparation à la défense du pays.

C'est un système de défense unique, une structure ordonnée et fonctionnel pouvoir et les organisations de défense visant à la protection de la défense des intérêts de la République de Serbie.

Préparatifs en vue de la défense ont présenté un ensemble de normes juridiques, d'organisation, de planification, de personnel, de matériel, de production et d'autres mesures et activités entreprises par toutes les entités de la société dans la paix, afin d'atteindre et de maintenir un niveau approprié de préparation et les capacités opérationnelles de l'ensemble des forces et des ressources pour la défense du pays .

Mots-clés: défense, sécurité, protection, les sociétés commerciales, les entités juridiques, le plan de la défense.

La recherche sur les attitudes des recrues et des soldats sur le service militaire dans la fonction publique

Dr *Branko M. Babić*, Colonel

Dans le courant de 2004. on a organisé et mené trois enquêtes sur les attitudes des recrues et des soldats de la fonction publique, de service militaire dans laquelle ils ont participé recrues, qui ont déclaré la plainte de conscience et de soumettre la demande pour un service civil, les soldats qui effectuent un service civil dans les organisations et les institutions de l'intérêt social général et soldats, qui ont terminé leur formation pour la défense du pays, qui a duré quatorze jours de travail, organisé par le Ministère de la Défense.

Mots-clés: obligation militaire, l'objection de conscience, de la fonction publique.

Gestion de l'environnement de réhabilitation de l'existant dump

Prof. dr *Slavica Cvetković*

Durant des dernières décennies du 20e siècle et au début du 21e siècle, l'environnement de gestion devient une question centrale de la survie et le fondement de toutes les activités humaines dans l'avenir. Soins de leur propre environnement reflète la

maturité d'une société et implique que de fournir des programmes de développement, qui ne mettent pas en danger le pays, des personnes et des ressources naturelles, ce qui représente le concept de «développement durable».

Danger pour l'environnement a acquis un développement dramatique et menace d'atteindre une portée de Jujube intérêts de la communauté internationale ou de l'état des organes nationaux, gouvernementaux et les organisations non gouvernementales, les politiciens et les scientifiques. Leur tâche est d'identifier les causes et les conséquences de la pollution de l'environnement, des mesures de protection contre la dégradation accélérée; sensibiliser le public aux moyens et modalités de la planification et l'utilisation rationnelle des ressources naturelles et le développement de technologies appropriées. Ceci est en conformité avec le concept de «développement durable», c'est-à-dire la philosophie de la coordination du développement - avec les ressources et les capacités de la nature et de ses ressources, qui représentent la base de la moderne, à l'échelle mondiale fondée sur le modèle de gestion de l'environnement.

Mots clés: environnement, développement durable, la valorisation et l'enfouissement.

Conditions socio-historiques de l'effondrement de l'empire – le fameux cas de Rome

Dr Ilija Kajtez, Colonel

Crise de l'Empire romain, la plus défavorables, a incité événements socio-politiques et les guerres civiles, de la violence, des soldats, des empereurs - usurpateurs et locales qui ont provoqué un profond mécontentement de la population des provinces. L'Armée de terre, qui est de sécuriser la frontière Empire a utilisé dans des conflits internes. Quand l'Etat a émis l'épine dorsale, qui est l'élément fondamental - de la communauté n'a pas de salut. Felt l'absence de véritable autorité centrale et la sécurité qui pourrait corriger une situation dans le pays et mobiliser sa puissance économique et militaire. Toutefois, Rome a vécu dans la léthargie, la vie d'abondance, d'intrigue et de complot.

Montesquieu a jugé dans le cas de l'ascension et la chute de l'Empire romain pour montrer comment le mouvement n'est pas le résultat d'une action des forces ou la providence divine, mais la montée et la ruine de l'État fondé sur les lois que l'on peut - trouver l'esprit "... aussi dans les attaques qui ont été faites de monde par la force, la suppression de la planification et l'introduction de l'empire, la corruption et splendeur exagérée, distribution et possession de terres, de l'acceptation de la vraie Varvari citoyens romains, des faux religieux à Byzance».

Une raison très importante pour la destruction de l'Empire étaient grands et que la migration de personnes à ses limites. Il y a des périodes dans la vie et de la nation et du peuple en l'absence de force interne que l'on ne peut pas empêcher en leur déclin, le déclin, ou tout simplement venir.

Mots-clés: Empire romain, les migrations des peuples, les militaires des empereurs, des guerres civiles, l'organisation militaire, les compétences de la guerre, la crise économique, le christianisme.

Prozess der Demarkierung und Markierung der serbisch-mazedonischen Grenzlinie

Dr. *Branko Pavlica*, wissenschaftlicher Berater

Aufgrund der Analyse der bedeutenden Tatsachen, im Rahmen der diplomatisch-politischen Kontakte, der Vereinbarungspraxis, Aussagen der Vertretern der zwei Staaten, wurden die bisherigen serbisch-mazedonischen Beziehungen im Bezug auf die Staatsgrenzen (Vereinbarung über die Ausdehnung und Beschreibung der Staatsgrenze; Demarkierung und Markierung der Grenzlinie; Verfassung der Grenzdokumente...) veröffentlicht.

Da der albanische Terrorismus (im Kosovo und Metochien und in Westmazedonien) ein gemeinsames Problem ist, werden die Möglichkeiten für die Entwicklung der bilateralen militärischen Zusammenarbeit durch die traditionell freundschaftlichen Beziehungen Republik Serbiens (SRJ und SCG) und der Republik Mazedonien „hergestellt“. Dieses wurde praktisch durch die Unterzeichnung der Vereinbarung über die wissenschaftlich-technische und militär-technische Zusammenarbeit des Ministeriums der SRJ und Republik Mazedonien (am 4. Juni 2001) nachgewiesen.

Die Zusammenarbeit zwischen Serbien und Mazedonien ist sehr wichtig, laut der Aussage des Präsidenten der SRJ im Dezember 2000, aus dem Grund „weil geografische, historische, aber auch gegenwärtige Übereinstimmungen, Beschäftigungen und Schwierigkeiten bestehen, die gemeinsam gelöst werden sollen, damit eine Grundlage für die Zusammenarbeit geschaffen wird mit einer klaren politischen Botschaft, in welchem Masse die Stabilität auf dem Balkan von den serbisch-mazedonischen Beziehungen abhängt“.

Stichwörter: Republik Serbien (RS), Republik Mazedonien (RM), Zusammenarbeit, gemeinsames Problem: Kampf gegen den albanischen Extremismus, Grenze, Sicherheit, Demarkierung und Markierung der Grenzlinie.

Der Umgang der Streitkräfte mit den Medien in den bewaffneten Konflikten

Dr. *Slavoljub Randelović*, Oberst
Mag. *Ksenija Đurić-Atanasievski*

Eine rechtzeitige Entsendung von Informationen an richtige Adressen durch Medien stellt die Verbreitung von Einfluss und Macht dar, die man nach Bedeutung mit den Effekten einer präzise gerichteten Waffe vergleichen kann. Es zeigte sich, dass die Unterschätzung der Macht der Medien, die Einstellungen der öffentlichen Meinung zu gestalten, einen entscheidenden Einfluss auf den Ausgang des Krieges hat. Die Erfahrung der NATO (1999) in dem Krisenmanagement hat gezeigt, dass es notwendig ist, den Aktivitäten der Medien und der Ausbildung der Journalisten mehr Spielraum zu ge-

ben. Die modernen konflikte werden im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit der Medien stehen und die Schnelligkeit der Informationsübertragung kann den taktische Aktionen einen strategischen Einfluss geben. Die Fähigkeit der Medien, schnell zu reagieren, fast stets in der realen Zeit eines Ereignisses, und die Situation zu dramatisieren übt Druck auf die politischen Entscheidungsträger aus – sie treffen die Entscheidungen schneller (haben weniger Zeit um nachzudenken), als je zuvor in der Geschichte der Menschheit. Das erhöht die Möglichkeit, Fehlentscheidungen zu treffen.

Stichwörter: Streitkräfte, Medien, Krieg (bewaffneter Konflikt), Öffentlichkeitsarbeit (Public Relations) und öffentliche Meinung.

Nationale Sicherheit – vom Westfälischen Konzept bis zum Konzept nach dem Kalten Krieg

Dr. Saša Mijalković

Die traditionelle Auffassung der nationalen Sicherheit, die sich auf dem sgn. «Westfälischen Modell» des Schutzes der staatlichen und gesellschaftlichen Werte und Interessen und auf dem Konzept der Souveränität gründet, verliert vor gegenwärtigen Hintergrund ihren Sinn und Bedeutung. Das Konzept, das sich auf dem Schutz der aussenpolitischen Interessen in den internationalen Beziehungen, des Territoriums gegen Aggression von aussen, der Staatsordnung und des herrschenden Regims (in sozialistischen Ländern) gründet, stellt in den Mittelpunkt des Geschehens die Sicherheit der Menschen und ihre Teilnahme an der internationalen und globalen Sicherheit. Für den Staat, als den ausschliesslichen «Sicherheitsprovider», übernehmen Einzelpersonen und Nicht-Regierungs-, subnationale und transnationale Entitete die Rolle der Akteure. Neben den traditionellen Funktionen (diplomatische, nachrichtengewinnende und verteidigende), hebt der moderne Staat die Bedeutung der wirtschaftlichen, energetischen, kulturellen, ökologischen, sozialen, informativen und anderen Sphären der Sicherheit hervor. All dies deutet auf eine ernsthafte Änderung des Konzeptes der Sicherheit hin, das auf die Bedingungen und Bedürfnisse der modernen Sicherheitsrealität abgestimmt ist. In diesem Zusammenhang wird in der Arbeit auf die komparativen Kennzeichen des traditionellen und modernen Konzeptes der nationalen Sicherheit, auf die Notwendigkeit der Transition des alten Modells in das neue und auf die Gründe für ein langdauerndes Bestehen und Dominanz des modernen Konzeptes der nationalen Sicherheit auf dem Sicherheitsschauplatz hingewiesen.

Stichwörter: Sicherheit, nationale Sicherheit, Sicherheitskonzept, staatszentrische Sicherheit, integrale nationale Sicherheit.

Geopolitische Standpunkte der nationalen Sicherheitsstrategie

Dr. Zoran Kilibarda

Die Stützung der nationalen Sicherheitsstrategie auf die wesentlichen theoretisch-methodologischen Standpunkte soll ein kritisches Verhältnis zu den bevorzugten oder exklusiven Sicherheitskonzepten sichern, bzw. es soll einer Knechtschaft ge-

genüber den sgn. universalen Lösungen „unvergänglicher Werte“ vorbeugen. Je realitätscher die Perzeption der geopolitischen Ordnung, desto wahrheitsgetreuer ist die Vorstellung der Bedrohung der nationalen Interessen – desto grösser sind die Chancen, ein effizientes Programm ihres Schutzes zu finden. Diese Vorstellung kann nicht ausreichend klar und ganzheitlich sein, solange in sie die Inhalte über neue Trends der Veränderungen der vorhandenen geopolitischen Ordnung nicht eingebaut sind. Die Bedeutung dieser zusätzlichen Erkenntnisse über die geopolitische Wirklichkeit zur Projektierung der nationalen Sicherheitsstrategie geht aus der Tatsache hervor, dass sich nur diejenigen Strategien als erfolgreich erwiesen haben, die ausser Anerkennung des vorhandenen Zustandes den zukünftigen Begebenheiten entgegenschreiten.

Stichwörter: Geopolitik, nationale Sicherheit, Strategie.

Über den Entwurf der nationalen Sicherheitsstrategie der Republik Serbien – kritischer Beitrag zur Debatte

Dr. Zoran Keković

Der Entwurf der nationalen Sicherheitsstrategie der Republik Serbien (2009) ist das wichtigste Dokument, in dem die Ziele der Sicherheitspolitik festgelegt werden und die Mittel und Methoden für die Verwirklichung der nationalen Sicherheitsinteressen und – ziele bestimmt werden. Die allgemeine Grundlage für die Verfassung dieses strategischen Dokuments wird mit den aktuellen Sicherheitsprozessen im Lande und im Umfeld und mit den theoretischen Einsichten, von denen sie ausgelegt und umschrieben wird, in Verbindung gebracht.

Stichwörter: Politik der nationalen Sicherheit, nationale Interessen, nationale Sicherheitsstrategie, Machtmittel, Risikoeinschätzung.

Zivil-militärische Zusammenarbeit – neue Funktion der Streitkräfte

Dr. Zoran Jeftić

Aufgrund einer Vergleichsanalyse des Begriffs zivil-militärische Zusammenarbeit mit verwandten Begriffen wurde eine Darstellung der zivil-militärischen Zusammenarbeit gegeben, zur Klärung und um eine Verwechslung bei der Benutzung zu vermeiden, sowie auch die Entwicklung der zivil-militärischen Zusammenarbeit als Erscheinung und institutionalisierte Aktivität im Laufe der Zeit und ein kurzer Rückblick auf die Benutzung und die Struktur der zivil-militärischen Zusammenarbeit in der NATO, einzelnen Ländern und in den Streitkräften Serbiens. Es wurde ebenfalls gezeigt, welchen Nutzen können die Streitkräfte Serbiens und Republik Serbien im allgemeinen von der richtigen Anwendung der zivil-militärischen Zusammenarbeit haben. Die Arbeit entstand anhand der bisherigen Erfahrung der Organe der zivil-militärischen Zusammenarbeit und der gesammelten Kenntnisse im Rahmen der Fortbildung, Seminare und Beratungen der Angehörigen der Organisation der zivil-militärischen Zusammenarbeit der Streitkräfte Serbiens im Ausland und in der Republik Serbien.

Stichwörter: zivil-militärische Zusammenarbeit, Funktion der Streitkräfte, Streitkräfte Serbiens.

System der Finanzierung der Ausgaben des Verteidigungssystems in Republik Serbien

Dr. Miloš Miletić, Oberst

Aufgrund der Analyse des bestehenden Standes der Finanzierung der Ausgaben im Bereich der Verteidigung der Republik Serbien wurden in dem Artikel, einerseits die theoretischen Erkenntnisse und Erfahrungen im Bezug auf den Haushalt als Instrument der Finanzierung der Ausgaben im Bereich der Verteidigung der Republik Serbien dargestellt und andererseits wurden unsere Erfahrungen mit den Nachbarstaaten und den NATO-Mitgliedstaaten verglichen. Besondere Aufmerksamkeit schenkt man der Bestimmung des Begriffs und des Zieles der Finanzierung der Ausgaben im Bereich der Verteidigung.

Stichwörter: Finanzen, Finanzierung, der Ausgaben im Bereich der Verteidigung, Kategorie der Ausgaben im Bereich der Verteidigung, Brutto-Inlandsprodukt (BIP), Haushaltssystem und Haushalt.

Strategie der Kostenführung in dem Verteidigungssystem

Mag. Milena Knežević

Mag. Srđan Blagojević

Bei weltweiter finanzieller Krise, komplizierter politischer, der sicherheitsmilitärischen und anderen Bedingungen ist für die erfolgreiche Verwirklichung der gesellschaftlichen Rolle der Streitkräfte der Ausgleich ihrer Bedürfnisse und Möglichkeiten eine Voraussetzung. Langzeitig betrachtet, erreicht das Verteidigungssystem den Ausgleich (der zunehmend geringeren Möglichkeiten mit den Forderungen im Zusammenhang mit den notwendigen Aktivitäten) mit der Kostenführung auf eine bestimmte Weise.

Die Kostenführung als Konzept wird zur effizienten Führung der Resource angewendet, in Situationen, wenn eine erhebliche Abweichung zwischen der benötigten und der bestehenden Lage. Sie wird durch die Anwendung bestimmter Strategien, aber auch durch operative Effizienz und Effektivität erreicht.

In Anbetracht der Komplexität des Verteidigungssystems ist es ziemlich schwer sich im Laufe der Kostenführung nur an eine definierte Strategie zu halten, vielmehr ist es notwendig, durch die Anwendung der operativen Fähigkeiten, eine entsprechende Balance zwischen Effizienz und Effektivität (*trade-off*) unter konkreten Umständen eine erfolgreiche Realisierung der langzeitigen Ziele zu erreichen, im Einklang mit den Veränderungen im Umfeld. Das Ziel der Definierung und Implementierung der Strategie der Kostenführung besteht in dem Bestreben, Daten zu bekommen, die sich auf die Planung der Missionen und Aufgaben der Streitkräfte beziehen, im Einklang mit den Möglichkeiten – so dass reale Entscheidungen getroffen werden können.

Vor den Hintergrund der Analyse der theoretischen Erkenntnisse über die Strategie der Kostenführung im Verteidigungssystem sind auf transparente Weise die Resultate der Kostenführung und des Modells der langwierigen Prognose der Kosten dargestellt. Besondere Aufmerksamkeit wurde der Bestimmung des Begriffs der Strategie und ihres Zieles, der Kostenführung und dem *trade-off* geschenkt.

Stichwörter: Strategie, Kosten, trade-off.

Die Planung und Entwicklung der Berufslaufbahn

Dr. Ranko Lojić, OTL

Organisationen, in denen Menschen arbeiten und die Arbeit, die sie ausüben, sind stets von den Veränderungen und der Entwicklung geprägt und schaffen so neue Trends, die ihre Erörterung und Lösung fordern. Die ständigen Veränderungen und neuentstandene Umstände haben einen direkten Einfluss auf die Berufslaufbahn der Angestellten. Das Konzept der Karriere wird immer mehr vom Konzept der Arbeit abgelöst und in diesem Zusammenhang verleihen moderne Organisationen grosse Bedeutung der Berufslaufbahn der Angestellten und ihrer Entwicklung. Die Perspektive der Entwicklung der Karriere anstatt der Perspektive der Arbeit verschafft der Organisation Angestellte mit besseren Fähigkeiten, was der Steigerung der Wettbewerbsfähigkeit der Organisation beiträgt.

In dem Artikel betrachtet man: den Begriff der Karriere, organisatorische und individuelle Forderungen der Entwicklung und der Entwicklungsphasen der Berufslaufbahn. Die Einflussfaktoren, die die Entwicklung der Karriere beeinflussen wurden analysiert, sowie auch der Platz und die Rolle der Organisation, des Führungspersonals und des Einzelnen in der Planung und Entwicklung der Karriere.

Stichwörter: Arbeit, Karriere, Entwicklung, Organisation, Führungspersonal.

Die Vorbereitung der Gesellschaft für die Verteidigung

Mag. Hatidža Beriša

Das Dasein und die Entwicklung jedes Staates bzw. der gesellschaftlichen Gemeinschaft fordern eine wirksame Verteidigung und innere Stabilität. Eine solche Verteidigung setzt eine weise und optimale Strategie und entsprechende Kräfte und Mittel voraus, sowie auch starken Willen und Entschiedenheit, sie zu benutzen. Jede Gesellschaft durchführt geplante Vorbereitungen für die Landesverteidigung gemäss der eigenen Möglichkeiten.

Das Verteidigungssystem stellt eine einheitliche, strukturell geordnete und funktionale Ganzheit der Kräfte und der Akteure der Verteidigung dar, dessen Ziel der Schutz der Verteidigungsinteressen der Republik Serbien ist.

Die Vorbereitungen für die Verteidigung stellen sämtliche normativ-juristische, organisations-planerische, personelle, materielle, herstellende und andere Massnahmen und Aktivitäten dar, die von den zuständigen Akteuren im Frieden durchgeführt werden, um eine entsprechende Ebene der Vorbereitung und operativer Fähigkeit sämtlicher Kräfte und Mittel für die Landesverteidigung zu erreichen und zu erhalten.

Stichwörter: Verteidigung, Sicherheit, Schutz, Wirtschaftsgesellschaften, juristische Personen, Verteidigungsplan.

Forschung der Einstellungen der Rekruten und Soldaten über den Ersatzdienst

Dr. Branko M. Babić, Oberst

Im Laufe des Jahres 2004 wurden drei Forschungen der Einstellung der Rekruten und Soldaten über den Ersatzdienst organisiert und durchgeführt. Daran haben Rekruten teilgenommen, die sich auf das Gewissen berufen haben und den Antrag auf den

Ersatzdienst gestellt haben; Soldaten, die in Organisationen und Einrichtungen vom allgemeinen gesellschaftlichen Interesse den Ersatzdienst ableisten und Soldaten, die die Ausbildung für die Landesverteidigung in Dauer von vierzehn Arbeitstagen in der Organisation des Verteidigungsministeriums abgeschlossen haben.

Stichwörter: Militärdienst, Berufung auf das Gewissen, Ersatzdienst.

Der Umweltschutz durch die Sanierung bestehender Mülldeponien

Prof. Dr. *Slavica Cvetković*

In den letzten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts und am Anfang des 21. Jahrhunderts wird der Umweltschutz zu einer zentralen Frage des Daseins und zur Grundlage sämtlicher menschlicher Tätigkeiten in der Zukunft. Die Sorge um das eigene Umfeld spiegelt die reife einer Gesellschaft wider und setzt die Sicherung der Entwicklungsprogramme voraus, die die Natur, die Menschen und die natürlichen Resource nicht gefährden, was ein Konzept einer „erhaltbaren Entwicklung“ darstellt.

Die Gefährdung der Umwelt hat dramatische Ausmasse bekommen und steht im Focus der Interessen der internationalen Gemeinschaft, bzw. Behörden mancher Staaten, Regierungs- und Nichtregierungsorganisationen, Politiker und Wissenschaftler. Ihre Aufgabe ist es, die Ursachen und Folgen der Umweltverschmutzung zu identifizieren, Schutzmassnahmen vor weiteren beschleunigten Degradierung; auf die Wege und Weisen der rationalen Nutzung der natürlichen Güter und die Entwicklung entsprechender Technologien hinzuweisen. Das ist im Einklang mit dem Konzept der „erhaltbaren Entwicklung“, bzw. allgemein angenommenen Philosophie über die Abgestimmte Entwicklung – mit den Potentialen und Kapazitäten der Natur und ihrer Resource, die eine Grundlage des modernen, global angenommenen Modells des Umweltschutzes darstellen.

Stichwörter: Umwelt, „erhaltbare Entwicklung“, Sanation und Deponie.

Gesellschaftlich-geschichtliche Ursachen des Verfalls der Imperien – der Fall des ruhmreichen Roms

Dr. *Ilija Kajtez*, Oberst

Die Krise des Römischen Reiches wurde zunehmend von den ungünstigen sozialpolitischen Ereignissen und den Bürgerkriegen, von der Soldatengewalt, Zaren – Usurpatoren und lokalen Beamten, die grosse Unzufriedenheit bei der Provinzbevölkerung hervorriefen, angespornt. Die Armee, die die Grenzen des Imperiums schützen sollte, schöpfte sich in inneren Konflikten aus.

Wenn ein Staat die Gründungsstütze verliert – gibt es für diese Gemeinschaft keine Rettung. Man fühlte den Mangel an Effizienter zentraler Macht und der sicheren Führung, die die innerstaatliche Lage wiederherstellen und die wirtschaftlichen und militärischen Kräfte mobil machen könnte. Doch Rom lebte in der Lethargie, mit einem Leben im Reichtum, Kabale und Verschwörung.

Montesquieu hat versucht, am Beispiel des Aufstiegs und Untergangs des Römischen Reiches zu zeigen, dass die geschichtlichen Entwicklungen kein Resultat einer Wirkung unerreichbarer Kräfte oder göttlicher Durchsichtigkeit ist, sondern ein Auf-

stieg und Untergang der Staaten beruht auf der Gesetzmäßigkeit, die man mit der Vernunft erschliessen kann....in den übertriebenen Eroberungen, die sie zu einer Weltmacht machten, in der Abschaffung der republikanischen Ordnung und Einführung des Reiches, Korruption und übertriebenem Prunk, ungerechter Aufteilung der Landbesitze, Anerkennung der Barbaren als echter römischer Bürger, leeren religiösen Streitigkeiten in Byzanz.“

Ein sehr wichtiger Grund für den Untergang des Imperiums waren auch die grossen Völkerwanderungen an seinen Grenzen. Es gibt Perioden im Leben der Menschen und Völker, wenn keine innere Kraft ihren Untergang, Verfall oder Rückfall verhindern kann.

Stichwörter: Römisches Reich, Völkerwanderungen, Soldatenzaren, Bürgerkriege, militärische Organisation, Kriegskunst, Wirtschaftskrise, Christentum.

Демаркационный процесс и определение линии прохождения границы между Сербией и Македонией

Д-р Бранко Павлица, научный советник

На основании анализа фактов, имеющих значение в области дипломатической политики, относительно контактов, договорной практики, заявлений официальных представителей обеих стран урегулированы сербско-македонские отношения в области определения линии государственной границы (Соглашение об определении линии прохождения государственной границы; демаркация и определение граничной линии; разработка граничных документов...).

Учитывая, что албанский терроризм (на территории Косово и Метохия и Македонии) является совместной проблемой, исторические связи и дружеские отношения между Республикой Сербией и Республикой Македонией «создают» условия для улучшения сотрудничества в области обороны. Практически, это подтверждено подписанием Соглашения о военно-техническом сотрудничестве (от 4-ого июня 2001 года) между Министерством обороны СРЮ и Р. Македонией.

Сотрудничество между Сербией и Македонией является очень важным фактором развития отношений между двумя государствами. По заявлению Президента СРЮ от 30 декабря 2000 года это сотрудничество является важным «не только из-за географических и исторических связей между двумя государствами, но и для развития будущих отношений и совместного преодоления трудностей с которыми наши государства сталкиваются, и, в конце концов, эти отношения являются фундаментом сербско-македонских экономических отношений и сотрудничества с целью достижения и обеспечения стабильности на Балканах.

Ключевые слова: Республика Сербия (РС), Республика Македония (РМ), сотрудничество, совместные проблемы, борьба против албанского терроризма и экстремизма, линия границы, безопасность, демаркация и определение линии границы.

Отношение вооруженных сил с СМИ в условиях военных конфликтов

Д-р Славолjub Ранджелович, полковник
Кандидат наук Ксения Джурич Атанасиевски

Своевременное предоставление информации в настоящее адреса путем СМИ представляет собой расширение силы и влияния, которые по своей значительности можно сравнить с эффектами, получаемыми при применении боевого оружия. При этом средства массовой информации в условиях военных конфликтов во многом влияют на создание общественного мнения, и на конец-то, на исход войны. Опыт НАТО альянса в период кризиса (1999) показал, что необходимо больше внимания уделять активностям СМИ и обучению журналистов, так как современные войны, наверное, будут в центре

внимания СМИ, и, что стратегия предоставления настоящей информации может применением тактических действий может оказать ключевое влияние на успех. Возможность СМИ всегда быстро реагировать и драматизировать любое событие создают условия для оказания давления на лица, принимающие политические решения, т. е. принятие решений осуществляется в более быстром порядке (не остается много времени для обдумывания). Это увеличивает шансы для принятия ошибочных решений.

Ключевые слова: войска, СМИ, война (вооруженные конфликты), связи с общественностью (Public Relations) и общественное мнение.

Национальная безопасность –от Вестфальской системы до условий, создавшихся по окончании холодной войны

Д-р *Саша* Мийалкович

Традиционное понимание национальной безопасности базированное на, так называемой, «Вестфальской системе» обеспечения безопасности государственной и общественной собственности и защите интересов государства, также принципах суверенности в современных условиях теряет свой смысл и значение. Концепция национальной безопасности, базирующаяся на защите внешнеполитических интересов государств международных отношениях, территории государства от внешних агрессоров, государственного порядка и системы власти (в социалистических государствах) – предметом своей деятельности считает безопасность граждан и их участие в обеспечении международной и глобальной безопасности. Вместо государства, как исключительного «провайдера» безопасности, роль активных субъектов безопасности берут на себя каждый человек в отдельности и неправительственные организации, субнациональные и транснациональные энтитеты. Кроме традиционных функций (дипломатия, разведка, оборона), современным государством подчеркиваются значения экономики, энергетики, экологии, социальной, информационной и других сферах безопасности. Все это указывает на серьезные изменения в концепции национальной безопасности, которые приспособлены к условиям и требованиям современной системы безопасности. В связи с вышеизложенным, в статье подчеркиваются сравнительная характеристика традиционной и современной концепции национальной безопасности, в том числе потребность перестройки устаревшей модели в новую модель, также причины по которым современная концепция обеспечения национальной безопасности на долгий период будет доминирующей на мировой сцене.

Ключевые слова: безопасность, национальная безопасность, концепция безопасности, государственно-центрическая модель безопасности, интегральная национальная безопасность.

Геополитические отправные точки при разработке стратегии национальной безопасности

Д-р *Зоран* Килибарда

Опора стратегии национальной безопасности на существенные теоретические и методологические аспекты должна обеспечить критическое отношение к лидирующим или к эксклюзивным концепциям безопасности, т.е. такая опора

ра должна предупреждать об опасности от служения универсальным решениям, так называемым «вечным ценностям». Если перцепция геополитического порядка является более реалистичной, то более реально отражает ситуацию, относительно национальной безопасности и ее потенциального нарушения, в результате чего можно рассчитывать и на большие шансы на успех. При этом и так сложившуюся картину не возможно считать довольно четкой, ясной и целостной, пока в ней нет содержаний, предметом которых являются тренды перестройки существующего геополитического порядка. Значение таких дополнительных сознаний о геополитической ситуации при разработке проекта стратегии национальной безопасности является очень важным, так как успешными стратегиями оказались только те, которые кроме того, что учитывают реальное состояние имеют отношение к будущим событиям.

Ключевые слова: геополитика, национальная безопасность, стратегия.

О проекте Стратегии национальной безопасности Республики Сербия – критическое приложение к обсуждению

Д-р Зоран Кекович

Проект стратегии национальной безопасности Республики Сербия (2009) является важнейшим документом, которым урегулированы цели политики безопасности и определены средства и методы реализации концепции национальной безопасности и интересов. Отправные точки для разработки этого стратегического документа связаны с актуальным процессом обеспечения безопасности в стране и регионе, также с теоретическими положениями, предметом которых является государственная безопасность.

Ключевые слова: политика национальной безопасности, национальные интересы, стратегия национальной безопасности, средства силы, оценка рисков.

Гражданско-военные сотрудничество – новая функция армии

Д-р Зоран Йефтич

На основании сравнительного анализа понятия гражданско-военные сотрудничества и тому подобных понятий, также с целью пояснения этого понятия представлены гражданско-военные сотрудничества. Также, в данной статье речь идет о развитии гражданско-военных сотрудничеств, как явления и институционализированной активности. Автор статьи в кратце коснулся использования и структуры гражданско-военных сотрудничеств в НАТО альянсе, в отдельных странах и в Вооруженных силах Сербии. Кроме этого, в статье указано, какую пользу могли бы извлечь Вооруженные силы Сербии и Республика Сербия из правильного применения функции гражданско-военных сотрудничеств. Статья написана на

основании нынешнего опыта в работе органов по гражданско-военным сотрудничествам и знаний, полученных на семинарах и конференциях на тему гражданско-военное сотрудничество, которые проведены в Республике Сербия и за рубежом.

Ключевые слова: гражданско-военное сотрудничество, функция армии, Вооруженные силы Сербии.

Система финансирования расходов обороны в Республике Сербия

Д-р *Милош* Милетич, полковник

На основании оценки существующего положения в связи с финансированием расходов обороны Республики Сербия, в данной статье с одной стороны речь идет о теоретических сознаниях и исследований в области бюджетирования, как инструмента финансирования расходов обороны, а с другой стороны, проведен сравнительный анализ нашего опыта, относительно этого вопроса, с опытом стран в регионе и НАТО. Особенное внимание уделено определению понятий и целей финансирования расходов обороны.

Ключевые слова: финансы, финансирование, расходы обороны, категории расходов, бруто валовой доход одбране, бюджетирование и бюджет.

Стратегическое управление расходами в системе обороны

Кандидат наук *Милена* Кнежевич
Кандидат наук *Срджан* Благојевић

В условиях мирового финансового кризиса, довольно сложных политических, военно-безопасных других обстоятельств предусловием для успешной реализации общественной роли армии является гармонизация и приведение в равновесие ее потребностей и возможностей. Ориентируясь на долгосрочную перспективу, система обороны достигнет гармонизации и равновесия путем соответствующего управления расходами.

Управление расходами, как концепт, применяется с целью более эффективного управления ресурсами в ситуациях, когда существует значительное несоответствие между реальным положением и потребностями. Управление расходами производится путем применения определенных стратегий, но и применением более эффективной оперативностью.

Учитывая комплексность системы обороны, очень трудно при процессе управления расходами пользоваться только одной утвержденной стратегией, а, просто необходимо в соответствии с перестройкой в регионе, применением оперативных способностей, обеспечить в конкретных условиях успешную реализацию долгосрочных целей. Цель определения и внедрения стратегии управления расходами заключается в стремлении получить данные, относящиеся к планированию миссии и ее задаче Вооруженных сил, в соответствии с возможностями, и с целью принятия реальных решений.

В результате анализа теоретических знаний и опыта в связи с стратегией управления расходами в системе обороны получены результаты о стратегии управления расходами и модели долгосрочного прогноза расходов. Особенное внимание уделено определению понятия стратегии и ее цель, управление расходами и trade-off.

Ключевые слова: стратегия, расходы, trade-off.

Планирование и развитие карьера

Д-р Ранко Лойич, подполковник

Организации, в которых люди работают, и сама природа их работы постоянно меняются и развиваются, в результате чего создаются новые тренды, требующие нового подхода при рассмотрении рабочих процессов и принятии соответствующих решений. Постоянные изменения и создающиеся новые условия оказывают прямое влияние на карьер работников. Концепт карьера становится все более и более концептом работы, и в связи с этим современные организации большое значение уделяют карьере работников, в т.ч. их развитию. Перспектива развития карьера вместо перспективы работы обеспечивает организации подбор более качественного персонала, в результате чего увеличиваются конкурентные способности самой организации.

В данной статье рассматриваются: понятие карьера, организационные и индивидуальные потребности, связанные с развитием и этапами развития карьера. Также, проанализированы факторы, влияющие на развитие карьера, в т.ч. место и роль организации, руководителя и работника в процессе планирования и развития карьера.

Ключевые слова: работа, карьер, развитие, организация, руководитель.

Подготовка общества к обороне

Кандидат наук Хатиджа Бериша

Залогом успеха и развития каждого государства является эффективная оборона и внутренняя стабильность. Такой вид обороны подразумевает умную стратегию и тактику удаchi, в том числе соответствующие вооруженные силы и средства, также силу воли и решительность для их употребления. Каждое общество в соответствии с собственными возможностями реализует плановые подготовки к обороне страны.

Система обороны представляет единственную, структурально урегулированную и функциональную целостность вооруженных сил и субъектов обороны, целью которых является защита оборонительных интересов Республики Сербия.

Подготовка к обороне подразумевает набор нормативно-правовых правил, организационно-плановых, кадровых, материальных, производственных и других мер и активностей, предпринимающих всеми субъектами общества в условиях мира с целью достичь и обеспечить соответствующий уровень подготовленности и оперативной способности всех сил и средств для обороны страны.

Ключевые слова: оборона, безопасность, защита, хозяйственные общества, правовые лица, план обороны.

Исследования отношений призывников и военнослужащих к альтернативной гражданской службе

Д-р Бранко М. Бабич, полковник

В течение 2004 года организованы и проведены три исследовательские работы об отношении призывников и военнослужащих к альтернативной гражданской службе. В исследовательской работе приняли участие призывники, которые в силу моральных или религиозных убеждений считают недопустимым для себя службу в армии, граждане, осуществляющие особый вид трудовой деятельности взамен военной службы по призыву и лица, прошедшие обучение обороны страны, длительно — 14 рабочих дней, организованное со стороны Министерства обороны.

Ключевые слова: военная служба, сила моральных или религиозных убеждений, альтернативная гражданская служба.

Управление охраной окружающей среды путем приведения в порядок существующих пунктов сбора мусора

Проф. д-р Славица Цветкович

За последние десятилетия 20 века и в начале 21 века управление охраной окружающей среды является центральным вопросом существования человека и основой всех его дел в будущем. Забота об окружающей среде отражает серьезность отношения общества к этому вопросу и подразумевает обеспечение программы, по которой опасность загрязнения не грозит окружающей среде, и это является концептом «поддержки развития».

Загрязнения окружающей среды осуществляется в широких размерах, в результате чего занимает центральное место в обсуждениях всего мира, государственных органов отдельных государств, неправительственных организаций, политиков и ученых. Их задачей является установление причин и последствий загрязнения окружающей среды, принятие соответствующих мероприятий по охране окружающей среды и развитие адекватных технологий. Также, они должны указать на пути планового и рационального использования природных ресурсов. Это в соответствии с концептом «поддержки развития», т.е. с общепринятой философией о гармоничном развитии — с потенциалами и ресурсами природы, являющимися основанием современного, глобально принятой модели управления охраной окружающей среды.

Ключевые слова: окружающая среда, поддержка развития, санация, пункты сбора мусора.

Общественно-исторические условия, которые были причинами падения империй — причины падения древнего Рима

Д-р Илья Кайтез, пуковник

Неблагоприятные социально-политические события и гражданские войны, Не-способность правителей контролировать действия своих полководцев, классовое самосознание и снобизм богатых, подрывание со стороны местных чинов

благополучия империи, вызывающее волнение и неудовольствие поселения римских провинций являются причинами возникновения кризиса римской империи. Войска, обязанность, которой была охрана границ Империи, занималась внутренними конфликтами. В условиях, когда у государства нет важнейших институтов и опор, само государство не может существовать. Во всех построениях Империи чувствовалась нехватка эффективной центральной власти надежного руководства, которое смогло бы привести в порядок положение страны и собрать все ее экономические и вооруженные силы. Но, Рим жил в летаргии, жители занимались конфликтами, сплетнями, слухами, заговорами.

Монтескье попытался на примере расцвета и падения Римской империи доказать, что исторические движения не являются результатом действия каких-то непонятных или божьих сил, а расцвет и падение государства базируются на законности, которую можно проникнуть «...в масштабных походах, в результате которых стали мировой силой, в отмене республики и введении царства, коррупции, роскоши без границ, несправедливом распоряжении имуществом, одобрении варварам стать гражданами Рима, религиозных конфликтах в Византии».

Также, серьезной причиной падения Империи были и великие переселения народов. Существуют периоды в жизни людей и народов, когда никакие внутренние силы не могут препятствовать их падению.

Ключевые слова: Римская империя, переселения народов, военные цари, гражданские войны, военные организации, военное искусство, экономическо-финансовый кризис, христианство.

Позивамо Вас да својим текстовима у часопису „Војно дело“ допринесете расветљавању проблема безбедности у свету и региону, а посебно бројних аспеката безбедности и одбране Републике Србије.

Теоријским приступом тумачењу нових изазова, ризика и претњи, у контексту дубине и темпа глобализацијских промена, треба да се створи шири сазнајни оквир за поимање безбедносних феномена у савременом добу, те специфичних проблема рата, ратне вештине и војне науке.

Процес транзиције нашег друштва, унутар тих глобалних тенденција, оптерећен је бројним историјским и актуелним тешкоћама, па су неопходни аналитички приступ, спремност на учење и отвореност за разумевање проблема безбедности и одбране демократског друштва. Теоријским обликовањем токова реформе сектора безбедности Републике Србије остварује се специфичан утицај на саму реформу и, непосредно, доприноси стабилизацији и европској интеграцији српског друштва.

Рукопис, обима до два ауторска табака, треба да буде одштапан у два примерка, с једним и по проредом, на формату А4. Текст такође, треба доставити на дискети (или компакт-диску) у Word-у, с фонтом Times New Roman (ћирилица), и величином слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Word-у или Corel-у.

Рукопис треба да садржи резиме, са кључним речима, и списак коришћене литературе. Научна литература (цитат, напомене, библиографија) треба да садржи:

– за књиге: име и презиме аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и број странице:

– за часописе: назив часописа, број, назив и место издавача, годину излажења и број странице почетка чланка.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име и презиме, научни, односно академски степен и професионално звање; пуни назив организације у којој је запослен; кућну адресу и бројеве телефона (кућни и на радном месту); e-mail адресу на интернету; број жиро (и/или текућег) рачуна с називом банке и општину места становања.

Рукописи се не враћају. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Србије.

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ

11000 Београд, Балканска 53 • телефакс: 011/3612-506

Прејоручујемо нова издања ВОЈНОИЗДАВАЧКОГ ЗАВОДА

СТРАТЕГИЈСКО ПЛАНИРАЊЕ ОДБРАНЕ

др Мишар Ковач, др Дејан Стојковић

Књига приказује планирање развоја и функционисање система одбране, с тежиштем на стратегијским и доктринарним документима и процесу израде и примене стратегијских планова. Овај процес је приказан кроз четири фазе: стратегијска процена, стратегијско усмерење, израда стратегијских планова и извршење стратегијских планова.

- тврди повез, 17 × 24 cm, 510 стр.
- шифра 111075 • цена: 3.240,00 дин.

ЕФЕКТИВНО КОМУНИЦИРАЊЕ ВОЈСКЕ С ЈАВНОШЋУ

др Славољуб Ранђеловић

Теоријске основе процеса комуникације, значајнија учења, развој средстава, функције и модалитети комуницирања. Обрађена су искуства наше војске и страних армија, као и рад и задаци стручних органа. Дати су и предлози организовања ефективног комуницирања ради унапређења теорије и праксе односа с јавношћу.

- броширано, 17 × 24 cm, 302 стр.
- шифра 111077 • цена: 1.080,00 дин.

ВОДИЧ КРОЗ БУЏЕТ

• **Финансијски план одбране**

др Раде Б. Жугић

Обрађен је буџетски поступак у Републици Србији (финансијска делатност државе; доношење, расподела и контрола буџета; реформа јавних финансија), с посебним акцентом на финансијски план Министарства одбране.

- броширано, 17 × 24 cm, 192 стр.
- шифра 111074 • цена: 864,00 дин.

Катарина Штрбац

ХУМАНИТАРНЕ
ОРГАНИЗАЦИЈЕ
У ЗБРИЊАВАЊУ
ЦИВИЛНОГ
СТАНОВНИШТВА
У ВАНРЕДНИМ
СИТУАЦИЈАМА

ХУМАНИТАРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ У ЗБРИЊАВАЊУ ЦИВИЛНОГ СТАНОВ- НИШТВА У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

др Катарина Штрбац

Проблематика функционисања хуманитарних организација и унапређење њиховог рада у будућности у погледу збрињавања угроженог и настрадалог цивилног становништва у ванредним ситуацијама, како унутар државног, тако и на међународном нивоу.

- броширано, 17 × 24 cm, 260 стр.
- шифра 111066 • цена: 1.404,00 дин.

Драган Г. Живковић

ГРАНИЦА ИЗАЗОВ ЗА БЕЗБЕДНОСТ

ГРАНИЦА – ИЗАЗОВ ЗА БЕЗБЕДНОСТ

др Драган Живковић

Студија о безбедности граница у савременим условима. Борба против тероризма, илегалне трговине људима, оружјем и наркотицима као претпоставка добро организованог система управљања границама. Усклађивање са стандардима Европске уније и Шенгенског споразума.

- броширано, 17 × 24 cm, 424 стр.
- шифра 111063 • цена: 1.296,00 дин.

Марко Јорданов

СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ КОЛИКО ЗНАЈЕ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ДОПРИНОСИ БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА?

СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ

• Колико знаје страних језика доприноси борби против тероризма?

Марко Јорданов

Борба против тероризма из лингвистичког и безбедносног угла. Колико је знање страних језика битан предуслов политичког, превентивног, оперативног и стручног супротстављања тероризму?

- броширано, 17 × 24 cm, 240 стр.
- шифра 111061 • цена: 1.080,00 дин.

Овом наруџбеницом неопозиво наруџуем књиге са шифром/примерака

Телефони за информације:
(011) 3612-506 и војни 23-495

Купац: _____

Улица и број: _____

Место и број поште: _____

Телефон: _____

Потпис наручиоца: _____

Књиге ћу платити (заокружити број):

1) одједном (плаћање унапред)

2) на кредит у _____ месечне рате (највише 6 рата)

по _____ динара (најмањи износ рате је 1.000 дин.)

Уз наруџбеницу послати доказ о уплати.

НАПОМЕНА: за сваку наруџбу књига потребно је уплатити 200,00 дин. за трошкове поштарине.

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ

Рекламације за наручене књиге
примамо у року од 30 дана

Жиро рачун: 840-19540845-28 РЦ МО; пиб 102116082

Арт директор
мр *Небојша* Кујунџић
nebojsa.kujundzic@mod.gov.rs

Језички редактор
Вера Звонарек-Јовановић, професор
vera.zvonarek-jovanovic@mod.gov.rs

Техничко уређење
Звезда Јовановић

Преводиоци:

на енглески језик
Душанка Пивљанин, професор

на француски језик
Милан В. Петковић

на немачки језик
Гордана Богдановић, професор

на руски језик
Оливера Хајдуковић, професор

Тираж 900 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА БЕОГРАД, Ресавска 40б

УДК – Центар за војнонаучну документацију, информације и библиотекарство
(ЦВНДИБ)

ВОЈНО ДЕЛО је општевојни научно-теоријски часопис Министарства одбране Републике Србије који излази тромесечно. Служи као отворени форум за презентовање и стимулисање иновативног размишљања о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране. Гледишта и ставови аутора изложени у ВОЈНОМ ДЕЛУ не одражавају нужно званичну политику или став Министарства одбране Републике Србије и Владе Републике Србије. Сви текстови у овом издању смеју се репродуковати, у делу или целини, без претходног тражења одобрења. Редакција ВОЈНОГ ДЕЛА задржава право редиговања текстова.